

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

БРЕСЛІВСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 5 (530), May, 1992, Vol. XLV

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відп. Ред. і Літер. Ред. — мгр Ольга Керзюк

Члени Редакційної Колегії:

д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай,
ред. С. Караванський, мгр О. Коваль, проф. д-р В. Косик,
д-р О. Кушпета, інж. В. Олеськів, д-р Б. Стебельський,
проф. П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF. Тел.: 071 607 6266/7
Факс: 071 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом, не завжди відповідають поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1991 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б.фр.	1200 б.фр.	250 б.фр.
Вел. Британія	ф.30.00	ф.16.00	ф.3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н.м.	65 н.м.	12.50 н.м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 5 (530)

ТРАВЕНЬ, 1992

Річник XLV

Зміст V-ої книжки

У Свято Героїв

Микола Верес: БОРЦЯМ ГЕРОЯМ (вірш)	515
Ольга Лубська: ВОІНОВІ УПА (вірш)	516
Марко Ботсая: ГИМН НАРОДОВІ-ГЕРОСВІ (вірш)	516
— ДО ЮВІЛЕЮ 50-ЛІТТЯ УПА	518

До питань державного будівництва

— В КИЄВІ ВІДБУВСЯ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ КОЛИШНЬОГО ССРС	524
— РЕЗОЛЮЦІЯ КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ КОЛИШНЬОГО ССРС	525
М. Зеленчук: СЛОВО НА КОНГРЕСІ УКРАЇНЦІВ ДІЯСПОРИ	527
В. Федорчук: ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД РУХУ	529
— ЗУСТРІЧ ПРЕЗИДЕНТА З ТРИОМВІРАТОМ РУХУ	530
— УХВАЛА ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗБОРІВ НРУ	531
— ЗАЯВА ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗБОРІВ НРУ ПРО СТАНОВИЩЕ В КРИМУ	533
— ЗАЯВА ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗБОРІВ НРУ «ЗА ДОБРОСУСІДСЬКІ ВЗАЄМОВИГІДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ І РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ»	534
Віктор Федорчук: КРИМ: НОВИМ ШЛЯХОМ ДО СТАРОЇ МЕТИ	536
О. Чабарівський: ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН І АБН	540
— НАРАДИ СВІТОВОЇ ЛІГИ ЗА СВОБОДУ І ДЕМОКРАТІЮ	542

Важлива Конференція ОУН в Києві

— РОЛЯ ОУН НА МАЙБУТНЄ (Слово до членів ОУН)	544
Микола Шатилов: ВПЕРШЕ І НАЗАВЖДИ	546
Михайло Зеленчук: ВСТУПНЕ СЛОВО ДО ВІДКРИТТЯ КОНФЕРЕНЦІЇ	548
Слава Стецько: УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ І ЙОГО РОЛЯ В ЗАКРІПЛЕННІ ТА РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ САМОСТІЙНОЇ СОБОРНОЇ ДЕРЖАВИ	550
— ЗАКЛЮЧНИЙ КОМУНІКАТ КОНФЕРЕНЦІЇ	554
Володимир Косик: ІСТОРИЧНА РОЛЯ ОУН-УПА В БОРОТБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ	557

Поетія

Володимир Верговень: ЯБЛУНЕВІ ЛІТА	567
Микола Скеля: СУВОРА ПАМ'ЯТЬ	570
Євген Маланюк: МОЛИТВА	572

Наука, досліді

Іван Світаличний: ДУХОВА ДРАМА ШЕВЧЕНКА	573
Микола Шатилов: ПРАЗЬКІ ПРОГУЛЯНКИ, ЧИ НАОДИНЦІ З ЄВГЕНОМ МАЛАНЮКОМ	590
Володимир Жила: ЛЮБОВ КОЛЕНСЬКА	598
Іван Верчук: БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ В ІСТОРИЧНОМУ НАСВІТЛЕННІ	603
Святослав Караванський: ДЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ СУРЖИК?	609

Спогади

о. Михайло Гаврилів: ЗІРКА «ЧОРНОБИЛЬ» СВИТІТЬСЯ В НАС (Продовження, 3)	611
---	-----

Огляди, рецензії

Микола Шатилов: СОЛОДКЕ СЛОВО — СВОБОДА	626
Д-р Роман Кухар: ПОВІСТЬ-ХРОНІКА «НЕПЕРЕМОЖНИЙ ЛЕВ»	632
Софія Наумович: ФРАНЦУЗЬКІ КНИЖКИ ПРО УКРАЇНУ	633

З листів до Редакції

Ольга і Марія Мойца: (с. Кошляки)	636
— РОЗПУК	638
Веніамин Еппель: (Київ)	639
— НОВЕ ВИДАННЯ	640

Фрагмент з відкриття Конференції ОУН в Києві.

*Зліва направо: М. Зеленчук — Голова Всеукраїнського Братства УПА, ред. Петро Дужий —
предсідник Конференції, п-ні Слава Стецько — Голова Проводу ОУН і Голова Президії Конференції*

У свято Героїв

Микола ВЕРЕС

БОРЦЯМ — ГЕРОЯМ

Столиці град, Базар і Крути й Броди,
Житомир, Хуст, і Чорний ліс і Львів
Це — вічний скарб, коштовнії клейноди
Минулих днів.

За боем бій на річ доби нової,
За змагом змаг в ім'я ідей нових,
О, скільки вас, безприкладні герої,
У кожному з них.

Міцних, простих і, навіть, безіменних,
Та всяк із вас без крихти каюття
Склав на вітвар вітчизняний священний
Своє життя.

І хоч з могил немає, може, й згадки,
Тих славних діл не згладили роки,
За це вам в днях Зелених Свят нащадки
Плетуть вінки.

Бо ті діла — то нації стремління,
То наших мрій золотoverхий храм,
А ми прийшли упертим поколінням
На зміну вам.

І жертви знов, і знов самопосягата,
Щоб в сяйві сонць оновлених світань
Була Волинь, і Галич, і Карпати,
І Дін-Кубань.

Це смерть батьків синів до пімсти кличе,
І ось на кін суворо виступа
Найкращий син і месник войовничий —
Стрілець УПА.

Я гордий тим, що дух борні не вимер,

Радію я, що наш поривний стяг
 Благословля тризубом Володимир
 На смертний змаг.

Вже близько час, коли взметуться громи,
 Від Києва до Дону і по Сян
 З вогнем в очах на змію бойовому
 Промчить Богдан.

Прийдуть вони — і сила наша й слава,
 Перелетить над Краєм віщий дзвін
 І, як Христос, зі звалищ величаво
 Воскресне Він.

У німбі весн, і правди, і свободи,
 То буде знак, що ми живемо знов,
 Що недарма у Києві і Бродах
 Лилася кров. . .

Ольга ЛУБСЬКА

ВОЇНОВІ УПА

Чия рука не хибала,
 У ворога ціляючи,
 Кого звабливі обрії
 Сліпучим сяйвом кликали,
 І хто пішов, не гаючись, —
 Того шляхи пісенні всі.
 Йому світанки зводяться
 Грайливими загравами.

Марко БОЄСЛАВ

ГИМН НАРОДОВІ — ГЕРОЄВИ

*Присвячую Дорогому Другові
 Командирові Северові*

I

Злети, моя Музо, не пташкою — громом,
 Щоб пісня народ мій будила на бій,

Хай сонце здригнеться в небесних хоробах
І крила розправить грімкий буревій!

Я гимн заспіваю Народові лунко,
Хай чує про славу Героя весь світ!
Снагою напій мою душу, Віщунко,
Хай в кожному слові гримить динаміт!

II

Із темряви-світу орда налетіла
Лукава, підступна, жорстока, мов змії!
І важко обсіла і душу, і тіло,
У крові скупався, народе Ти мій.

Могилами вкрився Твій Край яснозорий,
А скільки в яругах, по полі, в лісах
Нехованих трупів. О, горе! О, горе!
О, крові, прокляттям лети в небеса!

III

Благословенна кров Твоя, Народе,
Перекувала душу на метал,
І ти титаном непоборним став
Й ламаєш гордо волі перешкоди.

Твоя тверда геройська плоть незломна
Зродила месників — синів грізних,
І Божий Дух вогнем злетів на них
І дав їм силу левів неумотних.

Безсмертний Ти у їхніх смілих чинах,
Міцні вони у величі Твоїй!
До волі шлях кладуть Тобі бої,
Під гук гармат плекає мати сина.

IV

Йому, співці, співайте гимни бойові,
Його, поети, величайте в одах сталедзвінних!
Він у задумі буднів, наче буревій.
О, хто ще так весняний запах волі цінить!

Хоч повні чаші горя, болю п'є щодня,
Меча грізного з рук на мент не випускає,
О, він не раб німий! Він чинить, не куня!
Його душа, мов вічний кратер, вибухає
Блаженним гнівом!

V

Йди назустріч! Чуєш? Йди, вітай, —
Твоя весна в тріумфі славно їде!
Шуми, хвилюю, Вітчизно золота,
Назустріч волі йде Народ Твій ріден!

Дзвони, дзвони мечем своїй Весні,
Хай меч Твій в чорних хмарах грім розбудить!
Безсмертний гимн Тобі напишуть дні
За кров благословенну, біль і труди.
Лютий, 1949 р.

ДО ЮВІЛЕЮ 50-РІЧЧЯ УПА

*Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині —*

*.....
Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять. .*

Т. Шевченко

Друга світова війна вогняним ураганом лютувала по всій планеті. Серед мук і смерти по українській землі крокував 1942 рік. Фашистські і большевицькі окупанти впивалися народною кров'ю, а Україна вустами ОУН покликала нас, молодих юнаків, на рятунок. Зі зброєю в руках у лавах Української Повстанської Армії ми стали на її захист, бо знали, що для поневоленого народу навіть програна битва веде до перемоги, розуміли і серцем прийняли істину — «Добро нації — найвищий закон!». За це ми йшли на смерть, засівали кістками безмежні простори ГУЛАГу, орали ту ниву, яка дала такий прекрасний урожай сьогоднішньому відродженню. Мільйони наших Друзів віддавали своє життя під час цієї важкої праці, і від їх імени ми, які залишились живими, звертаємось до Вас.

Минуло п'ятдесят літ. 1992 рік став ювілейним, радісним для нас, членів ОУН і стрільців УПА, бо наша кров не пропала безслідно. Україна впевненою ходою йде шляхом самостійности. Але мусимо зрозуміти, що дорога до повної незалежности є важкою і тернистою. Потрібна консолідація всіх сил, виважена політика,

розуміння того, що перешкоди, які повстають на нашому шляху, можна подолати тільки спільними силами.

Коли будуєш дім, то щоб він був міцний та довговічний, найважливіше заложити добрі підвалини. Стара мудрість, на якій виховані ми, націоналісти, каже: «В здоровому тілі — здоровий дух». «Здоровий дух — здорова сім'я». «Здорова сім'я — здорове суспільство». «Здорове суспільство — здорова держава». Отже, побудову держави треба починати з оздоровлення суспільства, в першу чергу морального. Найважливішою клітиною суспільства є сім'я. До неї ми повинні повернутись обличчям. Образ жінки-трудівниці треба замінити іконою жінки-матері. Наше суспільство врятують не ясла і садочки, а міцна сім'я, свідомі мати, свідомий батько, який відповідає перед суспільством не тільки за працю на підприємстві, а й за виховання дітей і поведінку всієї родини.

Шановні педагоги! Читаючи пресу і слухаючи виступи, мається враження, що всі недоліки школи є від нашої бідності, браку технічних засобів і т. п. Заживем багатством, і наші діти стануть святі та гожі. Але погляньмо назад в історію і ми побачимо, як наші школи в умовах, в яких ні один теперішній вчитель не витримає, великих людей виховували! Большевицька школа мала кращі умови навчання, а що виховала? Заздрісного, людиноненавистницького космополіта, ледаря, який згідно ставиться до свого минулого, до батьків, і в душі якого немає місця для жалю чи хоч би співчуття ближньому. Ви повинні виховувати людину на засадах християнської моралі, людину чесну, ініціативну, доброзичливу, працьовиту, з великим почуттям обов'язку. Для цього не потрібно особливих умов чи спеціальних інструкцій, а потрібно починати від себе. Нечесна людина ніколи не навчить чесности, які б святі істини вона не проповідувала. В процесі виховання повинно брати участь все суспільство, а в першу чергу інтелігенція. Вона має пам'ятати, що, займаючи чільне місце в суспільстві, несе левину долю відповідальності за нього. Кожен інтелігент має знати, що його поступки — це не тільки особиста справа.

Всечесніші наші Отці! Українська історія знає періоди, коли від заглади рятувала народ тільки Церква. Безграмотність, п'янство, аморальність і ненависть панували на нашій землі і священство було тією силою, яка стала на прох з невіглаством і виграла цю битву за людські душі. Наш народ став високоморальним, богобоязливим, національно-свідомим. Чи може Церква сьогодні стояти осторонь цих проблем? Не може! Але міжконфесійні чвари підривають її силу і спрямовують її працю в русло ненависти та міжусобиць. Преосвященні Владика, погасіть вогонь міжконфесійного розбрату і спрямуйте працю на відновлення духовости і милосердя. Ми діти одного Бога, однієї матері — України.

Українська молоде! Ти — втіха і майбутнє нації. Якщо погляне-

мо в минуле, то побачимо, що молодь завжди була в перших рядах борців за волю, без вагання віддаючи найдорожче, що є в людини — своє життя. Притаманні ці риси і теперішньому поколінню. Доказом є голодівка студентів у жовтні 1990 р. На комуністичну Верховну Раду наступала нова УПА, наступала без зброї, повна рішучості перемогти або вмерти. Ми, стрільці збройної УПА, підтримали цих нових повстанців і лягли разом з ними на радіаційне каміння Майдану Незалежності. Наші батьки в тяжкі роки збройної боротьби благословили нас і підтримували, як могли. Отже, ми також завжди підтримаємо Вас. Але пам'ятайте, що боротьба — не спалах, не миттєвий порив, а довга, тяжка, небезпечна праця. Східні області України потребують свідомих національно людей. Не шукайте теплих та вигідних місць біля рідної хати, а після закінчення вузів їдьте туди, де Ваша праця найнеобхідніша. Сійте зерна національної свідомості, виховуйте справжніх громадян України. Всі ми знаємо про те, як корумповані, зв'язані круговою порукою міліція, КГБ, юстиція, торгівля, бюрократія. До цього часу там панує право дзвінка і саботаж. Зголошуйтесь до праці в цих структурах, щоб вони діяли не на шкоду, а на добро нашому народові.

Подивіться, як багато юнаків обкрадають себе, закрутившись у горілчано-сексуальній віхолі. Йдіть в старші класи шкіл, особливо ПТУ, відривайте їх від злочинно-бездумного життя і залучайте до корисної громадської праці.

Українська Молоде! Сьогодні, в цей складний час побудови української держави, ми, націоналісти, звертаємось до тебе з проханям-наказом: годі стояти осторонь, годі спати, коли вирішується доля України. Ставайте в лави борців за волю України! Вічна ганьба тим, які своє особисте добро і чарку горілки ставлять вище за національні потреби — воля або смерть.

Український селянин! Тебе мільйонами гнали в Сибір тільки за те, що Ти був господарем і годував народ, що український чорнозем робив Тебе багатим і незалежним. Тебе робили «щасливим» ціною двадцятих, тридцять третіх, сорок сьомих років і повернули в кріпацтво, позбавили ініціативи, виховали покірного раба ХХ століття. Якщо б Ти мав змогу порівняти своє життя із життям селянина в «капіталістичнім пеклі», то зрозумів би, що, маючи найкращу землю у світі, Ти є найбільшим жебраком і найбільшим злодієм, змушений красти навіть плоди своєї праці, жебрати те, що належить Тобі по праву. Займи належне місце у суспільстві! Годі в самогонному чаді пропивати життя! Настала пора вільної праці у вільній українській державі. Не використаеш ті можливості, які даються Тобі сьогодні, завтра діти Твої відцуруються Тебе.

Українські робітники! Більш як сімдесят літ при допомозі кля-

сової теорії большевики роздирали єдність українського народу, проголошуючи вищість одної класи над іншими, нацьковуючи одних на других.

Робітник створює необхідні блага цивілізації, інтелігент дбає за поступ науки та духове життя, селянин годує весь народ. Отже, тільки їх дружня співпраця створює ту гармонію, яка є гарантом процвітання та добробуту всієї нації. Українські робітники, у Ваших руках знаходяться важелі, від яких у великій мірі залежить майбутнє України. Явні і скриті вороги нашої незалежності роблять все, щоб дестабілізувати становище і спинити процес побудови самостійної української держави. Будьте уважні, витримані, мудрі, зрозумійте, що добробут і щастя можна здобути тільки в незалежній державі, тільки спільними силами і наполегливою працею.

Шановна Верховна Радо, Президенте України, Лідери демократичних партій та демократичної влади! До Вас звертаються люди, які все своє життя віддали боротьбі за волю України, люди, яким большевицькою, а тепер Вашою волею відведена роль паріїв. Подібна абсурдна ситуація може бути тільки у нас, коли борці за самостійність України в самостійній Україні знаходяться на правах неповноцінної раси. А люди, які їх переслідували, люди, які вели загарбницькі війни і готові ще сьогодні вирвати серце нашої матері-України, користуються пошаною та всякими пільгами. Століттями російський імперіялізм, а останні десятиліття — російський комунізм робив усе, щоб знеславити, оплюгавити наші визвольні змагання. Ви не захотіли вивчити цієї проблеми, Ви навіть не хочете слухати звинувачених, хоч ще старожитні говорили: «Хочеш знати істину — вислухай обидві сторони». Ви прирівняли нас до сталіністів. Скажіть: як можна світлі ідеї визвольної боротьби зрівняти з людиноненависницькою, фашистсько-комуністичною ідеологією? Ми не оправдуємось, не шукаємо пільг, не за них проливали кров. Ми готові стати на будь-який суд історії, тому що правда за нами. Доказом цього є те, що народ вірить нам, поважає і шукає нас, бо знає, за що боролась УПА.

«УПА бореться проти імперіялістів та імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти ССРСР і проти німецької нової Європи.

УПА проти того, щоб один народ, здійснюючи імперіялістичні цілі, «визволяв, брав під охорону, під опіку» інші народи, бо за цими лукавими словами криється огидний зміст — поневолення, насильство, рабунк. Українська Повстанська Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних самостійних державах —

це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі.

В українській державі влада завжди за найвищий свій обов'язок матиме інтереси народу. Не маючи загарбницьких цілей та поневолених країн і пригноблених народів у своїй державі, народна влада в Україні не витратитиме часу, енергії та коштів на творення апарату гноблення. Українська народна влада всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та «культурне піднесення народу» (Відозва «За що бореться УПА», 1943 р.).

Український народ розуміє, що люди, які не пошкодували свого життя і яких переслідують до цього часу, є тою безкорисливою організованою силою, яка свою працю скеровує не задля посад і вигід, а задля завершення відвічної мети наших визвольних змагань — побудови Української Самостійної Держави. Ви тепер видаєте укази, закони, спрямовані на покращання ситуації, але вони не виконуються. Дестабілізація продовжується, ситуація щораз більше погіршується. Чому? Тому, що виконавча влада надалі знаходиться в руках бувших партократів і мафії, які не тільки саботують, а часто займаються прямою диверсією. Безкарність породжує свавілля, зневагу до простої людини, почуття безнадії, зріст злочинності, створює передумови для нового ГКЧП. Ми розуміємо, що розбити корумповані, мафіозні, шовіністично-партократичні структури нелегко, але, якщо хочемо мати державу, це зробити необхідно.

Шановні можновладці! Від Вас тепер найбільше залежить майбутнє України. Відкиньте свої особисті та партійні інтереси і доведіть, що Ви хочете і зможете захистити права українського народу. Обіпріться на всі відомі сили, прислухайтеся до порад, карайте винуватців, які б посади вони не займали, і пояснюйте народові свої поступування, а він багато що зможе витерпіти, і пробачити.

Військовослужбовці! Коли український народ покликав нас на свою оборону, він не обіцяв нам ні квартир, ні великої платні, ані навіть ситої їжі. Ми знали, що єдиною нашою нагородою є смерть, а в найкращому випадку — каторга на далеких просторах Сибіру, але не піти на поклик ми не могли. Сини України, невже ж Ви не відгукнетесь на поклик своєї Матері тільки тому, що вона в даний час не може задовільнити всі Ваші бажання? Невже Ви гірші діти, як були ми?

Дорогі Друзі, дорогі Побратими по зброї! П'ятдесят років тому Україна покликала Вас сповнити свій синівський обов'язок. Ви сповнили його. Сьогодні в цей радісний для нас, але тяжкий час відродження української держави, вона знову звертається до Вас. Діти мої любі, дуже тяжка і страждальна була дорога Вашого

життя. Але демобілізації не було, Вас і надалі зобов'язує військова дисципліна. Ви старі літами, хворі, достойно повинні закінчити своє життя. Відійти у вічність до Своїх Друзів по зброї, гідними їх пам'яті, міцні духом і славні ділом. Ви колись збройно написали сторінку нашої історії. Настав час прочитати її прийдешнім поколінням. Нестійкий, емоційний елемент, який завжди є в радісні хвилини відродження, погас. Хто зайняв тепле місце, хто зневірився, в кого нема більше сили. Отже Ви, Ваші діти, Ваші внуки, рідні і друзі, мусите виконувати ту чорнову роботу, на яку у других не вистачило сил і бажання. Де б Ви не знаходились, Ви зобов'язані створювати осередки Братства УПА, брати активну участь у громадському житті, співпрацювати з усіма, хто бореться за УССД.

Український Народе, Ти завжди був з нами у важкій боротьбі за волю України. Кормив і одягав нас, перев'язував рани, ризикуючи життям, майном, добробутом, переховував від ворога, радів нашим перемогам і плакав над нашими трупами. Тільки завдяки Тобі ми змогли так довго вести нерівну боротьбу з окупантами, в кожній потребі ми звертались до Тебе, і Ти завжди знаходив силу їх задовільнити. Отже, в цей складний час, коли державні чинники не виконують своїх прямих обов'язків, ми знову змушені звернутись до Тебе. Сповняється 50 років створення УПА. 1992 рік повинен стати всенароднім святом, святом тріумфу, святом шани. Потрібно віднайти і упорядкувати невідомі могили, встановити пам'ятники слави, створити музеї, організувати наукові конференції, лекторсько-мистецькі групи, які б несли людям правду про наші визвольні змагання, і провести багато інших заходів. Для виконання всього цього потрібна Твоя добра воля, бажання і допомога. Візьми участь в організуванні свят, вийди на вулиці, зустрінь своїх братів, які прийдуть з цілого світу, відправ Панахиди, вшануй пам'ять Героїв, які задля Твого щастя не завагалися віддати життя, а живим скажи так дорого для них слова: «Слава Україні» — «Героям слава». (УЦІС)

*Головна Булава Всеукраїнського Братства Воїнів УПА
ім. генерала Р. Шухевича — Тараса Чупринки*

До питань державного будівництва

В КИЄВІ ВІДБУВСЯ КОНГРЕС УКРАЇНЦІВ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ КОЛИШНЬОГО ССРСР

(УЦІС-УНІАР) Київ, 23 січня. 22-23 січня 1992 року у Палаці культури «Україна» відбувся Конгрес українців суверенних держав колишнього ССРСР, в якому взяли участь разом із гостями близько чотирьох тисяч представників з України та українців за її межами. З вітаннями до учасників звернувся Президент України Л. М. Кравчук. З доповіддю виступив заступник голови Уряду України С. В. Комісаренко та із співдоповідями — голова Товариства зв'язків з українцями за межами України І. Ф. Драч, голова Всеукраїнського товариства «Просвіта» імени Т. Г. Шевченка П. М. Мовчан, директор Інституту літератури імени Т. Г. Шевченка Академії наук України М. Г. Жулинський.

На Конгресі виступило також близько п'ятдесяти делегатів і гостей. Учасники Конгресу взяли участь у вічі в пошану Дня Соборности України, яке відбулося на Софійському майдані.

В роботі Конгресу взяли участь понад півтора тисячі делегатів. З них близько п'ятисот — з держав колишнього ССРСР.

Найчисленніші делегації прибули з Російської Федерації, а саме з міст і регіонів, де проживає велика кількість українців: Москви, Омської, Іркутської, Томської областей, з Північної Слобожанщини (Воронезька, Курська, Білгородська області). У делегацію з Кубані входили представники різних козацьких об'єднань, найчисленніша з яких — Чорноморська Козацька Рада. На Конгресі була присутня делегація «Зеленого Клину» (Далекий Схід), а також представники з Чукотки, Таймиру, Магадану.

Серед численних також делегації з країн Балтії, Молдови, Казахстану.

Делегати Конгресу представляли різноманітні політичні течії, українські культурні та освітні організації, товариства української мови та культури, групи прихильників Руху, УРП, УМА, релігійні громади всіх конфесій. На Конгрес прибули представники з Польщі, Чехо-Словаччини, Румунії, Німеччини, Франції, Великобританії, США, Канади та інших країн.

Конгрес українців ухвалив Звернення до урядів незалежних держав колишнього Советського Союзу. У Зверненні, серед іншого, сказано, що учасники Конгресу підтримують зусилля урядів держав Співдружності в утвердженні принципів рівності усіх гноб-

лених народів останньої у світі імперії. «Ми висловлюємо рішучий протест тим діячам, які намагаються перетворити армію й флоту колишнього ССРСР у самостійну політичну силу, що спрямована на дестабілізацію суспільно-політичного життя. Ми сподіваємося, що уряди незалежних держав колишнього Советського Союзу з розумінням поставляться до задоволення культурних, духових запитів українців, яких злі вітри історії розкидали по світах. У свою чергу Україна робить і зробить усе необхідне для вільного розвитку всіх національностей на її землі. Ми щиро переконані у тому, що дружба, взаємодія, співробітництво допоможуть нам подолати всі труднощі становлення нового демократичного ладу, економічні негаразди, міжнаціональні суперечності. Хай Господь дарує щастя, добро й мир вашим народам!» — завершується Звернення Конгресу.

Конгрес також ухвалив Звернення до українців на Україні й не на Україні суцільних. У Зверненні, зокрема, сказано; «Ми, учасники Конгресу українців, що зібралися з усіх країв і земель колишнього ССРСР, сердечно вітаємо дорогих співвітчизників. Референдум народу України продемонстрував усьому світові непохитну волю його до незалежності, прагнення до національного, політичного та економічного відродження. Сьогодні перед нами постають завдання величезної історичної ваги. Ми повинні згуртуватися для розбудови та утвердження української державности, відродження материнської мови, рідної культури, минулої хліборобської та духовної слави нашого народу. Ми сподіваємося, що Президент, парламент, уряд України докладуть усіх зусиль для того, щоб українці, які проживають за межами своєї держави, мали всі можливості для повного задоволення своїх національно-культурних і духових запитів. Рушаймо сміливо шляхами національного, духового відродження, усвідомлюючи свою відповідальність перед українським народом, у знаменний і непростий час його історії!

Слава нашій Вітчизні!»

РЕЗОЛЮЦІЯ КОНГРЕСУ УКРАЇНЦІВ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ КОЛИШНЬОГО ССРСР

(УЦІС-УНІАР) Конгрес українців незалежних держав колишнього ССРСР, який відбувся у предковічній колисці й столиці України, місті Києві, 22-23 січня 1992 року, усвідомлюючи свою високу місію, патріотизм і громадянську відповідальність за майбутнє українського народу, кожного українця, де б він не проживав, розглянув і обговорив питання, що постають перед усією українською людністю у нових історичних умовах. Враховуючи всю ін-

формацію та пропозиції, висловлені у доповідях і промовах, та спираючися на волю учасників — посланців українських громад з Прибалтики й Далекого Сходу, з Сибіру і Кубані, Казахстану й Середньої Азії, всіх регіонів колишнього Советського Союзу, визначає характерні особливості сучасного стану українства й засади подальшої роботи на його благо. Конгрес підкреслює, що завдання надзвичайної ваги — творення української держави, можна здійснити тільки за умов консолідації, згуртування всіх українців, а воля, сила, талант кожного з нас стане надійним підмурком нової української державности, примножить славу й здоров'я нації. Нова незалежна суверенна Україна-мати подбає про кожного зі своїх синів і дочок, кого злі вітри історії розкидали по світах, про збереження їх національної ідентичности, про забезпечення їхніх громадських прав та свобод. Реалізація цих прав не зачіпає інтересів тих націй, серед яких проживають вихідці з України, є гарантією прав людини у демократичному суспільстві. Задоволення національно-культурних потреб, створення навчальних і культурних центрів для українців, видання книг, журналів, газет не через напівлюбительські товариства, а шляхом здійснення комплексних державних програм відродження й розвитку культури і мови українців, що проживають за межами Батьківщини.

Конгрес уважає, що було б справедливим повернення репресованим та їх нащадкам громадянства України, створення можливості їх переїзду до своїх батьківських домівок. З метою реалізації цього та інших проектів, заснувати державно-громадський фонд «Українська родина», фундаторами якого виступили: Комітет у справах національностей Кабінету міністрів України, Народний Рух України, Товариство «Україна», Товариство «Просвіта», Спілка письменників України.

Конгрес звертається до уряду України з пропозицією укласти міждержавні договори з державами, що створені на теренах колишнього ССРСР, щодо використання праці українських спеціалістів, громадян України, у промисловості цих держав, про порядок міждержавних розрахунків, про порядок полегодження питань соціального захисту та пенсійного забезпечення таких працівників. Уважаємо за доцільне відкриття постійних представництв у місцях компактного проживання українців у державах на теренах колишнього ССРСР, які б опікувалися громадянами України.

Конгрес звертається до Міністерства освіти України з проханням створити умовини для залучення української молоді з держав східної та північної діаспори для здобуття вищої освіти в університетських закладах України. Пропонуємо постійно інформувати громадськість України про життя українців за її межами, звернутися до державної телерадіокомпанії України з проханням організувати спеціальний телерадіоканал «Просвіта», записи передач якого

можна було б розсилати до місць проживання українців для трансляції місцевими теле- та радіокомітетами.

Доручити оргкомітетові Конгресу продовжити свою роботу, вивчити всі зауваження й пропозиції, висловлені на Конгресі, і запропонувати їх Кабінетові міністрів України для відповідної державної програми.

Конгрес закликає представників конфесій взяти на себе ролю місіонерів щодо українських громад на території колишнього ССРСР, аби допомогти їм у відновленні віри, допомогти з'єднати усіх українців за законами християнської любови й національного обов'язку.

Бог — це любов. І Україна — це любов. Отже, несімо слова любови і правди всім нашим братам і сестрам, вимовлені тут, на Конгресі! Робімо усе, аби Україна стала справді соборною державою, доброю матір'ю для своїх громадян й усіх українців світу! Слава Україні й її дітям!

По закінченню Конгресу відбулася пресконференція для журналістів, яких на Конгресі працювало 287, а 212 з них представляли засоби масової інформації України, 29 з Росії, 14 із Сполучених Штатів Америки, 10 з Канади, 7 із Швеції, 6 з Великої Британії, 5 із Франції, 2 з Фінляндії й по 1 від Австралії й Латвії. На пресконференції журналісти отримали вичерпні відповіді на всі свої запитання.

М. ЗЕЛЕНЧУК

голова Всеукраїнського Братства УПА

СЛОВО НА КОНГРЕСІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІЯСПОРИ

Високий Конгресе! Шановні Гості! Пані і Панове!

Маю велику честь вітати Вас від Всеукраїнського Братства колишніх Вояків УПА, від Світового Братства УПА і від Проводу ОУН!

СЛАВА УКРАЇНІ!

Після проголошення Акту Незалежності України і великої політичної перемоги на референдумі, Конгрес, який ми проводимо, визрівав з дня на день.

Вільна Україна пригортає, як Рідна Мати, у своє гніздечко пташат своїх, пригортає у свою Соборну Незалежну Державу діточок своїх з усього світу.

І ось тут, на цьому високому Зборі, ми чули пориви душі людей, ми чули вирази великої відданости своїй Нації, ми чули призыви до присяги на вірність Матері-Україні і ми чули саму присягу, яку склали офіцери-українці з Далекого Сходу.

Нам, учасникам підпільної національно-визвольної боротьби, радісно усвідомлювати, що приходить надійна зміна, що чимраз

більше особового складу військ переходить на сторону Незалежної України і стає під свої синьо-жовті прапори. Все це вселяє надію, що Україна, як молода Незалежна Держава — вистоїть.

Шановні учасники Конгресу!

Цей рік, що наступив, — Рік ювілейний — 50-ліття утворення Української Повстанської Армії — УПА.

Згадаймо хоч на мить ту тяжку і несприятливу обстановку, коли в лісах Берестейщини, Полісся і Волині в часи гітлерівської окупації постали перші збройні відділи, які започаткували стрімкий ріст сотень, куренів і загонів УПА.

Не з добра вони творились, а з тих воєнних реалій, в яких опинився наш поневолений народ.

Українська Повстанська Армія за час свого існування з 1942 по 1952 рік звела з ворогами сотні і тисячі боїв, демонструючи перед усім світом високий героїзм і величезну посвяту Великій Ідеї — Ідеї визволення і побудови Української Соборної Самостійної Держави.

Кожен повстанець присягав: «Здобути Українську Державу або згинуть у боротьбі за неї!» Ліву руку ставив на кулеметі, а праву до Бога — воля або смерть.

Разом з повстанцями піднявся на боротьбу з німецькими і большевицькими окупантами весь український народ на терені засягу дій ОУН-УПА. В кожному селі, в кожному містечку були станичний і станична, була дисциплінована сітка ОУН, був живий, воюючий організм, який вистояв у борні з жорстокими ворогами більше десяти років. Нині все це — історія.

Нині історики, які вивчають визвольні війни народів, дивуються, як-то частина української нації без жодної допомоги ззовні, за такий короткий час, в умовах тоталітарних режимів, зуміла створити таку сильну, дисципліновану, високоморальну армію, якою була УПА.

Який дух рухав цим революційним народом? Це той дух, що водив наших русичів на Царгород, це той дух, що перепинив шлях татаро-монгольському потоку. Це той дух, що підняв на шаблі наше славне козацтво, це той дух, що дав нашій пригнобленій нації Шевченка, Франка, Лесю Українку, Міхновського, Донцова, Петлюру, Конавальця, Бандеру, Шухевича, Петра Полтаву і тисячі інших.

Цей дух воздвигав українську Державу 1918 року, в 1939 і 1941 роках. Цей дух піднімав до боротьби і кріпив невільників-в'язнів по колимах, Сибірах, по тюрмах і таборах комуністичної імперії.

Це той дух, що в наші дні піднімав народні маси на мирну боротьбу за Церкву, за сплюндровану віру, за свій національний прапор, за гімн «Ще не вмерла Україна», за тризуб, за честь і гідність бути людиною, бути народом.

І цей дух ми звемо націоналізмом, найвищою формою патріотизму — душею української нації.

Повертаючись до того, що цей рік є для нас ювілейним, хочу повідомити Конгрес, що Всеукраїнське Братство УПА увійшло в діловий контакт із Світовим Братством УПА і головною редакцією «Літопису УПА», щоб спільно провести святкування в серпні в Україні.

На ці торжества прибудуть до нас дуже багато гостей з усіх країн Заходу, де є українські організовані громади. Для того, щоб розмістити таку кількість гостей і змістовно наповнити їхнє перебування на рідних землях, наше Братство мусить заручитися практичною підтримкою влади на місцях та всіх політичних і громадських організацій краю.

Дуже важливим питанням для нас є те, яку оцінку ми будемо мати зі сторони Президента і Верховної Ради України, який у нас статус. Чи ми в Незалежній Україні залишаємося, як партократи назвали нас, «бандформуваннями», а чи наша боротьба в лавах ОУН-УПА справедливо оцінена як визвольна боротьба українського народу за Українську Самостійну Соборну Державу?

Ми, учасники цієї боротьби, звертаємось до народніх депутатів поставити це питання на обговорення і винести справедливе історичне рішення.

Дякую за увагу.

СЛАВА УКРАЇНІ!

Київ, 23.1.1992 р.
(УЦІС)

В. ФЕДОРЧУК

ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ З'ЇЗД РУХУ

Київ, 28 лютого-1 березня, 1992

Три дні тривала робота ІІІ Всеукраїнського з'їзду НРУ. В його роботі взяли участь 900 делегатів.

Ця найбільш масова організація України до проголошення Акту незалежності України була в опозиції до Верховної Ради і уряду в Україні. А сьогодні Рух, як відзначалося у звітній доповіді його голови Івана Драча, повинен від теоретичної діяльності перейти до практичних кроків і з опозиції перейти на конструктивну позицію.

В перший день роботи з'їзду перед його учасниками виступив Президент України Леонід Кравчук. Він підкреслив, що Рух повинен об'єднати всі прогресивні сили, які хочуть працювати на розбудову Української держави.

29 лютого на з'їзді відбулася гостра дискусія по доповненнях до

Статуту та Програми. Нинішнє керівництво Руху — Іван Драч, Михайло Горинь, більшість Проводу та працівників центрального апарату — підтримували концепцію збереження Руху в його сучасному вигляді і обстоювали потребу надання якомога ширшої підтримки Президентові України. Вячеслав Чорновіл — лідер іншого крила — опирався на підтримку більшості обласних делегацій. На думку Чорновола, Рух повинен тримати дистанцію у стосунках з Президентом (так звана конструктивна опозиція). Другим пунктом Голови Львівської облради стала департизація Руху, тобто фактичне перетворення його в політичну партію.

Більшість виступаючих підтримало Чорновола. Тоді Іван Драч зачитав заяву із закликом до своїх прихильників покинути з'їзд і зібратися окремо, а також провести переєстрацію первинних осередків.

Після майже двогодинних переговорів, запропонованих Чорноволом, сторони досягли згоди. Віднині Рух очолюватимуть три співголови: Іван Драч, Михайло Горинь і Вячеслав Чорновіл. Всі виборні посади в Русі заміщатимуться позапартійними.

Робочий день з'їзду 1 березня, після драматичних подій пізнього попереднього вечора, був дещо спокійнішим.

Останнього дня з'їзд працював над прийняттям змін до Статуту Народного Руху України. Були обговорені програмні завдання Руху в умовах української державности, її суверенітету і незалежності. Внесено принципові положення про співробітництво Руху з державними органами, іншими громадськими організаціями, політичними партіями, релігійними конфесіями, українською діаспорою. Зроблено акцент на ролі та можливостях Руху у вирішенні складних соціально-економічних проблем в Україні.

Потім співголови запропонували склад Проводу. Причому Чорновіл, згідно розкладу сил, за його виразом, запропонував дві треті, а Горинь і Драч одну третину складу Проводу. Обрано 23 особи, в тому числі 4 заступники співголів.

Прийнято ряд заяв, зокрема, про становище у Криму, про добросусідські відносини з Росією, з приводу ситуації в Нагірному Карабасі, розбудови національних Збройних Сил.

Як наголошували промовці, час мітингувань і протистоянь пройшов, настала доба творення, важкої і наполегливої праці, оновлення.

ЗУСТРІЧ ПРЕЗИДЕНТА З ТРІУМВІРАТОМ РУХУ

4 березня відбулась зустріч Президента України Леоніда Кравчука з обраними на третьюму Всеукраїнському з'їзді Народного

Руху України його співголовами — Михайлом Горинем, Іваном Драчем та Вячеславом Чорноволом.

Розглядалися питання ставлення до СНД, ситуація в Криму, програми соціально-економічних реформ, проблеми реорганізації виконавчої влади, становлення національних Збройних Сил.

До речі, голова Львівської облради В. Чорновіл заявив, що за два тижні подасть у відставку з посади обласного керівника, щоб впритул зайнятися Рухом.

УХВАЛА ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗБОРІВ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ

Незалежна демократична Українська держава утверджується, наповнюється реальним змістом. Послідовна боротьба демократичних сил сприяла розпадові колишнього ССРСР, останньої імперії світу, і усуненню від влади комуністичної партії. Історія поставила перед Україною два завдання, кожне з яких складне само собою, а ця складність посилюється тим, що Україна мусить вирішувати їх одночасно. Це — утвердження незалежності Української держави і забезпечення в цій державі демократичного устрою з багатопартійною системою і ринковою економікою.

Незалежність України, незважаючи на формальне її визнання державами світу, залишається досі більше декларативною, ніж справжньою. З прагненням України стати фактично незалежною ніяк не можуть змиритися великодержавницькі проімперські сили. На просторах колишньої імперії відбувається змикання червоних з коричневими, які мають за базу для себе Російську Федерацію, маючи там значну кількість прихильників у парламенті й уряді, а також у командуванні збройних сил.

Вступ України в СНД був продиктований необхідністю розвалу імперії, колишнього ССРСР. Разом з тим, як показує хід подій, це не усуває загроз для суверенітету України. Рух домагатиметься виходу України із складу СНД, як такої, що не в повній мірі забезпечує інтереси України.

Демократія в Україні також ще не утвердилася. Незначна кількість і низький професійний рівень незалежних від державних структур засобів інформації, важке економічне становище, серйозне зниження життєвого рівня, колоніальний характер економіки, відсутність зформованого українського ринку при «прозорості кордонів» та «єдином рублевым просторстве», безсиле плентання уряду в хвості нагальних економічних реформ, що їх вимагає

життя, компромітують ті демократичні завоювання, що їх досягнув народ України.

Рух, створений як організація для боротьби проти імперії і всевладдя КПСС, має стати організацією для побудови незалежної демократичної Української держави, в якій були б забезпечені права кожного громадянина та створені умови для вільного економічного розвитку.

Народний Рух України в нових історичних умовах розбудови української держави з демократичним устроєм і ринковою економікою усвідомлює свою відповідальність за проведення необхідних радикальних політичних, економічних та екологічних змін, спрямованих на скоріше підняття матеріяльного й духового рівня життя народу.

Треті Всеукраїнські збори Народного Руху України, зважаючи на те, що першочергове завдання Руху — здобуття Україною державної незалежності — досягнуте, проголошує своїми найближчими завданнями розбудову правової демократичної держави, яка забезпечуватиме права і свободи людини, права народу, моральне оздоровлення особи й суспільства. Рух за створення структур громадянського суспільства, здорової, орієнтованої на добробут людей економіки України, інтегрованої до світового співтовариства.

Рух виступає за зміну структур виконавчої влади і кадрові зміни в них на засадах багатопартійності, фахово-професійної підготовки й громадської згоди.

Рух підтримує державотворчу роботу органів влади всіх рівнів, разом з тим виступає і виступатиме проти тих виконавчих структур влади, які в умовах загострення економічної кризи, росту цін і зубожіння народу, діють старими методами, використовуючи старі збанкрутілі номенклятурні кадри.

Рух вважає, що у важких умовах становлення української державності, виразно позначених «паралічем» влади на всіх рівнях, створення вертикальної структури виконавчої влади — одна з головних передумов захисту і зміцнення державної незалежності. Рух підтримує ідею запровадження на місцях Представників Президента, який буде формувати державну адміністрацію і очолить її, але з умовою, що такі владні структури будуть формуватися на демократичній, багатопартійній основі за участі Руху.

Принципова позиція Руху зумовлена потребою посилення соціального захисту зубожілих верств населення в умовах переходу до ринку й економічно не підготовленої лібералізації цін, полягає в підтримці тих незалежних профспілок, які насправді виражають інтереси трудового народу. Рух виступатиме за реформи і кадрові зміни в керівних структурах незалежних профспілок, успадкованих від тоталітарного режиму, чия діяльність спрямована на бюрократичне самозбереження і спекулятивне маніпулювання гро-

мадською думкою. Рух проти відтворення компартійних структур під «оновленими» соціалістичними вивісками, які гальмують економічні реформи і діють за принципом: «Чим гірше, тим краще», збурюючи тим соціально-політичну обстановку.

Рух виступає як опозиція до виконавчої влади і Президента, якщо їхні дії суперечать програмі НРУ.

Рух залишається відкритою громадсько-політичною організацією, готовою до співробітництва з усіма політичними силами, що мають на меті розбудову громадянського суспільства, правової держави і відстоюють національні інтереси і державну незалежність України.

ЗАЯВА ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗБОРІВ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ПРО СТАНОВИЩЕ В КРИМУ

Розвиток подій у Криму і навколо Криму не може не викликати глибокої стурбованості. Референдум про так зване відновлення автономії Криму, проведений в умовах компартійної диктатури, був спрямований на те, щоб загнати Україну в рамки «ново-ога-рьовського процесу», утримати її в рамках оновленої імперії, протидіяти реалізації кримсько-татарським народом свого невід'ємного права на самовизначення. Перетворення обласної Ради у Верховну Раду Криму, надання їй державотворчих повноважень без повернення того єдиного народу, що має право ставити питання про державний статус Криму — кримських татар, які повністю бойкотували участь у референдумі, було спрямоване на консервацію компартійно-імперських структур, засобом зберегти можливість постійно підтримувати напруженість, робити тиск на Україну.

Вважаємо, що викинувши з проекту Конституції Криму слова про «Республіку Крим у складі України», а також повністю проігнорували право на самовизначення кримсько-татарського народу, Верховна Рада Криму перевищила свої повноваження і має бути розпущена постановою Верховної Ради України. В Криму має бути постійне представництво Президента і президентське правління. Першочерговим завданням президентського представництва має бути забезпечення виконання в Криму законів України, повернення на батьківщину й відновлення прав кримсько-татарського народу та інших депортованих за національною ознакою, відкриття доступу інформації з України в Крим. Лише після цього в Криму можуть бути правочинними нові вибори і вирішене питання про надання Криму статусу національно-територіального

державного утворення в складі України на підставі здійснення кримсько-татарським народом права на самовизначення. Вирішення всіх питань, зв'язаних з визначенням статусу Криму та відновленням прав кримсько-татарського народу, має здійснюватися при повноправній участі Меджлісу — вищого представницького органу кримських татар.

На прикладі Карабаху ми вже бачили, як поступово роздмухується полум'я, яке не можуть погасити ініціатори розпалювання й закликають на допомогу пожежників з-за кордону. Вважаємо, що пасивне спостереження інспірованих ззовні дій великодержавницьких шовіністичних сил у Криму може привести до непередбачуваних (а деким дуже добре передбачуваних) наслідків, що стануть на перешкоді утвердження як Української державности, так і демократії в цій молодій державі.

ЗАЯВА ПІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ЗБОРІВ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ «ЗА ДОБРОСУСІДСЬКІ, ВЗАЄМОВИГІДНІ ВІДНОСИНИ УКРАЇНИ І РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ»

Твердо ставши на шлях розбудови незалежної демократичної держави, Народний Рух України проводить послідовну політику громадянського миру в суспільстві, забезпечує міжнаціональну злагоду і спокій. Україна цивілізованим, парламентарським чином здобула політичну самостійність, всенародно підтверджену на референдумі 1 грудня 1991 року. Її визнало понад 100 країн світу. Європейськими державами вона розцінюється як стабілізуючий фактор на континенті. Серед утворених на руїнах останньої в світі імперії Україна чи не єдина держава, де не пролилась кров внаслідок міжнаціональних конфліктів і уособиць, тому що тут шанують національні права громадян, зокрема створені всі умови для задоволення національно-культурних потреб російського населення.

Очевидно, такий стан речей не влаштує проімперські сили за межами України, які збурюють обстановку в Криму, влаштовують різні інсинуації навколо Чорноморської фльоти і створення Української Армії — гаранта територіальної цілісності і недоторканості кордонів нашої молоді держави. Кожен крок України, що веде до зміцнення її політичної й економічної незалежності, викликає нерозуміння чи відверто вороже ставлення великодержавників у Москві, які прагнуть перетворити колишню Советську

Армію в політичне знаряддя для реалізації своїх імперських інтересів. Колишні союзні газети і телеканали у висвітленні подій в Україні перетворюються ними в засоби масової дезінформації.

Уряд Російської Федерації в односторонньому порядку оголосив себе правонаступником Союзу ССР і безпідставно привласнив майно та приміщення всесоюзних міністерств і відомств, всі посольства за кордоном, золотий запас, алмазний фонд, всесоюзний банк, Зовнішньоекономічний банк — все, що створювалось упродовж десятиріч усіма колишніми республіками. І в той же час російські політики і державці, економічно заблокувавши Україну, вдаються до диктату, втручаються у внутрішні справи України, погрожують, заважають нашій державі, нашому народові бути господарями на своїй землі.

Дійшло до того, що деякі державні діячі і політики в Російській Федерації відверто заявляють про свій намір відновити «єдиную неделимую» в межах кордонів імперії 1917 року, а Співдружність незалежних держав розглядають як перехідний період від розпаду Союзу ССР до створення унітарної держави, в якій Україні відводиться традиційне місце колонії. Віце-президент Руцкой, відкидаючи право націй на самовизначення, закріплене в Статуті ООН, у своїх публічних виступах зневажливо висловлюється про керівників незалежних держав, погрожує переділити національно-етнічні території: «Демаркация границ и только демаркация расставит точки над «і» и определит Россию как державу, а не побирушку в рамках СНГ».

Кажемо на це: — Спасибі за відвертість, особливо щодо «побирушки»! Давно пора припинити побори в Україні, не брати нашу валюту, яка і понині йде в Москву з митниць, торгової флотії, зовнішньоекономічної діяльності підприємств на території нашої держави. Пора повернути Україні сотні мільйонів доларів, арештованих Урядом Росії в колишньому Зовнішньоекономічному банку неіснуючого Союзу.

Народний Рух України засвідчує розуміння труднощів, з якими зіткнувся президент Єльцин у проведенні радикальних реформ, заявляє про свою повагу до багатостраждального російського народу, підтримує тих російських демократів, для кого демократія не кінчається там, де починається українське питання. Ми — за рівноправне, взаємовигідне співробітництво України і Російської Федерації, дотримання угод про непорушність кордонів і територіальну цілісність, за добросусідські відносини, ми — проти шовіністичних претенсій та імперського диктату.

(УЦІС)

Віктор ФЕДОРЧУК

КРИМ: НОВИМ ШЛЯХОМ ДО СТАРОЇ МЕТИ

(УЦІС) Розвиваючись по висхідній, конфлікт України і Росії навколо Чорноморської фльоти закономірно розрісся в питання приналежності Криму. Зв'язок очевидний і безпосередній.

Раніше, коли незалежна Україна видавалась абстрактною мрією, Росія не заперечувала проти приналежності півострова Україні. Навпаки, російський клин на півдні слугував засобом впливу старшого брата і русифікації. Недаремно південні регіони були одними з найбільш зрусифікованих.

Крах ілюзій колишньої метрополії на створення із СНД сателітної сфери власного впливу виявився в прагненні захопити якомога більшу частку спадку імперії. Якщо вже все одно псувати стосунки з Україною, то потрібно брати все, що можливо. Позиція, не позбавлена своєї логіки, до того ж ще підсилена потужними важелями силового тиску від збройних сил до енергетичного шантажу.

Сутність Кримського питання неможливо зрозуміти, не знаючи довгої і складної історії. Півострів на півночі Чорного моря віддавна був об'єктом і ареною боротьби різноманітних завойовників, жоден з яких так і не спромігся втриматись тут. Кімерійці і скити, греки і сармати, римляни, готи, руси, печеніги і половці по черзі з'являлися тут і зникали, витіснені своїми сильнішими наступниками. Останніми міцно поставили ногу в Криму татари. Їхнє ханство, утворене в XV сторіччі, 1783 року увійшло до складу Росії після короткої, але кривавої війни. Протягом наступних десятиріч частина татар емігрувала до Туреччини, а сам півострів інтенсивно заселявся вихідцями з російської імперії, перш за все, власне росіянами та українцями.

В роки громадянської війни намагання татар відновити власну державність закінчилася військовим розгромом.

Кримсько-татарська автономна республіка в складі РСФСР була державним утворенням не лише татарського народу. Українці, росіяни, німці і караїми чисельно переважали корінне населення. Під час Другої світової війни місцевих німців, татар і греків за нібито співпрацю з німцями повністю, в тому числі дітей і старих, вивезли на Схід і позбавили права повернення на батьківщину. В оселі депортованих переселили росіян з центральних і північних областей метрополії. В 1954 році Кримська область увійшла до складу України. Це була своєрідна компенсація за відторгнення на користь Росії свого часу українських земель на півночі і північному та південному сході республіки. Саме в такий

спосіб утворилася російська більшість населення і корені кримської проблеми у нинішньому вигляді.

Ситуація навколо Криму зараз виглядає досить напруженою. Україна сповнена рішучості не допустити розділу своєї території. Росія намагається знайти юридичне і моральне виправдання своїх претенсій. В самому Криму проросійська організація — Республіканський Рух Криму — почала збір підписів на користь проведення референдуму про вихід зі складу України. Кримський вузол заплутується все тугіше, жодна сторона не збирається поступатися своєю позицією, і передбачити наскільки далеко може зайти гострота конфлікту просто неможливо. Хоча і Росія і Україна декларують свою миролюбність, але ціну подібним заявам ми нещодавно бачили на прикладі Югославії.

У конфлікті навколо Криму Росія має лише один, але вагомий козир — російська більшість. 67 відсотків росіян — достатній важіль для того, щоб перенести півострів з однієї держави до іншої. Проросійські настрої в Криму досить сильні, і підігріваються поверненням татар, яких підтримує Україна. Так що перемога РРК на референдумі є досить імовірною.

Що ж може протиставити Україна тиску з двох боків — з Півночі і Півдня? Ситуація для України, при детальному аналізі виглядає зовсім не такою безнадійною. По-перше, кримська економіка є сильно інтегрована в українську. Крим майже не має власної промисловості, і навіть постачання питної води значною мірою здійснюється з України. Можлива економічна бльокада з боку України буквально за кілька днів призведе до повного краху російську республіку Крим. Звичайно, подібні заходи можуть бути значно пом'якшені Росією, але, за умови невизнання незалежності Криму світом, Росія не зможе надавати значну допомогу. Врешті-решт, Україна теоретично має можливість просто проігнорувати результати референдуму. Але такий варіант неминуче призведе до загострення стосунків з Росією, погіршенням внутрішньо-політичної ситуації і зіпсує імідж України у світі.

Керівництво України, добре розуміючи негативні наслідки різких дій стосовно Криму, намагається вирішити проблему політичними засобами. Перш за все Україна має бездоганну юридично обґрунтовану позицію. Перехід Криму до України був здійснений у повній відповідності з тогочасним законодавством. Верховна Рада Росії, доручивши Конституційній комісії розглянути законність Акту 1954 року, знічено мовчить. Знайти формальний привід для обґрунтування претенсій не вдалося. Росії, якщо вона заявить про незаконність Акту 1954 року, мимоволі доведеться повернутись і до питань українських територій, переданих північному сусіду за роки советської влади. Землі на північному сході та півдні республіки ні територією, ні населенням не поступають-

ся Кримському півострову і є значно більш важливими в економічному відношенні.

Україна спритно маневрує, підкреслюючи власну миролюбність і залишаючи Єльцину невдячну роллю нападника і порушника спокою.

Вимоги перегляду існуючих кордонів є палицею на два кінці. Окрім можливих контрпретенсій Києва, Кремль може зіткнутися з небажаними наслідками вдома. Росія сама є багатонаціональною державою і, висуваючи вимоги до інших, створює прецедент. І тим самим надихає і без того сильні сепаратистські тенденції всередині власної держави.

Так само Росії важко спиратися на законність результатів референдуму (якщо вони відповідатимуть її інтересам). Російське населення на півострові є переважно приїждим, осілим на місці депортованого корінного населення. Свого часу аналогічні дії інкримінувались нацистам у Нюрнберзі, а Ізраїль неодноразово засуджувався на міжнародному рівні за значно м'якші спроби змінити демографічну ситуацію на свою користь. Звичайно, за давністю років ООН не стане копирсатися у кримському питанні, але це позбавляє Росію позиції моральної правоти.

Україна також має можливість заперечити результати референдуму на підставі неучасті кримсько-татарського населення в ньому. Їхнє право на повернення визнано юридично ще за Горбачова. Процес повернення татар на свою історичну батьківщину лише починається, і займе не один рік. Доки кримсько-татарське населення також не висловиться з приводу незалежності Криму, правомірність референдуму є сумнівною. А тим часом представницький орган корінного населення — меджліс — вже визнав сучасний кордон Росії та України.

На цій основі є цілком реальним альянс українців і татар. Україна зацікавлена в підтриманні останніх, використовуючи їх як протизвагу російській більшості. Татари ж потребують України, тому що лише вона спроможна забезпечити їх повернення та їхні права. Російське населення навряд чи зможе налагодити добрі стосунки з татарами. Для росіян корінне населення є зайдами, які погрожують підірвати їх домінування на півострові, а стосунки обох етнічних громад вже затьмарені численими сутичками. В майбутньому українці і татари чисельно переважатимуть нинішню більшість і позбавлять проросійський рух перспективи.

Спритний Кравчук не оминув ще однієї можливості зміцнити позиції в Криму. Під час нещодавнього візиту до Німеччини досягнуто домовленість про повернення також і депортованих кримських німців. Чисто економічна користь є очевидною. Переселення буде фінансуватися головню Німеччиною. В інфраструктуру півдня України будуть вкладені величезні кошти. Покращення стосунків

з новим європейським велетом полегшить Україні проникнення до Європи. Україна також сподівається від дружньої Німеччини кредитів та інвестицій. Але, крім економічного, є ще й політичний бік. Німці на півострові повинні стати ще одною опорою України.

Керівництво України дбає і за те, щоб привернути на свій бік симпатії російського населення. Криму надана автономія в межах України, росіяни мають всі можливості для розвитку власної культури. А поїздка заступника Голови ВР до Криму пообіцяла кримчанам ще й створення вільної економічної зони, що повинно привернути симпатії місцевого населення до України.

Україна апелює до здорового глузду кримчан, пропонуючи реальні матеріальні вигоди. Німецькі інвестиції в економіку півдня України разом з вільною економічною зоною дають можливість створення ефективної ринкової економіки на півострові, що стрімко поліпшить якість життя населення.

Республіканський Рух Криму (РПК) зараз підняв прапор незалежності. Не треба бути надто проникливим, щоб зрозуміти сутність цього маневру. Російський РПК зовсім не скинув з рахунку ідею приєднання Криму до Росії. Створення спочатку незалежної Кримської держави дозволить оминати положення українсько-російської угоди від 19 листопада 1990 року. Обидві сторони домовилися визнати територіальну цілісність сусіда і не висувати територіальних претенсій. Ця угода була підтверджена спільним комюніке, підписаним у серпні 1991 року у Києві. Якщо референдум буде переможним для РПК, і в Криму буде створена власна держава, то наступним і найближчим кроком уряду буде звернення до керівництво Росії з проханням прийняти під свою руку Крим.

Україна використала всі можливі засоби впливу. Тепер їй лишається лише чекати результатів. Залишилось трохи менше місяця до завершення кампанії по збору підписів. Якщо будуть зібрані потрібні 180 тисяч голосів, то Україні доведеться заважати терпінням ще на кілька місяців до підсумків референдуму в Криму. Але і для Криму обрії не безхмарні. Північні райони півострова, заселені переважно українцями, можливо, поставлять питання про власний референдум. Якщо Крим може вийти зі складу України, то чому в такому випадку терени на півночі півострова не можуть вийти зі складу Криму і приєднатися до України.

О. ЧАВАРІВСЬКИЙ

ЗОВНІШНЬО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН І АБН

Упродовж останніх двох років, з того часу, як розвиток подій в Україні пішов у напрямі самостійности, зокрема після проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року та референдуму, що був блискучою перемогою ідей, за які боролися ОУН-УПА, подій, які підтвердили прагнення українського народу до повної незалежности, — значно посилилася зовнішньо-політична діяльність Організації Українських Націоналістів та Антибольшевицького Бльоку Народів. До часу проголошення незалежности та референдуму ця праця ОУН-АБН зосереджувалася насамперед на необхідності роз'яснювання ситуації в Україні, де влада й далі перебувала в руках партійно-адміністративного апарату, таким чином діяли ворожі до національно-визвольних прагнень України сили, що їх подекуди на Заході вважали саме виразником прагнень українського народу до «єдности» в рамках «оновленого» Союзу.

Згодом, після проголошення незалежности, а зокрема після референдуму, який змусив компартійні сили в Україні «переставитися» й діяти в напрямі закріплення незалежности, зліквідувавши партійну структуру, зовнішньо-політична діяльність ОУН-АБН набрала широких засягів і зосереджувалася на акції, яка мала за завдання прискіпити процеси дипломатичного визнання України і переконати уряди світу, а зокрема Заходу організувати свої представництва в Україні. Як це видно із реакції Заходу на цю акцію, вона мала позитивні відгуки і безумовно великий вплив на нормалізацію дипломатичних стосунків, визнання України різними державами світу. Таким чином саме на цьому відтинку довгорічний міжнародний досвід діячів національно-визвольного руху на Заході виявився дуже корисним для закріплення престижу молодого українського державности.

Зовнішньо-політична діяльність ОУН і АБН, з метою інформувати Захід про події в Україні, передусім спрямована до керівних постатей західного світу — президентів, міністрів закордонних справ і інших політичних діячів, які мають вплив на міжнародні взаємовідносини і зокрема зацікавлені подіями в колишньому ССРСР, — набрала широких розмірів саме 1991 року, зокрема у другій його половині. І про це свідчать сотні листів, спрямованих до урядів різних держав світу, меморандуми, як і діяльність спеціальної англомовної служби УЦІС з інформацією про біжучі події в Україні, про працю над закріпленням незалежности, організацію національних Збройних Сил тощо. Реакція на ці заходи Проводу ОУН, підписані Головою Проводу Славою Стецько, як і Президії АБН, свідчить про те, що їхня кампанія за визнання України була великим вкладом у зусилля всіх українців на нашій Батьківщині й в діяспорі, щоб закріпити державний суверенітет України, нівелювати ворожі зусилля, зокрема російських різноманітних імперіялістів (в тому й «демократів»), які й далі намагаються втримати в цілості «демократизовану» імперію і в тому напрямі діють також і на зовнішньо-політичному відтинку.

Як у листах Проводу ОУН, так і в листах Президії АБН, скерованих до президента США Буша та до інших голів держав і їхніх урядів, завжди підкреслюється, що Україна прагне бути демократичною, правовою та «без'ядерною державою», що підтверджують усі заяви Верховної Ради України, при чому процес відродження самостійності України є доказом відомого і постійного бажання української нації жити самостійним державним життям, за що вона боролася довгими десятиріччями. Сучасне утвердження самостійності України є саме наслідком довготривалої боротьби, починаючи з VII століття, по через боротьбу в 1917-20 рр., як і врешті боротьби ОУН-УПА під час Другої світової війни і після неї. При тому в листах завжди підкреслюється, що не тільки царська імперія, а й советська мали російський характер і намагалася навіть фізично ліквідувати український народ. З боку представників американського уряду прийшли відповіді прихильного до української незалежності характеру, а врешті лист представника Уряду для прилюдних зв'язків Джіма Шефера з повідомленням, що през. Буш офіційно вже визнав незалежність України й що США прагнуть нав'язати з Україною дипломатичні взаємини.

Подібні листи та декларації про незалежність України, обґрунтовані історичними аргументами, як і про необхідність визнання України та нав'язання з нею дипломатичних взаємин, від імени Голови Проводу ОУН Слави Стецько, так і Президії АБН (також в особі його президента Слави Стецько) — були вислані до десятків урядів, президентів різних держав та їхніх міністрів закордонних справ. Зокрема отримали їх уряди Канади, Німеччини, Швеції, Італії, Іспанії, Великої Британії та інших держав Європи. Подібні листи та звернення були скеровані також і до різних держав Азії та Південної Америки. Всі ці листи, заяви, меморандуми мають роз'яснювальний актуально-політичний та історичний характер, з'ясовують історично-політичне підложжя довгорічного колоніального поневолення України Російською імперією в двох її відмінах — царській й большевицькій — та боротьбу, що її вів український народ з цим імперіялізмом.

За цей відносно короткий час, тобто протягом кінця 1990 та 1991 року, Провід ОУН та Президія АБН вислали до різних урядів світу понад дві сотні заяв і меморандумів, навітлюючи проблеми української державності, доповняючи великою мірою подібну акцію з України, яка не відзначається такою повнотою об'єктивної інформації, зокрема коли йдеться про боротьбу українського народу в різних періодах історії, а передусім боротьбу ОУН-УПА в час Другої світової війни і після неї. Це зумовлене тим, що довгорічна антинаціоналістична пропаганда советського режиму в Україні, спрямована проти «бандерівців», ще й дотепер не переборена. Є в Україні впливові кола з колишньої компартії України, які й далі на свій лад ведуть дезінформаційну кампанію проти українського націоналізму. А чи не одним із найкращих доказів цього є справа прийняття ВР України гербу як державної відзнаки. Під час голосування в цій справі пропозиція прийняти герб як державну емблему не пройшла, бо, мовляв, цей герб «скомпромітували» петлюрівці, Дивізія «Галичина» та бандерівці.

Повертаючи до зовнішньо-політичної діяльності ОУН і АБН, треба ствердити, що на їхню акцію в справі визнання України прихильно відгукнувся ряд держав. Так, наприклад, шведські політичні кола привітали проголошення самостійності України, підкресливши спільність історич-

них взаємостосунків і швидко нав'язали з Україною дипломатичні стосунки. Дуже прихильно відгукнулися на акцію ОУН і АБН США, Канада, Велика Британія, Німеччина і Польща, яка однією з перших визнала незалежність України. Зокрема це стосується Канади, урядові кола якої, в тому і міністер закордонних справ, підкреслили свою повну підтримку незалежній Україні і дипломатичне визнання. Так само і Велика Британія швидко визнала Україну незалежною державою. В листі з канцелярії прем'єр-міністра Мейджера підкреслюється побажання швидкого закріплення незалежності. З канцелярії Президента Польщі Валенси прийшов на адресу Слави Стецько лист за підписом Януша Зьолковського, в якому підкреслюється право усіх народів на самовизначення, як і на державну незалежність.

Зовнішньо-політичну акцію ОУН і АБН у справі визнання незалежності України та нав'язання дипломатичних взаємин з нею треба уважати великим і цінним вкладом у закріплення позицій України на міжнародньому форумі.

НАРАДИ СВІТОВОЇ ЛІГИ ЗА СВОБОДУ Й ДЕМОКРАТІЮ У ТАЙВАНІ

Тоді, коли в Київ 22 і 23 січня ц. р. з'їхалися українці із усіх кінців світу на Конгрес українців суверенних держав колишнього Советського Союзу, українська справа була також у центрі уваги на Далекому Сході — в столиці Тайвану Тайпей. Саме туди прибуло біля 130 політичних діячів з різних країн й регіонів світу — США, Канади, Австралії, Латинської Америки, Близького Сходу, Європи й Азії, щоб взяти участь у відзначенню Дня Свободи, що його щорічно влаштовує уряд Китайської Республіки з приводу річниці відмови китайських військовополонених корейської війни в 1950 році від повернення на китайський суходіл. Попри відзначення Дня Свободи, участь у масових вічах і шануванні погиблих героїв, у семінарах та офіційних прийняттях у прем'єра Гау-Пеї-тсуна й міністра закордонних справ Китаю Фредрика Чіена та відвідин різних міністерств, закордонні гості взяли участь у нарадах Екзекутиви Світової Ліги за Свободу і Демократію. Ці наради були присвячені підготовці чергової міжнародньої конференції Ліги, що цього року проходитиме в Будапешті. З українського боку учасниками нарад були президент АБН Слава Стецько, голова Американських Приятелів АБН Роксоляна Потер і голова Комітету Поневолених Націй у США Володимир Чопівський.

Уже під час першого прийняття гостей голова Світової Ліги за Свободу і Демократію Тсе-Чі-чао відмітив присутність української делегації, — зокрема, у зв'язку з проголошенням відновленої державності України, а міністер закордонних справ Китаю у своєму виступі підкреслив довгорічні політичні зв'язки з українськими представниками.

Українське питання, зокрема, обговорювалося під час семінару на тему «Міжнародні зв'язки після розпаду Советського Союзу». Тут прийшлося українській делегації дати належну відсіч професорові Дипломатичної Академії в Москві А. Тверяніншвілі, який намагався пропагувати ідеї ім-

періальної Росії, тлумачив «Спільноту Незалежних Держав» як природно переємницю місця Советського Союзу в світовій політиці і наголошував на керівній ролі Росії в цій спільноті. Згідно з словами проф. Тверянiншвілі, «роля центру переходить цілком природньо до Росії, бо вона є найбільшою республікою з широкою територією та величезним населенням». Далі проф. Тверянiншвілі повторив трафаретні «аргументи» російської пропаганди про неспроможність незалежних держав колишнього ССРСР самостійно вижити, вказав на економічну пов'язаність цих держав та на міжнаціональні конфлікти, для розв'язки яких вони, мовляв, звертаються до Москви. Дискусію над доповіддю проф. Тверянiншвілі розпочала довшим виступом Слава Стецько, відкинувши російсько-шовіністичні мрії науковця з Москви та його мними аргументи у користь «великої Росії».

Слід зазначити, що російсько-шовіністична пропаганда сьогодні ведеться із дефензивної позиції, бо у світі зросла свідомість про правомірність деколонізаційних процесів. Ця свідомість зросла і за рахунок присутності українських представників з діаспори на міжнародних конференціях ще з тих часів, коли треба було проти «хвилі часу» обстоювати інтереси українського народу і висвітлювати його змаг до свободи і незалежності. Саме Світова Антикомуністична Ліга, яка згодом перейменувалася в Лігу за Демократію і Свободу, завжди була форумом, на якому уважно прислуховувалися до українського голосу й де українська справа завжди отримувала щире підтримку.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, навітлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й роз'яснює всі суспільно-політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Важлива Конференція ОУН в Києві
Матеріали, Маніфест, Резолюції

РОЛЯ ОУН НА МАЙБУТНЄ
(Слово до Членів ОУН)

Дорогі Подруги і Друзі!

24 серпня 1991 року було проголошене відновлення Української Державности, а 1 грудня 1991 року потверджене всенароднім референдумом, чим здійснилися наші та наших батьків і прадідів довгоочікувані мрії. Ми завдячуємо те свіже повітря волі, яким ми можемо тепер свobodно дихати, не Горбачовській гласності, ані невдалому путчеві в Москві, а довголітній боротьбі українського й інших поневолених народів проти російського імперіялізму і комунізму.

Коли пригадаємо всі жертви, що лягли на полі бою, захищаючи честь своєї Батьківщини, коли спом'янемо всіх поляглих Героїв України, особливо з рядів ОУН та УПА, які віддали життя на вічному жертovníку України, то всякі твердження, що, мовляв, відвоювання української державности було «безкровне», звучать щонайменше наївно.

Одначе, наша боротьба ще далеко не закінчена. Перед нами не легкий шлях закріплення української держави та її захисту перед новими імперіялістичними силами, які переорганізуються у Москві вже не під червоним большевицьким, а знову під триколовим прапором Росії. Під сучасну пору, в цьому переходовому етапі зі стану колоніяльного поневолення до повноцінної держави і державного суверенітету, нововідвойована Українська Держава потребуватиме ще більше нашої наснаги, відданости та вкладу праці, ніж будь-коли. В цих нових умовах ми повинні усучаснити спосіб нашої дії. Нам потрібно створити явні структури для закріплення української держави, перебудови всієї політичної системи та розбудови нашого суверенного національного суспільства. Потрібно замінити чужі, насаждені структури, новою суто українською системою правовости та законодавства, новими національними інституціями на кожному відтинку життя, які відповідали б найглибшим нашим національним та духовим цінностям, нашим історичним політичним та етичним вартостям, нашим побутовим, культурним надбанням та традиціям та сучасним державним інтересам і потребам. Словом — пора нам всім спільно будувати Україну.

З повним почуттям відповідальности супроти майбутньої долі нашого народу Провід ОУН прийняв рішення багато активніше включатися в явні політичні, економічні та суспільні процеси, виробивши для цього всеохоплюючу програму державного будівництва та розбудови національного, суто українського, суверенного суспільства. ОУН ніколи не змагалася за владу для себе, і

ніколи не ставитиме в своїй програмі за основну ціль власне владопосідання. Нами ведена національно-визвольна боротьба завжди керувалася одним пріоритетним принципом: потрібно відвоювати владу нації, вислідом чого наш нарід міг би стати господарем на своїй землі в Українській Самостійній Соборній Державі. Особливо під таким кутом були скликані поодинокі післявоєнні конференції та Великі Збори ОУН, на яких була розпрацьована програма нової державної побудови та нового світового ладу, ідейно запроєктованого в нашій визвольній боротьбі та обоснованого на універсальних ідеалах свободи і справедливости.

Націоналізм як суспільно-політичний лад ще не був досі ніде уведений в життя. Доба націоналізму, в якій вже розвалюються всі імперії світу, ще далеко не завершена. Націоналізм — це якраз лад майбутнього. Цей грядучий націоналістичний лад, ідейно запроєктований в нашій визвольній боротьбі, буде побудований на двох наріжних каменях: а) відносно внутрішнього державного ладу — на визнанню нації як найосновнішого упорядковуючого чинника всіх суспільно-політичних відносин в наскрізь прогресивній системі соціальної та політичної справедливости, побудованої на засадах «загального добра» всього усвереного народу та всіх у ньому громадян; б) відносно міжнародного політичного ладу — на взаємному визнанню права кожного народу на державну самобутність в новому світовому ладі, побудованому на ідеалах свободи й справедливости, і звільненого від того Дамоклового меча ядерного шантажу, що був опорою старого, неоколоніального ладу.

Беручи все це під увагу, Провід ОУН рішив скликати Конфе-

*Фрагмент з Конференції ОУН в Києві
Посередні — п-ні Слава Стецько, Голова Проводу ОУН,
і ред. Петро Дужий, предсідник Конференції.*

ренцію Українських Націоналістів, яка відбудеться 28-29 березня 1992 року в столиці України — Києві, в «Будинку Учителя», в якому колись сходилася Центральна Рада Української Народньої Республіки. Ця Конференція являтиметься першим кроком до більш явної дії ОУН в Україні, що зараз є вимогою часу. Вона також буде спробою для більш інтенсивної консолідації всіх націоналістичних сил, для з'єднання наших однодумців, які досі були з нами лише ідейно спаяні. Ця науково-політична конференція, яка відбуватиметься під заголовком «Український націоналізм — минуле, сучасне, майбутнє», — матиме подвійну мету: по-перше, представити історичний нарис розвитку українського націоналістичного руху в правильному, об'єктивному наświetленні, наголошуючи його прогресивний, визвольницький, державотворчий та корінно демократичний характер; по-друге, і мабуть найголовніше — виробити програму закріплення нововідвойованої Української Держави та її розбудови на майбутнє.

Приймаючи рішення в тій справі, Провід ОУН керувався особливо наступними міркуваннями: коли ми збираємося творити в Україні нові структури, що дадуть всім українським націоналістам нагоду включитися в систематичну діяльність, то насамперед потрібно виробити зміст дії, яким пізніше можна виповнити ці структури, щоб ще в зародку забезпечити їхню ідейну унапрявленість.

Доповідачами на конференції з України та діаспори запроєктовані: Петро Дужий, Лесь Танюк, Юрій Шухевич, Лариса Скорик, проф. Ярослав Дашкевич, д-р Степан Хмара, доц. Михайло Осадчий, Євген Сверстюк, Анатолій Лупиніс, Володимир Мулява, Григорій Гребенюк, Ірина Калинець, Іван Кандиба, проф. Григорій Васькович, проф. Володимир Косик, проф. Омелян Кушпета і Слава Стецько.

Ми переконані, що ця Конференція дасть бажані наслідки та що на її основі ми спільно зможемо приступити до нашої більш систематичної, явної діяльності в напрямі закріплення ново-проголошеної, а вже суворо загроженої зі сторони новопосталої Росії, Української Самостійної Соборної Держави.

Слава Україні! Героям Слава!

Лютий, 1992

Слава СТЕЦЬКО
Голова Проводу ОУН

Микола ШАТИЛОВ

ВПЕРШЕ І НАЗАВЖДИ

Історична конференція українських націоналістів у Києві

Знаменно, що перша в незалежній Україні Конференція Українських Націоналістів відбулася у старовинному київському палаці на

Конференція ОУН в Києві. Погляд на частину учасників.

Володимирській, де працював колись перший український парламент — Центральна Рада. Протягом двох днів — 28 та 29 березня — понад 600 учасників, що з'їхалися до Києва із багатьох областей України і з багатьох країн світу, обговорювали проблеми минулого, сучасного і майбутнього українського націоналізму.

У своїй програмовій доповіді, проаналізувавши ролі українського націоналізму в закріпленні та розбудові Української Самостійної Соборної Держави, голова Проводу ОУН мгр. Слава Стецько наголосила на історичному факті зосередження діяльності Організації Українських Націоналістів на рідних землях — відтепер і назавжди.

Вагомі підсумки звияжної боротьби ОУН за українську свободу відбили в ґрунтовних доповідях — проф. д-р Григорій Васильович, проф. д-р Володимир Косик й ред. Петро Дужий, в доповідях, де йшлося про політичні та військові формації Визвольних Змагань, історичну ролі ОУН-УПА в боротьбі за Українську Державу і про розвиток націоналістичної думки в Україні.

З проблемами українського сьогодення зазнайомив Конференцію Лесь Танюк, а багато в чому доповнили його Ярослав Сватко і Лариса Скорик, привернувши увагу делегатів до розподілу політичних сил в Україні і питань державного будівництва. Засадничі постуляти в будові Української Держави були визначені Романом Зваричем і сконкретизовані в доповідях проф. д-ра Омеляна Кушпети, Михайла Рагушного і Степана Хмари, в яких вони виклали принципи незалежної економічної системи в Україні і представили соціальну й оборонну концепції.

З деякими аспектами формування української національної армії зазнайомив Конференцію її львівський делегат — генерал-майор авіації Олександр Роль. Пропозиції українського генерала

були настільки виваженими, а зауваження настільки слухними, що заля неодноразово переривала його оваціями і стоячи солідаризувалася з ним у тому, що українська армія повинна бути армією націоналістичною за своїм духом.

Другий день було повністю присвячено дискусіям у робочих групах Конференції — політичній, економічній, військовій, зовнішньо-політичній, культурно-освітній, інформаційній, правничій, виховній, а також і в групі АБН. Усі вони подали проекти резолюцій, які мають стати вихідним матеріалом для постанов Конгресу Українських Націоналістів. Поки що, найактуальнішими пропозиціями видаються такі: Організація Українських Націоналістів виборюватиме вихід України із так званої Співдружності Незалежних Держав, домагатиметься відставки нинішнього українського уряду, розпуску Верховної Ради і дотермінових виборів; підтримуватиме роздержавлення в усіх сферах економіки і — як підкреслено! — безкоштовну приватизацію; наполягатиме на визнанні українського націоналізму офіційною ідеологією в Збройних Силах.

У перебігові Конференції група Антибольшевицького Бльоку Народів, яку очолювала Стефанія Букшована, за підтримкою представників національностей колишнього СРСР, утворила АБН в Україні і визначила структуру його координаційної мережі.

На завершальному етапі Конференція затвердила склад Постійного Секретаріату. Постійний Секретаріат Конференції Українських Націоналістів знаходитиметься в Києві й займатиметься підготовкою Конгресу Українських Націоналістів.

У своєму заключному слові Голова Проводу ОУН Слава Стецько привітала численних гостей Конференції й висловила подяку її делегатам (УЦІС).

Михайло ЗЕЛЕНЧУК

Голова Всеукраїнського Братства УПА

ВСТУПНЕ СЛОВО ДО ВІДКРИТТЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

Вельмишановна Подруго Голово Проводу ОУН!
Шановні Гості, Дорогі Друзі, Пані і Панове!

Мені випала велика честь вітати Вас від Всеукраїнського Братства колишніх Вояків УПА і від Інституту політичної освіти в Мюнхені на Конференції Українських Націоналістів.

Радісно усвідомлювати, що після довгої, тяжкої і впертої боротьби впродовж десятиліть ми змогли зібратися в цій історичній залі у столиці Незалежної України — Києві, оглянути свої здобутки і втрати в минулому, оцінити сьогодення нашої молодшої держави — України, та виробити нові підходи і методи праці в державно-творчому аспекті.

Організація Українських Націоналістів із Восьми Великих і Надзвичайних Зборів тільки один провела на рідних землях, і то

в умовах гітлерівської окупації в серпні 1943 року на Бережанщині, Тернопільської області.

Було проведено декілька конференцій ОУН в жорстоких умовах московсько-большевицької окупації і підпільної боротьби.

Одна з останніх конференцій в Краю відбулася літом 1949 року

*П-ні Слава Стецько — голова Проводу ОУН,
і п. Михайло Зеленчук — голова Всеукраїнського Братства УПА,
під час Конференції ОУН, Київ.*

в Карпатах, яка підготувала й передала на затвердження УГВР відому «Відозву Воюючої України до української діаспори», виробила нову методику підпільної боротьби в умовах нечуваного терору МВД-МІБ та цілої комуністичної, тоталітарної машини.

В цьому часі була спроба створити нову, паралельну, більш законспіровану Організацію Українських Націоналістів з людей, які проживали легально. Ця організація була під назвою «Олег», скрошено від слів «Організація з легальних членів». Вона була настільки таємною, що підшукувати і вишколювати в індивідуальному порядку мали право тільки керівники районних, надрайонних та окружних референтур.

І ось сьогодні, 28 березня 1992 року, починає свою роботу Перша Конференція Українських Націоналістів у стольному граді — Києві, в Незалежній Українській Державі.

Дозвольте оголосити Конференцію відкритою та побажати їй плідної, успішної праці на благо Української Нації.

Слава Україні!

Слава СТЕЦЬКО

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ І ЙОГО РОЛЯ В ЗАКРІПЛЕННІ ТА РОЗБУДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ САМОСТІЙНОЇ СОБОРНОЇ ДЕРЖАВИ

Наша сьогоднішня Конференція Українських Націоналістів відбувається вперше на рідних землях, в нашій древній столиці Києві і у вільній Україні. Це не є правдою, що цю волю ми дістали без пролиття краплі крові, бо за державну незалежність України гинули мільйони — гинули під Полтавою, в 1-й і 2-й світових війнах, мільйони були помордовані організованим голодом, гинули в лавах борців ОУН-УПА, в тюрмах і концтаборах Сибіру. Народ наш, хоч гноблений і давлений десятиліттями, не завів і 1 грудня 1991 року могутнім волевиявленням заявився за Демократичну Соборну Державу.

Але відразу зависла над нашою Україною нова загроза — Мінська угода, що породила т. зв. Співдружність незалежних держав, проти якої зараз широко протестують робітники, старшини і вояки української армії, молодечі організації та загалом національно свідомі українці і представники меншин України.

Проти т. зв. «Співдружності» рішуче виступає Організація Українських Націоналістів. ОУН завжди боролася і боротиметься проти будь-яких намагань пов'язати Україну з Росією різними півдержавними формами, як федеральними, конфедеральними і союзними чи їх намісниками, а буде сприяти лише такій політиці, яка абсолютно не допустить до поневолення України російським неоімперіялізмом будь-якого вигляду.

Рівночасно хочу наголосити, що ОУН бореться проти російсько-го імперіялізму, а не проти держави російського народу на його етнографічній території. VII Великий Збір ОУН, що відбувся 1987 року, каже: «ОУН не виключає із спільного фронту проти російського імперіялізму і комунізму тих сил, які будуть боротися за російську національну державу в її кордонах».

Справжніми союзниками України можуть бути лише ті політичні сили інших народів, які визнають konieczність існування української незалежної держави. В основу української зовнішньої політики кладемо принцип орієнтації на власні сили. Історія показала, що чужі сили, чи то з Заходу, а чи то зі Сходу завжди намагалися використати українське питання для своєї мети. Це стосується Росії, Німеччини та всіх інших чужих сил. Зараз Захід зрозумів, що процесу розвалу імперії не стримати, бо це прийшла доба націоналізму і принципу побудови світу на національних державах. Ми

за тісну співпрацю між державами, але державами вільними і як рівні з рівними.

Імперсько-комуністична ідеологія скрахувала, а панівними стають ідеї націоналізму. Інакше й бути не може, бо націоналізм несе найбільш демократичну систему, систему народовладдя.

У державному і суспільно-політичному аспектах націоналізм — це лад майбутнього. В історичному аспекті ідея нації з вузького кола дружинників-лицарів чи козацтва стала всенародньою. Її носієм став увесь нарід, що всупереч масовому теророві ворога вилонював завжди нову еліту духа, не пов'язану станом чи клясово, але етично-морально й ідейно з усією нацією. Сьогодні націоналізм стає всенароднім явищем. Це всенародній рух, рух культурних діячів, селян, робітників, технократів, усіх верств народу. Як світоглядно-ідеологічний рух, як етично-культурний феномен, як ідейно-політичний рух — він є історичним явищем (адекватним даній епосі). Проте ж сьогодні він являється у практично-політичному, державному і соціально-політичному аспектах всенароднім явищем. Націоналізм є ладом майбутнього, який щойно має бути здійснений на місці дотеперішнього державного і соціально-політичного ладу. Комунізм — це збанкрутована система життя, яка відкинула людство назад, ставши системою рабства. В основу нового державного і соціально-політичного ладу наш український націоналізм ставить ідею нації-спільноти, а не виключний егоїзм одиниці; добро родини, національну і суспільно-громадську людину; націю, а не клясу, співпрацю усіх верств нації та виключення визиску однієї частини нації другою; відкидає клясократичну ненависть і взаємопожирання.

Не відповідає правді, що демоліберальний устрій є останнім словом історії і що тільки він може забезпечити права одиниці-людини. Націоналізм вже ідеологічно і етично виключає насильство над одиницею, коли уважає людину Богоподібним Єством, а співпатріотів — членами однієї спільноти—нації. Очевидно, практичне забезпечення законом і дією прав одиниці, родини, нації в гармонійному пов'язанні взаємоінтересів і солідарності та у розумінні людини як національно-суспільним змістом визначеної істоти, розв'язання можливих протиріч забезпечується за всенароднім волевиявленням, тобто перебранням влади народом, народовладдям. Коли критикуємо дотеперішні державні і соціально-політичні системи, то це не означає, що людський і національний геній у боротьбі і змагу за справедливість і правду не залишив тривалих цінностей, на яких не варто б базуватися, проте ж не думавмо, що державні і соціально-політичні лади є вічні.

Свободу і права людини та суверенність нації можна забезпечити не обов'язково лише за допомогою демоліберального ладу. Українське народовладдя існувало вже тоді, коли демолібералізму ще не було на Заході. Тому тримаймо зв'язок із своїм, а не

наслідуймо обов'язково завжди чужі приклади-взірці. Треба будувати на своїх первнях, респектуючи Людину — Богоподібне Єство — в рамках Нації, що є твором Бога.

Наша Запорізька Січ, наша Козацька, а також княжо-королівська доби не знали рабства. Нам його принесли загарбники-чужинці. Ми за вільне, пряме, таємне, всенародне виборче право, яке визначить владу, притаманну українській правості й духовості та суспільному ідеалові. Ця влада має загарантувати право приватної власності не лише на продукти, а й на означеного роду засоби праці, зокрема приватну власність хлібороба на землю, бо людина є дійсно вільна тоді, коли вона є економічно незалежна від накиненого наглядача. Ми за те, щоб наша держава дбала про цілісне добро Нації, про добро людини і добро одиниці, гарантуючи їм усі права. Сам народ повинен у вільно обраному законодавчому органі визначати бажану йому форму власності на засоби продукції, щоб і форми власності забезпечували свободу та справедливість.

У Постановах VI Великого Збору ОУН з 1981 року читаємо: «В соціально-економічній площині ОУН прагне здійснити в українській державі право кожного громадянина на приватну власність і гарантію для кожного мешканця України на гідні умови життя, особисту безпеку, ріст добробуту та соціальне забезпечення. ОУН прагне цілковито знищити і викоринити тоталітарну, монархічну систему, впроваджену в Україні російськими окупантами-завойовниками».

Наш націоналізм, за вченням Тараса Шевченка, уважає «живих, мертвих і ненароджених» членів нації синами і дочками, братами і сестрами однієї Матері-України.

Український народ є господарем-сувереном прадідної землі, але всі жителі України наші брати і сестри при умові, що разом з нами служитимуть вірно Україні і будуватимуть українську державу.

Відносно міжнароднього політичного ладу, наш націоналізм базується на взаємному визнанню права кожного народу на державну самобутність в новому світовому ладі, побудованому на ідеалах свободи й справедливості, і звільненого від Дамоклового меча ядерного шантажу.

Наш український націоналізм — це антирасизм, антиімперіалізм, антиколоніалізм, анти тоталітаризм, антикомунізм.

З повним почуттям відповідальності супроти майбутньої долі нашого народу, Провід ОУН прийняв рішення багато активніше включитися у явні політичні, економічні та суспільні процеси, виробивши для цього всеохоплюючу програму державного будівництва та розбудови національного, суто українського суверенного суспільства. ОУН ніколи не змагалася за владу для себе і ніколи не ставитиме у своїй програмі за основну ціль власне владопосідання. Ведена нами національно-визвольна боротьба завжди керувалася одним пріоритетним принципом: що потрібно відвоювати владу

нації, у висліді чого наш народ міг би стати господарем на своїй землі в Українській Самостійній Соборній Державі. Особливо під таким кутом була розпрацьована і розпрацьовується програма нової державної побудови та нового світового ладу, ідейно запроєктованого в нашій визвольній боротьбі та обоснованого на універсальних ідеалах свободи і справедливости.

Беручи все це під увагу, Провід ОУН вирішив скликати Конференцію Українських Націоналістів, яка має бути спробою для більш інтенсивної консолідації всіх націоналістичних сил, для з'єднання однодумців, які досі були з нами ідейно спаяні. Ця наша науково-політична конференція, якої тема є «Український націоналізм — минуле, сучасне, майбутнє», має подвійну мету. По-перше, представити історичний нарис розвитку українського націоналістичного руху у правильному, об'єктивному наświetленні, наголошуючи його прогресивний визвольницький, державотворчий та корінно демократичний характер, по-друге, і що найголовніше — виробити програму закріплення нововідвойованої української держави та її розбудови на майбутнє.

Приймаючи рішення в цій справі, Провід ОУН керувався особливо наступними міркуваннями: коли ми збираємося творити в Україні нові структури, що дадуть усім українським націоналістам нагоду включитися в систематичну діяльність, то насамперед потрібно виробити зміст дії, яким пізніше можна виповнити ці структури, щоб забезпечити ще в зародку їхню ідейну унапрявленість. В Україні діятиме постійний Секретаріат Конференції в дусі постанов, випрацьованих комісіями цієї Конференції Українських Націоналістів.

Головним нашим бажанням є: допомогти народові усунути все чуже і руйнуюче, насажене ворогами України, відродити з нашого світлого минулого і побудувати творчим генієм народу нове і наше, тривале і величне. В цьому важкому завданні будемо підтримувати всі національні сили, партії і організації, їх здорові почини та ініціативи, які будуть спрямовані на відбудову української держави. Ми не сумніваємося в тому, що багато з тих, які по неволі потрапили в полон чужої України ідеології, зараз горять бажанням служити вірно своєму українському народові. Однак, ми рішуче заявляємо, що нам не по дорозі із тими, що лише поміняли вивіски і надалі служать чужим, старим чи новим імперіальним інтересам чужої нації. Ми закликаємо усіх громадян України — не лише українців, але й росіян, що народилися і вросли на нашій, такій багатій і такій пограбованій землі, усі меншини — татар, євреїв, поляків, болгарів, німців, греків, білорусів та інших — стати з нами до спільного фронту будувати нашу спільну державу — Українську Самостійну Соборну Державу.

Українська держава — територіяльно, населенням та економічним потенціалом європейська потуга — повинна стати партнером у міжнародніх зносинах держав Європи і світу з рівноправною

участю в політичних, економічно-торговельних і культурних інституціях для нормування і забезпечення мирного співробітництва.

Із розбудовою національної влади, в Україні паралельно мусить іти розбудова нашої національної армії із всіма видами модерної зброї. Ми за без'ядерну Україну, але за знищення ядерної зброї на нашій території, а не вивіз її до Росії, щоб там зростаючі сили реакції шантажували нею і нас, і весь миролюбний світ.

Сповнилася наша мрія. Боже Провидіння дозволяє нам на нашій землі, зрошеній кров'ю героїв, будувати свою державу. Ми йшли до неї крізь млини смерті, тундри і тайги Сибіру, джунглі Америк, розлогі простори чужих країв, столиць, зберігаючи у серці любов до нашого незламного народу, задивлені лише в одну зорю — зорю України. Хай же ця любов дасть нам творчу силу об'єднати всі наші зусилля для відбудови нашого храму. Очі світу звернені на нашу Україну, на 52-мільйонну європейську націю. Світ чекає, щоб вона почала рядити собою, перебрала належну їй владу у свої руки, прочистила поля, ріки й городи, а на сторожі своїх кордонів поставила воїнів мудрих і хоробрих, щоб нас шанували сусіди близькі і далекі. Ми йшли вперто, незламно до нашої мети, бо ми твердо вірили в Божу справедливість і велику місію нашого народу творити на грані двох світів нове життя. Нас гартував біль по втраті мільйонів у великому організованому Москвою голоді, нас гартувала чорнобильська трагедія, ми пережили гітлерівське і большевицьке пекло, нам були не страшні ні муки, ні тортури, бо нашій нації було призначено вижити, вистояти, відродитися і знову зайняти належне місце у народів вольних колі.

Дозвольте закінчити словами поета:

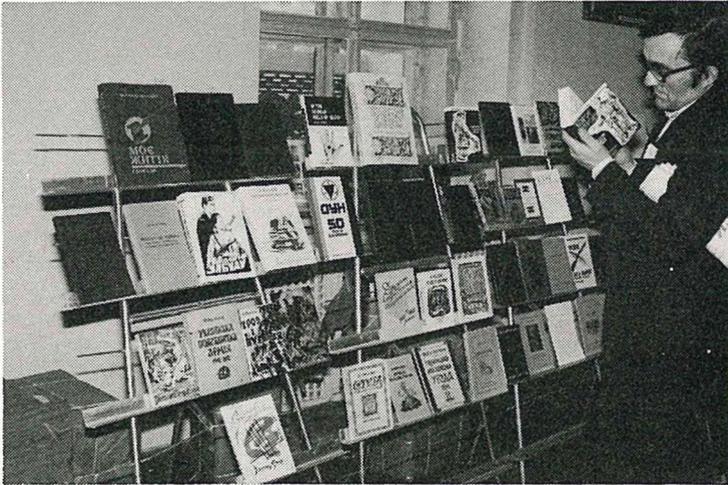
Побратими, гляньте на руїни,
То ж не прах, не камені прості!
То в руці Святої України
Всесвіту Ворота Золоті!

ЗАКЛЮЧНИЙ КОМУНІКАТ

Конференції Українських Націоналістів

В днях 28-29 березня 1992 року в столиці України — Києві, в Будинку Центральної Ради відбулася Конференція Українських Націоналістів, в якій взяли участь понад 600 учасників. Конференція була скликана Всеукраїнським Братством ОУН-УПА і Інститутом Освітньої Політики в Мюнхені. Чисельність учасників на Конференції свідчить про те, що націоналізм — це ідея, яка захоплює широкі прошарки народу, бо вона виросла із самих надр нації.

Конференцію відкрив голова Всеукраїнського Братства ОУН-УПА Михайло Зеленчук і вшанував пам'ять полеглих в боротьбі за

Фрагмент із виставки книжок під час Конференції ОУН в Києві.

волю України. Предсідник Конференції — Петро Дужий, довголітній політв'язень, попросив до слова Славу Стецько, Голову Проводу ОУН. Пані Слава Стецько відчитала програмову доповідь, в якій були визначені найголовніші завдання українських націоналістів на даному етапі. Вона сказала, що Провід ОУН вирішив скликати цю Конференцію, яка мала б допомогти з'єднати всі націоналістичні сили в Україні. Ціль Конференції подвійна: «По-перше, представити історичний нарис розвитку українського націоналістичного руху в правильному, об'єктивному наświetленні, наголошуючи його прогресивний визвольницький державотворчий та корінно демократичний характер, і по-друге, виробити програму закріплення української держави та її розбудови на майбутнє».

Конференцію привітали представники Українських Церков і різні суспільно-політичні, громадські, військові, молодечі організації з України і діаспори, окремі визначні особистості.

Конференція була поділена на три пленарні сесії, пов'язані з її загальною темою — «Український націоналізм — минуле, сучасне, майбутнє». Тема першої сесії — «Визвольна боротьба за незалежність України». Доповідачі доводили, що український націоналістичний рух наполегливо організував боротьбу за Українську Самостійну Соборну Державу, і в Другій світовій війні вів двофронтову війну за визволення проти большевицьких та нацистських загарбників. Друга сесія, модератором котрої був народний депутат Лесь Танюк, мала назву — «Україна сьогодні». Доповідачі подали аналізу сучасного стану в Україні, в якій звернено особливу увагу на проблеми державного будівництва, пов'язані з тим, що поки що не змінено пережиті колоніяльні структури з попередньої доби

поневолення. В цій сесії, м. і., виступила з доповіддю народній депутат Лариса Скорик. В останній, мабуть найважливішій сесії — «До розв'язки проблем державного будівництва» — цілий ряд доповідачів представили програму державної побудови з націоналістичної точки зору в різних сферах життя. Доповідачі наголосили потребу вивонити всі владні структури в новоствореній Українській Державі справжнім українським змістом, потребу розбудови соціальної ринкової системи, яка забезпечувала б соціально справедливий лад в Україні, без визиску людини людиною, потребу розбудови дійсного народовладного ладу в Україні з оптимальним представництвом народу у владних, особливо у законодавчих органах, із законно забезпеченими демократичними правами та привілеями. Народній депутат Степан Хмара також наголосив потребу розбудови Української Національної Армії, яка є передумовою закріплення державности. Після виголошених доповідей в кожній сесії виступали поодинокі дискусанти, які подавали свої аналітичні зауваги до обширно представленого матеріалу.

В неділю, 29 березня, учасники Конференції поділилися на десять робочих груп: політична (очолювана визначним істориком Ярославом Дашкевичем), економічна, військова, зовнішньо-політична, соціальна, група до питань культури й освіти (вступне слово до якої мав знаний письменник та культурний діяч Євген Сверстюк), правнича, група інформації і пропаганди, група виховання молоді та група Антибільшовицького Бльоку Народів (АБН). Після нарад робочих груп учасники Конференції походом перейшли з прапорами до пам'ятника Тарасові Шевченкові, перед

Конференція ОУН в Києві. Довільна фотознімка під час однієї із перерв. Між учасниками Конференції з України біля Голови Проводу ОУН, учасники з В. Британії, Бельгії, Франції, США.

яким був покладений вінок. У звітах робочих груп, які в їхній сукупності творять плятформу загального українського націоналістичного руху на сьогодні, прозвучали такі особливі позиції: вимога виходу України із т. зв. «Співдружності незалежних держав», яка лише гальмує державотворчі процеси в Україні; вимога відставки теперішнього уряду України, очолюваного В. Фокіним; проголошення Президентом України — Л. Кравчуком вільних, демократичних виборів до Верховної Ради, щоб український народ мав змогу вибрати тих депутатів, які насправді заступатимуть його інтереси; вимога зупинити перевезення ядерної зброї із території України до її історичного ворога — Росії, який зможе вжити цей засіб масового винищування для шантажу як України, так і всього волелюбного людства; вимога до теперішнього уряду України якнайшвидшого уведення нової грошової одиниці — гривні, що є передумовою утворення в Україні самостійної економічної системи; заклик до всіх народів світу підписати Хартію Нової Світобудови, опертої на національному принципі, звільненої від всяких ядерних шантажів, та в якому Україна могла б стати без'ядерною країною в суцільній світовій без'ядерній зоні.

При кінці конференції, Голова Проводу ОУН Слава Стецько оголосила про створення Постійного Секретаріату Конференції, завданням якого є координувати діяльність націоналістичного руху в Україні в дусі постанов конференції до часу скликання Конгресу Українських Націоналістів.

Володимир КОСИК

ІСТОРИЧНА РОЛЯ ОУН-УПА В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ

Про історичну роль ОУН-УПА в боротьбі за Українську Державу вже, мабуть, дещо написано в журналістичних статтях. Однак, огляд історика завжди потрібний і має своє значення. Зрештою, завданням історика є допомогти краще схопити деякі аспекти минулого.

Вже на самому початку огляду постає важливе питання: чому мова про ОУН-УПА, а не окремо про ОУН і окремо про УПА? Для багатьох людей, зокрема для учасників цієї боротьби, термін ОУН-УПА самозрозумілий, бо вони знають, що ці два формування діяли разом. Правдою є і те, що можна творити про кожного з них окремо.

Однак, правда і те, що про нерозривну спільність боротьби цих двох формувань говорить сам хід подій від 1941 до 1956 р.

Бажаючи здобути українському народові волю, свободне життя, зробити його власником своєї землі і її багатств, ОУН під проводом Степана Бандери була рішена за всяку ціну здобути Українську Державу, використовуючи для цього воєнну ситуацію. Це вислов-

лено дуже точно в програмових і політичних Постановах II Великого Збору ОУН, що відбувся в квітні 1941 р.¹

У травні 1941 р. ОУН прийняла в цьому напрямі ряд конкретних заходів, які висловлені в «Політичних вказівках» і які мали бути реалізовані на випадок війни між нацистською Німеччиною і СРСР. Ці рішення варто пригадати також і тому, що в той час жадна інша українська політична сила подібних рішень, потверджених документами, не брала.

В «Політичних вказівках» читаємо, що «ОУН використає війну з СРСР для розгорнення боротьби за Суверенну Соборну Українську Державу, для прискорення її здобуття». А далі: «На звільнених від московсько-більшевицької окупації частинах української землі, не ждучи на ніщо, ОУН проголошує відбудову Української Держави, встановлює владу, яка має зорганізувати державне життя в усіх ділянках та керувати ним»². Тому вже на самому початку війни ОУН Бандери стала ініціатором Акту 30 червня 1941 року, яким проголошено відновлення самостійності Української Держави. Тим Актом вона поставила німців перед доконаним фактом і викликала репресії окупанта, який взагалі не думав дозволити, щоб існувала Українська держава.

Після арешту Степана Бандери (5.7.1941 р.), голови уряду Ярослава Стецька (9.7.1941 р.) та кількох інших діячів, ОУН Бандери повела працю у двох напрямках: а) вона доклала зусиль, щоб поширити сітку членів на всю Україну, і б) вона приступила до загальної психологічної, політичної і військової підготовки молоді і взагалі населення до збройної боротьби. Приходиться знову ствердити, що жадна інша українська політична сила заходів по підготовці до збройної боротьби не наважилася в цей час робити. Діяльність в обох напрямках посилено після масових арештів членів ОУН Бандери 15 вересня 1941 року (частково і 16 вересня), що їх перевели німецькі органи безпеки по всій Україні і за кордоном.

Немов у відповідь на перші масові арешти I Конференція ОУН Бандери формально прийняла окремі напрямні діяльності Організації на всій території України, а саме: «г) освідомлюючо-роз'яснювальна акція проти масових вивозів на роботу до Німеччини, а в дальшому організація пасивного спротиву. . . е) пропагандивно-роз'яснювальна підготовка до активної боротьби з німецьким окупантом. . . , е) збір та магазинування зброї»³.

Розмах цієї титанічної роботи не зміг не привернути уваги німців, які даліше переводили постійні арешти членів ОУН. Із знайдених документів і допитів їм стало відомо, що ОУН Бандери підготовляє повстання. Тому 25 листопада 1941 року станиці СД в Райхскомісаріяті «Україна» отримали окремих наказ у цій справі. В ньому було сказано, що «незаперечно встановлено, що рух Бандери готує повстання в Райхскомісаріяті, мета якого — створення незалежної України». Наказувалося арештувати всіх активістів «руху Бандери» і після допитів таємно знищити «як грабіжників»⁴.

ОУН Бандери готувала справді повстання, але пляново. Без

зброї і військової підготовки молоді не могло бути повстання. ОУН зосередила свої заходи спочатку на Волині і Поліссі, ліси яких найкраще надавалися на повстанську боротьбу. Члени ОУН отримали доручення шукати по лісах зброю та боеприпаси, їх ховати, робити склади. Німці про це докладно говорять у своїх звітах з місяця грудня⁵.

Цілу зиму йшла психологічна, політична і військова підготовка. ОУН організувала військові школи і курси в кількох місцях в Галичині і на Волині. Згадуючи про них, один підпільний автор стверджує, що *«тільки ОУН могла розв'язати і дійсно розв'язала питання фахових командирських сил для УПА»*⁶. В березні-квітні появились на Волині перші озброєні відділи самооборони ОУН Бандери. II Конференція ОУН у квітні 1942 р. апробувала метод боротьби у формі самооборони з допомогою малих озброєних відділів. Але, *«щоб енергія народу не вилилась у партизанщину»*, було рішено діяти з метою оформити цю енергію *«у широкий всенародний рух, який забезпечить повну перемогу»*. Якраз у цьому напрямі, тобто з метою приготування народного повстання, пішла підготовка⁷.

У першу річницю 30 червня 1941 року Крайовий Провідник ОУН західніх земель Дем'ян Дмитрів видав наказ, який мав бути зачитаний на сходинах членів 30 червня 1942 року. В ньому дуже добре з'ясовано історичне значення Акту 30 червня, а саме:

*30 червня 1941 року доказало всьому світові: а) що українці мають власні непорушні ідеї, що вони готові повстати проти будь-кого, хто захоче перетворити нашу країну в колонію і наш народ на рабів; б) що українці боролися, борються і будуть боротися не за нову Європу, а за свою власну державу; в) що всупереч твердження ворога, українці спроможні створити державу своїми власними силами; г) що українці будують своє майбутнє власною кров'ю»*⁸.

Озброєні групи самооборони поширюються на всі райони Волині і Полісся, як також (як про це свідчать німецькі архіви) на райони Кам'янець-Подільського⁹, а відтак Житомирщини. Впродовж літа вони переводили незначні операції, атакуючи лінії зв'язку, склади постачання та господарські об'єкти.

В жовтні 1942 року малі озброєні відділи ОУН Бандери почали зливатися у великі військові з'єднання. Саме ці з'єднання прийняли назву «Українська Повстанська Армія (УПА)». Формування першого великого з'єднання не могло відбутися без того, щоб про це не довідалися німці, які пильно стежили за всім. В одному із звітів німецької армії сказано: *«Згідно із повідомленням головнокомандуючого вермахту на Україні за 16 жовтня 1942 року українські націоналісти вперше зібралися в районі Сарн у більшу банду і постійно отримують наплив»*¹⁰.

Постановою Української Головної Визвольної Ради (УГВР) від 30 травня 1947 р. визнано офіційно день 14 жовтня 1942 року днем створення УПА¹¹. Тому, що питання початку УПА є важливим для історії, треба над ним коротко зупинитися.

З нагоди відзначення п'ятирічної боротьби, одне з видань УПА із жовтня 1947 року писало: *«В жовтні 1947 р. минуло п'ять літ з того моменту, як на Поліссі почали творитися перші відділи Української Повстанської Армії»*¹². Про це говорить також і ген. Тарас Чупринка, головний командир УПА, в своєму зверненні з 14 жовтня 1947 р.¹³ Однак, на еміграції противники ОУН Бандери почали твердити, що УПА постала не тоді, та що творцем УПА був хто інший. До нашої теми не належить розглядати всі версії «початків» УПА. Хочемо тільки звернути увагу на дві із них, які висловлені у виданнях, що появилися недавно не на еміграції, а в Україні.

І так, корисний і дуже потрібний «Нарис історії України», видалий Науковим Товариством ім. Т. Шевченка у Львові, подає, що від самого початку німецько-більшевицького конфлікту на Волині і Поліссі діяли партизанські відділи «Поліської Січі» під проводом Тараса Бульби-Боровця. «Поліська Січ», яка воювала проти більшевицьких військових частин, що залишилися поза фронтом, відмовившись скласти зброю німцям у листопаді 1941 року, *«влітку 1942 р. відновила активну дію під зміненою назвою Української Повстанської Армії (УПА)»*¹⁴. Друга не менш корисна публікація п. з. «Українська діаспора», видана видавництвом «Світ» з участю кафедри географії України Львівського університету ім. Ів. Франка, подає, що в середині 1941 р. Т. Боровець (Бульба) організував поблизу Олевська на Поліссі перші загони під назвою УПА — «Поліська Січ». Наприкінці 1941 р. німці ліквідували ці загони. *«Тоді ж була сформована військова організація УПА в підпіллі. Згодом її перейменовано в Українську Національну Визвольну Армію»*¹⁵.

Як же воно було насправді? Сам Тарас Бульба-Боровець признається, що члени «Поліської Січі» *на практиці ніякого повстання на початку німецько-советської війни проти будь-кого не піднімали. Не було проти кого вести повстання*. Його озброєна група перетворилася в «міліцію», до якої німці ставилися *«з більшою толеранцією»*, що їй дало *«змогу діяти зовсім офіційно протягом деякого часу»*, та поборювати залишки Червоної армії й партизан на Поліссі і в Білорусії. Коли ж переговори з німцями щодо дальшого існування «Поліської Січі» залишилися безуспішними, *«ця формація 15 листопада 1941 року розв'язується»*¹⁶. Ось так свідчить сам Т. Бульба-Боровець. Очевидно, «Поліська Січ» здала німцям зброю і розійшлася по домівках.

Німці, які незвичайно пильно слідкували за ситуацією, настроями, подіями і людьми в Україні, залишили інформації також і про «Поліську Січ». На основі німецьких джерел виявляється, що Тарас Бульба-Боровець створив «Поліську Січ» *«осінню 1941 р. з відома німецьких властей для боротьби з партизанами»* та що *«її розв'язано в листопаді 1941 р.»*¹⁷ В іншому німецькому документі, крім широких і цікавих біографічних даних, сказано, що *«після приходу німецьких військ він (Боровець) отримав, на власну пропозицію, завдання створити особливу поліційну частину, метою якої було очистити від більшевиків ліси північної Воли-*

ні». Боровець назвав своє з'єднання «Поліською Січчю». Після перших *«успішних дій проти більшовицьких частин, Боровець увійшов у контакт з вермахтом і отримав наказ щодо дальших «айнзаців», тобто військових операцій, «отримав зброю і устаткування. Його частина мала певного часу 2-3000 чоловік».* Після очищення лісів на Поділлі і в Північній Волині, Боровець вів переговори з вермахтом про операції в лісах Чернігівщини. *«Унаслідок труднощів щодо спорядження і озброєння, плян зазнав невдачі і «Поліську Січ» розв'язано»¹⁸.*

Отже, німецькі документи про «Поліську Січ» не заперечують, а потверджують і уточнюють те, що писав Т. Бульба-Боровець.

Тут історик мусить поставити собі питання: чи можна легальне міліційне чи військове з'єднання, яке не брало участі в жодному повстанні, назвати повстанським з'єднанням і зародком чи першою формацією Української Повстанської Армії? Кожен об'єктивний історик скаже, що не можна.

Очевидно, беручи до уваги форму і суть «Поліської Січі», можна сказати, що вона була одною із українських збройних формацій і з цього погляду належить до історії української визвольної боротьби. Але уважати її початком УПА не можна. Також створене Т. Бульбою ранньою весною незалежне партизанське з'єднання не стало основою УПА і нема безспірних доказів, щоб воно таку назву носило. Воно залишилося незалежним, а 20 липня 1943 року прийняло назву Українська Народна Револьюційна Армія¹⁹ (а не Українська Національна Визвольна Армія). Але історія з'єднань Т. Бульби-Боровця потребує окремого розгляду, що не входить до нашої теми.

Стільки про початки УПА і про причини пов'язання УПА з ОУН під час важкого періоду збройної боротьби за Українську Державу. Це тісне пов'язання продовжувалося впродовж дальшого існування УПА.

В лютому 1943 року ОУН Бандери на III Конференції ОУН стверджувала, що Україна знайшлася *«між молотом і ковадлом двох ворожих імперіялізмів»* — німецького націонал-соціалізму і російського більшовизму, які однаково трактують Україну як колоніальний об'єкт. *«Тому для українського народу являється невідкличною вимогою вести боротьбу проти двох імперіялізмів»,* спираючися виключно на власні сили і на співпрацю з тими антиімперіялістичними силами, які визнають право українців на власну державу²⁰. Одночасно, починаючи від лютого 1943 року загони УПА повели широкі операції з метою захисту українського населення як перед німцями, так і перед советськими партизанами. Почалася збройна боротьба УПА на два фронти. Вже в квітні відділи УПА звільнили численні райони Волині і розпочали очищувальні операції на Поділлі.

Рух УПА, як це ствердив Третій Надзвичайний Великий Збір ОУН у серпні 1943 р., скоро поширився на Кам'янець-Подільську, Вінницьку, Житомирську й Київську області, в липні почали діяти загони УПА в Галичині (спочатку як збройні відділи Української Народної Самооборони). Таким чином у цей час *«12 областей*

України стали на шлях збройної боротьби проти окупантів за Самостійну Соборну Українську Державу»²¹.

Програмові постанови, прийняті у серпні 1943 р. III Надзвичайним Великим Збором ОУН Бандери²², стали також програмою УПА. Відомі дві версії цієї програми, які поширювано у вересні 1943 р. у формі брошурок-листівок. Перша має назву «За що бореться визвольно-революційна Українська Повстанська Армія (Короткий виклад ідеї і програми УПА)» і починається реченням: «Ми, українські націоналісти, боремось за...» і т. д.²³ Друга, практично з ідентичним текстом, але яка починається реченням «Українська Повстанська Армія бореться за...», має заголовок «За що бореться Українська Повстанська Армія?». Вона була, крім цього, перевидана у 1949 р., також у формі брошурки-листівки²⁴.

Потрібно бодай коротко описати цю програму, бо вона показує, за яку державу і за який лад боролися УПА і ОУН. Після загальних стверджень і пригадки, що УПА бореться проти комуно-більшевизму і націонал-соціалізму, в програмі сказано, що в «українській державі влада вважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу». В ній допускатиметься індивідуальне та колективне користування землею. Робітники повинні брати участь у керівництві заводами. УПА бореться за 8-мигодинний робочий день, справедливу оплату праці, вільний вибір професії, свободу профспілок, повну рівність жінки з чоловіком, забезпечення всіх працюючих на старість, широке запровадження охорони народного здоров'я, за свободу друку, слова, думки, переконань, віри і світогляду, за повне право національних меншостей плекати свою власну по форму і за змістом культуру.

Як бачимо, програма була зовсім прогресивною.

На III Надзвичайному Великому Зборі ОУН головою Бюро Проводу ОУН було обрано Романа Шухевича-«Тура». Вкоротці після того новообраний керівник ОУН в Україні був призначений на пост Головного Командира УПА, який він виконував під псевдом Тарас Чупринка.

УПА під командуванням ген. Т. Чупринки боролася проти німецької окупації аж до відходу військ націонал-соціалістичної Німеччини з території України. Але вона продовжувала боротьбу і проти російсько-сталінського панування на Україні. Як під час першого етапу боротьби, так і під час другого — мета залишилася ця сама: змагання за добробут і самостійність українського народу, за побудову Української демократичної держави.

Історичну роллю цих двох формувань у згаданій боротьбі описали у великій мірі підпільні автори. Один із них, А. Осипенко, зовсім правильно зазначає, що ОУН Бандери в першу чергу створила матеріальні основи для боротьби УПА (згромадження з допомогою своїх членів великої кількості зброї і боєприпасів). Вона також раціонально розв'язала питання фахових командирських сил для УПА (військові курси для членів, старшинська і підстаршинські школи ОУН стали школами УПА; командирами всіх пер-

ших великих відділів УПА були провідні члени ОУН). ОУН післала до УПА велику частину свого членства.

Не менше важливим є й те, як це підкреслює згаданий автор, що ОУН створила політичні передумови для виникнення УПА, стала її ініціатором і організатором, та причинилася до її росту і боротьби. Їй треба було також доказати доцільність творення УПА і потім політично захистити її перед всякого рода критикою. ОУН допомогла УПА стати на *«правильну передову політичну платформу»*. УПА прийняла в свою ідейно-політичну скарбницю, крім програмових заłoженъ, також і прогресивний клич ОУН Бандери: *«Воля народам! Воля людині!»*²⁵.

Це гасло відноситься до ще одного аспекту боротьби за Українську державу, а саме: до співпраці з іншими поневоленими народами. ОУН Бандери звернула увагу на цей аспект діяльності ще в 1940 р. Саме тоді, поширюючи вперше горизонт боротьби українського націоналізму, вона прийняла гасло *«Свобода народам! Свобода людині!»* і оголосила в Маніфесті з грудня 1940 р. таке: *«Ми, українці, підносимо прапор нашої боротьби за свободу народів та людини. . . Боремося за визволення українського народу та всіх поневолених Московю народів»*²⁶. Треба додати, що цей Маніфест, в якому були висловлені також конкретні програмові заłoження щодо соціального і політичного ладу, був поширюваний на території України в 1941 р. Правда, співпраця поневолених народів в цей час не могла проявитися, з огляду на військову ситуацію.

Щойно в 1943 р. УПА побачила нагоду застосувати на практиці принцип спільної боротьби тому, що між німецькими військовими з'єднаннями, які воювали проти УПА, були також частини, що склалися з різних національностей європейського Сходу й Азії. Цей рух довів до створення при УПА національних відділів і до скликання, з ініціативи УПА, Першої Конференції поневолених народів Східньої Європи і Азії, що відбулася в листопаді 1943 р. Ця конференція визначила спільні цілі і методи боротьби всіх поневолених народів.

Головне Командування УПА заініціювало акцію загальнонаціонального політичного центру, який керував би визвольною боротьбою за Українську Державу в умовах окупації України сталінським тоталітарним режимом. Ця ініціатива довела до створення у липні 1944 року Української Головної Визвольної Ради (УГВР), яка стала підпільним урядом України і політичним понадпартійним зверхником Української Повстанської Армії²⁷.

І останній аспект боротьби за Українську Державу під час Другої світової війни — це вклад УПА і ОУН у поразку гітлерівської Німеччини.

За німецькими джерелами, вже у 1942 р., внаслідок діяльності збройного опору (отже націоналістичних груп, але також і советських партизанів, бо спочатку в німецьких звітах ще не трактували окремо ці два роди збройного спротиву) німці понесли не малі втрати в галузі охоплення збору збіжжя. Тоді як у районі Рівного вони ще могли охопити збіжжя на 80 до 100%, в інших

районах збір охоплено на багато менше: 28% в районі Пінська, 32-35% в районі Костополя, 25-30% в районі Сарн²⁸.

У звіті з 4 квітня 1943 р., виготовленім урядом райхскомісара Коха, було сказано, що на Волині *«особливо небезпечними є виступи українських національних банд»*, через що можливості постачання дуже зменшилися, а подекуди впали на 50%²⁹. Звіт із травня інформував, що втрати постачання на Волині і Поділлі становили від 42% до 52%. До весни 1943 р. німці повністю постачали м'ясо для фронту з України, а від весни вони мусіли спроваджувати велику частину м'яса з Німеччини³⁰. Українські національні повстанці, за німецькими звітами, атакували життєві для постачання фронту і Німеччини об'єкти, залізничні шляхи, дороги, мости і т. д. Дуже часто переривання телефонічного зв'язку, точніше — головного кабеля між Рівним і Житомиром, через який йшов зв'язок з Німеччини до фронтових армійських груп А і Південь, мали, згідно зі звітом, *«особливо шкідливі наслідки»*³¹. До цього треба додати численні бої відділів УПА з німцями.

Отже, вклад українського національного збройного спротиву в поразку гітлерівської Німеччини був не малий.

Війна на українській території не закінчилася із кінцем Другої світової війни. Але в нових обставинах УПА, після кількох демобілізацій, мусіла змінити форми боротьби. На конференції Проводу ОУН у червні 1946 р. було вирішено перейти з повстанської війни на підпільну боротьбу. В липні 1946 р. ген. Т. Чупринка видав відозву до УПА і заповів перехід до іншої форми боротьби. Прийшла переорганізація відділів УПА. За винятком нечисленних із них, які ще якийсь час оперували ударними відділами, всі інші відділи розформовано, вояків у більшості переведено у підпільну мережу ОУН, яка стала мережею ОУН-УПА. Дальша боротьба вже велася у формі боротьби підпілля ОУН-УПА.

Обговорюючи в 1950 році, з нагоди восьмих роковин створення УПА, тему *«УПА в сучасних національно-визвольних змаганнях України»*³² підпільний автор звернув зовсім правильно увагу на різні досягнення боротьби УПА в період німецької окупації: оборона населення перед терором, знищенням, грабуванням хліба, насильним вивозом на роботи. Подібні досягнення були також і в період визвольної боротьби років 1945-1950, при чому, наприклад, акції проти депортації і виселювання відбулися і на окраїнах української етнічної території — на Холмщині, Перемишлі, Лемківщині. УПА, подібно як і ОУН, своїми численними публікаціями охороняла народ перед духовим і політичним розкладом. Вона перевела дії також і зовнішньо-політичного значення: крім звернень до сусідніх народів, відбулися пропагандивні рейди відділів УПА в Польщу, Білорусію, Румунію, Угорщину, Словаччину, Східню Прусію і на Захід.

Історична роля ОУН-УПА полягає також в тому, що завдяки їм справа визволення українського народу не була пов'язана з жадною чужою силою. Український самостійницький рух, спираючись на сили українського народу, зберіг чистоту боротьби за пра-

во цього народу на незалежне життя. Боротьба і діяльність ОУН-УПА залишили глибокий слід в українському суспільстві, в пам'яті народу, очевидно, зокрема в тих областях, де ця боротьба відбувалася, і там, де Москва не змогла своєю пропагандою представити її в неправдивому, викривленому і ворожому світлі.

Ця боротьба зберегла і посилила почуття прав української нації, патріотичні почування, які перейшли на молодші покоління. Завдяки її потужності і підтримці народу, вона тривала довго. Вона приготувала той ґрунт, на якому дальші покоління повели боротьбу іншими методами. Ще в 1945 році один з підпільних авторів І. М. Настасин, повний віри, писав: *«На руїнах сучасного реакційного та імперіялістичного ССРСР постануть вільні суверенні держави вільних народів, які будуть жити як рівні з рівними у дружніх взаєминах»*³³.

Це вже сталося. Члени ОУН-УПА вже тоді в це вірили, хоч мали на думці, очевидно, збройну боротьбу. Але треба признати, що боротьба ОУН-УПА — навіть і після її закінчення — втримувала, підсилювала в українців віру в себе, в свій народ, в його непорушне право на власну державу, право на волю, на щастя. Немає сумніву, що всі ті українці, яких колись ця віра вела в бій і які її даліше мають, та їхні нащадки і прихильники представляють собою сьогодні необмежений потенціал для зміцнення і розбудови Української Держави, на який може спертися українська влада.

Примітки:

1. «ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929-1955 р.», (Мюнхен), 1955, с. 24-32.
2. «ОУН в світлі...» поп. цит., с. 48, 52.
3. Микола Лебедь, «УПА», (Мюнхен), 1946, с. 17.
4. Документ Нюрнберзького процесу проти нацистів. 014-USSR (№ 7), XXXIX, S. 269-270.
5. Німецький Архів, VA R 58/219 f. 253 ff.
6. А. Осипенко, «Вклад ОУН у справу творення і розбудови УПА». «УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942-1950 рр.», т. I, с. 26-27.
7. «ОУН в світлі...», поп. цит., с. 62.
8. VA R 58/698 f. 110-111.
9. VA R 58/698 f. 82; R 58/222 f. 231.
10. VA-MA RH 22/175. Документ з 26.10.42.
11. «УТВР у світлі постанов Великого Збору та інших документів з діяльності 1944-1951 рр.», т. (Мюнхен), 1956 т с. 47.
12. «Літопис УПА», одноднівка В. О. «Буг», Львів, жовтень 1947.
13. Там же, с. 2-4.
14. Аркадій Жуковський, Орест Субтельний. «Нарис історії України». НТШ, Львів, 1991 т с. 123.
15. Ф. Д. Заставний, «Українська діаспора», В-во «Світ», Львів, 1991, с. 100.

16. Отаман Тарас Бульба-Боровець, «Армія без держави», спогади, Вінніпег, 1981, с. 121-122, 123, 125, 170.
17. «Звідомлення з окупованих територій», № 4, с. 5. ВА R 58/697 f. 65.
18. Там же. № 55. ВА R 58/224 f. 191-192.
19. Отаман Тарас Бульба-Боровець, поп. цит., с. 254.
20. «ОУН у світлі. . .», поп. цит., с. 83.
21. Там же, с. 97-98.
22. Там же, с. 107-112.
23. «Літопис Української Повстанської Армії», т. 1, Торонто, 1978, с. 121-126.
24. Там же, с. 126-130.
25. А. Осипенко, «Вклад ОУН у справу творення і розбудови УПА». Осередок пропаганди і інформації, рік I, випуск ч. 1, 1948; «УПА в світлі. . .», поп. цит. с. 22-31.
26. «ОУН в світлі. . .», поп. цит., с. 21.
27. Див. Радович М. В.; «У спільному революційно-визвольному всеукраїнському фронті боротьби (До генези УГВР)», «Вісник», орган УГВР, ч. 4 (7) Київ-Львів, серпень 1945, с. 32.
28. ВА R 58/699 f. 121.
29. ВА R 6/492 f. 5-10.
30. ВА-МА RW 41/44 Nr. 1678/43 S. 4.
31. ВА-МА RW 2/ч. 2339 f. 42; «Літопис УПА», т. 6, Торонто, 1983, с. 81-83.
32. Видання Осередку інформації і пропаганди при Проводі ОУН в Україні, 1950; Перевидано ЛВУ, Торонто, 1950, с. 7-10.
33. Настасин І. М., «В умовах нової дійсности (підсумки і перспективи)», «Вісник УГВР», поп. цит., с. 49.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

Поезія

Володимир ВЕРХОВЕНЬ

ЯБЛУНЕВІ ЛІТА

Бачу наші яблуні. . .

Іван Гнатюк

1

Ті яблуні садили ми удвох.
 Земля пахтіла. Підіймався пар.
 І солов'ї над нами тьох та тьох,
 І не було підстави для тривоги.
 Аж раптом чорне скреготнуло: карр! . .

Укрила небо хмара, як сувій.
 Ти пригорнулась лячно до плеча.
 І шепотіла: — Любий, любий мій. . .
 Просила: — Утікаємо мерщій! . . —
 Та вже лягла між нами тінь меча. . .

2

Тюрма на колесах — на схід і на схід. . .
 Віконце — щілина вузька.
 За нею — чужий посмугований світ,
 Холодного сонця болотяний слід.
 Звичайне кіно для з/к.

І тільки у сні переміниться кадр.
 Бузьки. . . Голубіє рілля. . .
 Немов піднімається пам'ять із надр
 І грона повстанських запалює ватр —
 Над вежі похмурі Кремля. . .

3

Колючкою обснований квадрат.
 На вишках — вартові. Валує пес.
 «Союзникам» — колись писав наш брат
 Шевченко. Нині в темний каземат
 Прийшов, як мовиться, також прогрес.

Під стелею — диявольський вогонь!
І ніч, і день... І літо, і зима...
Не затулить очей дашком долонь,
Не зупинить страшного болю скронь...
Уже й не втямиш: є ти чи нема?...

4

Марево. Марення. Марнота.
Свічка. Смерека. Сум.
Літепло. Лета. Лелітка. Літа.
Мари. Могила. Мури. Мета.
Галич. Гноївка. Глум.

Чорно в очах. Печериця — страх.
Вирви і розірви!
Де ти, мій шлях у густих житах?
В полі лиш птах розгрібає прах...
Кігтями — в корогви!..

5

В поезію входжу, немов у ріку.
Вернутися? Пізно. Несе течія!
Куди — невідомо. Довірюсь рядку.
Дарує зозуля прощальне «ку-ку».
А може, десь впливу, впливу я... .

І вийду на берег. Пісок, мов янтар.
Обшмульганий хвилею каменя бік.
І серце своє покладу на вівтар.
(Лише б одірвати, примерзле, од нар!.. .
Лише б одірвати... І може, навік... .)

6

В таборівім шпиталі лікують, аби
Не помер. А помреш — не біда!
Але заки ще теплий — роби і роби,
Та про себе повторюй, що ми — не раби,
Доки сам не впадеш, як руда... .

А потрапив на стіл — то, козаче, терпи!.. .
Вурдалак не згада про наркоз.
А що скальпель, мов чобіт солдатський, тупий,
А що лікар-убивця до того ж сліпий... .
Так не мучився, мабуть, Христос!.. .

7

Одне рятує — довга, довга ніч.
І можна передумати усе.
Полуботка згадать... Мазепу... Січ...
Неволі шлях на декілька сторіч...
І досі Україною трясє!..

Раби рабами... Наче й не дурні
Були гетьмани... і самий народ...
Чому ж дали понищити на пні
І мову, і празники, і пісні?
Впустили в хату панувать заброд...

8

Моя далека! Будь мені близька...
Як зірка над верхівкою сосни.
Смерторозлука ця така важка,
Що мимоволі зашморгу рука
Шукає притьма... Боже, сохрани...

Від божевілля стримую себе,
До крику закусивши згубу губ.
Невже вкраїнське небо голубе
Кривавий кат в сибіри загребе?
І вип'є душу п'яний душолюб?!

9

Кого винить? Себе вини.
І рідний рід, який мовчав.
Хоч порідів за три війни,
Хоч звідав сталінські терни,
Хоч беззаконня помічав...

Покора, мабуть, у крові.
Тож випусти зіпсуту кров —
Хай зацвіте на рукаві!
І на Богдановій багві
Воскресни знов, і знов, і знов...

10

Яблунова гілка вмерзла в лід.
Брунько ненароджена, пробач...
Не судилось нам побачить квіт,
Не судилось нам діждати плід,
Не судилось... Але ти не плач!

Все вертає на круги свої.
І котрогось весняного дня
Зашумують золоті рої,
Защобечуть ніжні солов'ї —
Над усохлим світом вороння. . .

1991 р.-
м. Харків

Миколя СКЕЛЯ

СУВОРА ПАМ'ЯТЬ

*Поетові та просвітителю землі
Канадської Яру Славутичеві —
шанобливо присвячую.*

1

О славен часе — в Україні
Поета слово золоте
Знов зазвучало солов'їно,
Як не звучало ще ніде.
Крізь всі тяжкі десятиліття —
З тих днів, коли вогонь війни
Загнав поета на край світа
Без щонайменшої вини.
Якої там вини! Усі ми
Були такими по війні —
Неначе жертви Гірошіми —
По таборах на чужині.
А потім по країнах різних,
Де в ті роки і я блукав,
Де знав години щасні й грізні,
Коли роботоньку шукав,
Бо безробітним був. . . О, доле,
Навіщо ти людей отих
На чужини суворе поле
Позакидала?. . . Не затих
Ще й досі біль той чужинецький
В моєму серці престарім.
Славутиче, твій дух — митецький,
А слово дуже — наче грім —
Не розгубилось в круговерті
Років і днів на чужині,

І ось летить тепер в конверті
До української рідні.

2

Як добре, Яре, що тоді
Не повернувся з чужини,
В роки ті наші молоді —
Дітей не мав би, ні жони,
А десь в холодному Сибіру,
В тайги одвічній глушині
По волі Сталіна-вампіра
Спливли б твої найкращі дні,
О як ти правильно зробив!
А я, а я — та що казать,
Настільки Родіну любив,
Що вже й пером не описать, —
В її подався табори,
В неволю, до ГУЛАГ-нори.
Туди, де вишки, дріт колючий,
Бараки довгі, баланда,
І бригадир до лиха злющий,
І труд важкий, і скрізь біда. . .

3

Та закінчився лютий бран,
Бо здох душитель, здох тиран,
І я додому повернувся,
Минулу кленучи війну
Та ще маньяків, що її
На наші кинули краї.
О як радів я, зустрічав
Вкраїну рідну, аж кричав
(В душі, звичайно), і бродив,
Мов п'яний той, посеред нив,
По тих місцях, де проживав,
До школи бігав, віршував,
І крізь рожеві окуляри
На світ дививсь під спів гітари
Гавайської. . . А ти, о скрипко,
Ота моя колишня рипко!
А голос (щойно прорізавсь)
Йї лунав собі, і розливавсь,
Де ліс, де поле, де гаї,
Аж замовкали солов'ї. . .

Отак, Славутичу — поете,
Скінчився наш сумний полон,
І вже летять твої сонети
До українських рідних лон
Ти також на отій чужині,
Як у в'язниці проживав,
Відірваний від України,
Яку ніде не забував.
І ось ідеш тепер, о метре,
По граду Києва землі,
А за тобою кілометри,
Як журавлі, як журавлі...
Україна

Євген МАЛАНЮК

МОЛИТВА

*Уродило руту, руту —
Волі нашої отруту.*

Т. Шевченко

Вчини мене бичем Твоїм,
Ударом, вистрілом, набоем,
Щоб залишивсь хоч чорний дим
Над неповторною добою.

Хай безсоромні очі їсть
Тих, що живуть без сліз і чести,
Хто скинув і любов і злість,
Бо не під силу бурю нести.

Хто все зідхав — заснуть, втекти,
Сховатись за Мазепу й Крути,
Коли грозою йшли — віки! —
Над полем руту і отрути.

Твоїм бичем мене вчини,
Щоб басаманувати душі,
Щоб захитать і знову зрушить
Смертельний чар дичавини!

20.2.1933

Наука, дослід

Іван СВІТЛИЧНИЙ

ДУХОВА ДРАМА ШЕВЧЕНКА

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люде,
Роблять лихо з вами.

Коли цю моральну сентенцію, що нею починається Шевченкова «Катерина», вважати лейтмотивом поеми, ідеєю, що організовує поетичну структуру твору, тоді мало важить, як витлумачуватимуться інші мотиви та образи: в усіх випадках трагедія Катерини не переростає рамок побутової історії, особистої трагедії дівчини, зневаженої нечесним спокусником, а посилення на суспільні обставини й типовий характер трагедії можуть підкреслити її громадську вагу і значущість, однак далеко не вичерпають суспільно-художньої концепції Шевченка. Справжня трагедія Катерини набагато серйозніша. Мало сказати, що вона не зводиться до суто побутової моралі, зформульованої (в дусі Квітки) на початку поеми — та мораль скоріше відбиває художню інерцію, літературну традицію, якої молодий талант не міг ще подолати, але вона не має заступати того, що вже тоді, в початковий період, Шевченко вийшов далеко за межі квіткіянського моралізаторства і відтворив трагедію набагато глибшу, суспільнішу, значущішу і від моралі, проголошеної на початку поеми, і від традиційного предмету тодішньої літератури взагалі.

Історія Катерини подана в контексті глибинного суспільно-психологічного досвіду українського народу, і без виявлення цього контексту годі й пробувати усвідомити вибухову силу вже ранньої поезії Шевченка.

Саме кохання не є предметом уваги Шевченка: говорить про нього буквально кількома рядками. Власне трагедія героїні починається після кохання, коли

...слава на все село
Недобрая стала.

Катерину, що полюбила москалика,

Як знало серденько, —
Недобрая слава бентежить мало:

Нехай собі тії люде,
Що хотять, говорять... .

Самовіддана в коханні, вона йде на все і навіть доля покритки її не лякає:

Не зчулася, та й байдуже,
 Що коса покрита:
 За милого, як співати,
 Любо й потужити.

Та нехтувати, як зараз би сказали, громадською думкою Катерині доводиться недовго: коли її «незаконне» кохання стало відомим, вона не може вийти навіть з хати, показатися на людські очі:

... дівчата на вулиці
 Без неї співають, —

а вона навіть по воду йде опівночі, «щоб вороги не бачили», й, повернувшись додому, буває весела і рада, якщо її ніхто не бачив.

Справжнє лихо спіткало її, коли народилося дитя:

люди-вороги
 Чинять свою волю —
 Кують речі недобрії,
 Що має робити?

І поет, передчуваючи трагедію, вигукує:

Катерино, серце мое!
 Лишенько з тобою!
 Де ти в світі подінешся
 З малим сиротою?
 Хто питає, привітає
 Без милого в світі?

От суть, жах Катеринино життя: лихо не в тім, що син лишився без батька; трагедія їх обох у тому, що чужі люди для них — вороги, а «батько-мати — чужі люде», і в цілому світі від них нікуди подітися. Рідні батьки виганяють її з рідної хати, а про чужих вона тільки й думає,

Щоб грішної на сім світі
 Люде не займали. . .

І коли Катерина, проклята батьками, зневажена чужими, має йти у світ за очі, поет знов вигукує:

Отаке-то на сім світі
 Роблять людям люде!
 Того в'яжуть, того ріжуть,
 Той сам себе губить. . .
 А за віщо? Святий знає.

Тепер, простежуючи долю Катерини аж до трагічного фіналу, Шевченко раз-у-раз повертається до теми лихих людей, людей-ворогів, як до найголовнішої, якщо не єдиної причини моральних тортур героїні. Його віра знає саме те, що Катерина в своєму нещасті виявилась цілком самотньою і підтримати її бодай добрим словом нікому:

Де ж ті люде, де ж ті добрі,
 Що серце збиралось

З ними жити, їх любити?
Пропали! Пропали!

... Кого Бог кара на світі,
То й вони карають...
Люде гнутья, як ті лози,
Куди вітер віє,
Сиротині сонце світить
(Світить, та не гріє) —
Люде б сонце заступили,
Якби мали силу,
Щоб сироті не світило,
Сльози не сушило.
А за віщо, Боже милий!
За що світом нудить?
Що зробила вона людям?

Врешті, зневірившись у людях, доведена до відчаю, Катерина вирішує накласти на себе руки і наостаннє, думаючи, що буде з її сином, як він житиме, де ночуватиме, примовляє:

З собаками, мій синочку,
Кохайся надворі!
Собаки злі покусують,
Та не заговорять,
Не розкажуть, сміючися...

Важко навіть уявити більшу зневагу до людей, більшу зневіру в них, такий ступінь неприйняття, коли навіть злі собаки для неї — краще товариство, ніж «добрії люде». Люди гірші від собак — отакий остаточний присуд знедоленої героїні і такий же підтекст усієї поеми Шевченка.

Тим часом трагедія Катерини у творчості Шевченка — не випадкова, колізія — протиставлення зневаженої людини ворожому і жорстокому загалові — повторюється в нього від твору до твору, від теми до теми, від року до року, і завжди їхні долі — носії зла, причина нещастя, вони — лихі, жорстокі, недобрі, безсердечні. Дівчина-Тополя, Утоплена, Слепа (з російської поеми «Слепая»), Сова, Лілея, Відьма, Княжна, Максим з «Москалевої криниці» — всі вони і багато інших знедолених і зневажених, що за них збунтувалося обурене серце поета, занпацають своє життя, гинуть, божеволіють, всі вони переживають страшні трагедії, кожен свою і кожен по-своєму, але в глибинній суті своїй їхні долі — то варіанти або фрагменти єдиної, спільної для всіх жажливої всенародної трагедії — трагедії тих, кого люди-вороги невідомо за що і невідомо для чого цькують, зневажають, доводять до розпачу й смерті. І коли ми читаємо скарги Слепої:

И в серой свѣти люди злы!
Я из села в село ходила,
А горе шло передо мной.
Я горько плакала, молилась,

И все смеялись надо мной.
 Покрыткой, дурой называли.
 И даже нищие чуждались.
 Во всей Украине родной
 Мне места не было одной.

Коли ми чуємо це, стає очевидним, що доля Сліпої так повторює долю Катерини, ніби вони рідні сестри, і не треба навіть щось міняти в тексті, щоб слова однієї могла вільно, як свої власні, повторити інша. Оцінка злих і жорстоких людей в устах однієї і другої збігаються майже дослівно: для Катерини люди гірші за собак, а Оксана, дочка Сліпої, говорить:

Пойдем мы в лес волков ласкать;
 Ведь люди врут, что волки злые,
 Волки нас любят — право так!

І в такий спосіб надає перевагу . . . вовкам.
 Збожеволіла Сова збирає на смітниках черепки:

Уночі розхристана
 І простоволоса
 Селом ходить — то співає,
 То страшно голосить.

Але поет не обмежується картиною божевілля і доповнює її такими промовистими словами:

Люди лаяли. . . бо, бачте,
 Спать їм не давала
 Та кропиву під їх тином
 І бур'ян гоштала.
 Діти бігали з паліччям
 Удень за вдовою
 По улицях та сміючись. . .
 Дразнили Совою.

І тут ми бачимо знову, що всяка трагічна тема у Шевченка переходить у глибинну ідею протиставлення черствих, безсердечних людей людям чистим і добрим, і саме протиставлення й протиборство є першопричиною найстрашніших людських трагедій.

Люди горді, неправедні,
 Своїм судом судять
 нещасну Відьму, хоч вона й жила собі святою,

Болящих лічила,
 А з убогим останньою
 Крихтою ділилась.

Шерега знедолених, гнаних людьми жертв загальної несправедливості надто велика, жорстокість, якої вони зазнають, здається нам надто страшною, і ми — звичайно ж людинолюбці й патріоти! — не можемо всерйоз припустити, щоб так чинили наші діди й прадіди — предки не лише кривні, а й соціально-клясові, такі ж знедолені низи, як ті, кого вони кривдили, цькували і занапаща-

ли. Нам буває незручно за такий, м'яко кажучи, нешляхетний родовід, і ми при нагоді силкуємося його підчистити, підправити, облагородити, себе й інших переконати, що страшні жертви — то справа рук жорстокого панства, а прості люди, трудящий загаль, виступають за нашим сценарієм історії тільки в страдницько-жертвній ролі.

То суцця правда: Шевченко, сам колишній кріпак, ніколи, ні на мить не забував ні гіркої долі своїх рідних братів і сестер, ні злигоднів усього покріпаченого українського люду і таврував люте панство всюди, завжди, без жалю і милосердя. Та — великий реаліст — Шевченко мужньо дивився правді в вічі і бачив, як підневільне життя здеморалізувало найширші верстви простих, покріпачених людей, як здичавіли вони в своєму тваринному бутті, zdeградували до страшного в своїй реальності людожерства. Моральна деградація народу була для Шевченка доконаним фактом, і він не пробував її зменшити хоча б так, як це робили сантиментальні ліберали, малюючи невинних і від природи добрих янголів-пейзанів, що терпіли кривди й незгоди тільки через підступних зміїв-спокусників, своїх експлуататорів: він не зводив народолюбства до простого протиставлення добрих селян і злих поміщиків, як це робили, апелюючи до совісті самих кривдників, його сучасники, добрі землячки-патріоти, знічені не так самою кривдою, як її крайнощами. І ніби передчуваючи запізнілі потуги ображеного людинолюбства, що і через сто років пробуватиме ретушувати й виглянцювати «Кобзар» у стилі простацької схеми — «добрі люди — лихі пани», Шевченко (в поемі «Слепая») наголошує:

И в шитом золотом жупане,
И в серой свьити люди злы!

А в «Москалевій криниці» (1847) оповідач, розказавши, як задрі і ненаситні сусіди підпалили хату двох сиріт тільки за те, що вони самі «мозолями вибилися в люди», від себе пояснює:

Нехай би вже були непевні
Які вельможі просвіщенні,
То і не жаль було б; чи так?
А то сірісінький сіряк
Отак люте.

А через кілька рядків герой твору знову додає:

До стебла все погоріло,
І діти згоріли,
А сусіди, і багаті
І вбогі, раділи.
Багатії, бач, раділи,
Що багатше стали,
А вбогії тому раді,
Що з ними зрівнялись!

Сірісінький сіряк... і багаті і вбогі, і «в шитом... жупане, и в серой свьити» — яке це все далеке від тієї зручної своєю простотою схеми, яку за Шевченка і для Шевченка придумали його коментатори!

Люди злі, люди лихі, люди жорстокі — безугавно повторюють герої Шевченка, і життєві колізії, в яких вони опиняються, нічого іншого підказати їм не можуть: як інакше назвати тих, хто доводить до відчаю, божевілля і смерти?

Люди злі, люди лихі, люди жорстокі — варіює на всі лади і сам поет, від свого імени.

Злі пани, вельможі — і тут дивуватися не доводиться: на те вони й гнобителі. Але злі й лихі також і затуркані, забиті «сірі-сінькі сіряки». Зло повсюдне, всезагальне, і сховатися від нього людині нікуди. Сам Шевченко на цьому ґрунті пережив страшну духову драму — не меншу, ніж його герої, що з розпуки божеволіли і занепащали своє життя. Тільки його драма була не так особиста, як суспільна, не так побутова, як політична. Звичайно, суто особисті моменти поетового життя — та ще такого поета, як Шевченко, органічно входять в його духовий світ і творчість, і слова «Історія його життя — історія його народу» не тільки влучні, а й глибоко характерні: важко уявити, якою б була поезія Шевченка, якби замолоду він не був сам кріпаком, а пізніше не був запротований рядовим солдатом у пустелю. І заборона писати й малювати. Якби в нього склалося щасливе родинне життя. . . Якби. . . Якби. . . Якби. . . Тих «якби», що так або інакше позначилися на його творчості, можна назвати десятки. А все ж духову драму Шевченка ці тяжкі життєві обставини підсилювали і зміцнювали, але не визначали. Драма його зародилася на самому початку творчої біографії, зріла протягом кількох років і своєї кульмінації сягнула в період «Трьох літ», а потім, то затихаючи, то підсилюючись, звучала на високій трагічній ноті протягом усього поетового життя.

У поезії «Три літа» Шевченко, оглядаючись на історію свого духового розвитку, осмислюючи кардинальні зміни у своїй творчості, приходять до невтішних для себе, але категоричних висновків. Раніше він був настроєний ідилічно:

Серце люди полюбило
І в людях кохалось,
І вони його вітали,
Гралися, хвалили. . .

Та це тривало недовго, і от:

Невеликі три літа
Марно пролетіли. . .
А багато в моїй хаті
Лиха нарobili.
Опустошили убоге
Моє серце тихе,
Погасили усе добре,
Запалили лихо. . .

Поет, як він каже, прозрівати став потроху, а прозрівши, вжахнувся:

Кругом мене, де не гляну,
Не люди, а змії. . .
І тепер я розбитес

Серце ядом гою,
І не плачу, й не співаю,
А вию совою.

Так стався крутий злам у поетовій творчості не суто літературний, не в поетичній техніці і не в якихось другорядних моментах художнього світовідчуття, а в самій основі світогляду. Поет, якщо повторити згадувані вже слова з «Катерини», сподівався добрих людей, що серце збиралось з ними жити, їх любити, але життя розбило його ілюзії, його сподівання, і він побачив, що навколо нього «нема добро творящого, нема ні одного» («Псалми Давидові»); що замість сподіваних людей — не люди, а змії. Ось чому поет пориває зі своїми ілюзіями й надіями так рішуче і категорично, ось чому повороту до минулого його немає бути.

Проспівавши тепер «амінь» всьому веселому від нині і до віку, поет звертається до своїх читачів:

Отаке-то! Що хочете,
То те і робіте:
Чи голосно зневажайте,
Чи нишком хваліте
Мої думи, — однаково
Не вернуться знову
Літа мої молодії,
Веселеє слово
Не вернеться. . . І я серцем
До вас не вернуся.

Так усвідомлював Шевченко власну трагедію, коли вона вже визріла, коли поет пройшов її кульмінацію. Але сама трагедія готувалася роками і виявлялася в різних формах. Почалася вона, можна сказати, вже тоді, коли Шевченко оплакував долю занепащеної «добрими людьми» Катерини та її сестер по нещастю, коли він оспівував самотнього кобзаря Перебендю, що ховається від людей:

В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмавав,
Щоб люде не чули. . . —

тікає від людей, а думками лине в небо:

. . . бо на землі горе,
Бо на їй, широкій, куточка нема
Тому, хто все знає, тому, хто все чує. . .

Бо люди, якби вони почули,

. . . що він, самотній,
Співа на могилі, з морем розмовля. . .
Дурним би назвали, од себе б прогнали.

У цій поетичній декларації, в самому образі Перебенді, що свої високі думи мусить співати самотньо, «щоб люде не чули», вже можна вбачати зав'язку і початок тієї драми, що визріла в поетичній душі за кілька років, тієї колізії поета й людей, що стала справжньою трагедією його життя. Вона зрідні конфліктів поета

й челяді, який свого часу пережили Пушкін і Лермонтов, з тією хіба різницею, що про Шевченка ніякий найречистіший Плеханов не міг би сказати, ніби той конфлікт поета з загалом стосується, як це заведено говорити про Пушкіна і Лермонтова, тільки «шляхетної верхівки», а не самого народу. Ні, трагедія Шевченка була глибинна, безпросвітна, безнадійна, а тому його позиція — категорична, безкомпромісна: тому прокльони, які він вергав на голови людей, такі разючі й нещадні, тому і відчай, у який впадав він, такий бездонний і невтішний, що, повторюючись у різні роки і в різних виявах, не кидав поета до самої смерти.

Десь за рік до своїх підсумкових «Трьох літ» Шевченко написав поезію, що розпачем і безнадією вирізняється навіть з-посеред Шевченкових далеко не мажорних творів:

Чого мені тяжко, чого мені нудно,
 Чого серце плаче, ридає, кричить,
 Мов дитя голодне. Серце моє трудне,
 Чого ти бажаєш? Що в тебе болить?
 Чи жити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
 Засни, моє серце, навіки засни
 Невкрите, розбите, — а люд нависний
 Нехай скаженіє. . . Закрий, серце, очі.

Якби, не знаючи цієї поезії, раніше прочитати її окремо від інших творів Шевченка, можна було б подумати, що її автор — якийсь декадент-мізантроп, співець розпачу і безнадії, скиглій, що не бачить нічого світлого й святого. У цьому можна знайти свою рацію, якщо не дошукуватися ні суті того розпачу, ні його причини. Якщо всякий розпач ставити поетові на карб тільки тому, що він, розпач, нам не імпонує, то Шевченко, певна річ, виліваючи свою думку на папір, найменше думав про те, що й кому імпонує, найменше хотів підроблятися під чужі смаки і догоджати їм. Він писав, що було в нього на серці, а серце його шматувала велика трагедія розчарування в людях, трагедія краху юнацьких ілюзій, трагедія зневіри і розпачу.

При загальному затишші, при вселюдській упокореності й апатії, в час, коли «люд натомлений і все спочиває», поет, немов окаянений, день і ніч плаче на розпутьях велелюдних, а його ніхто не бачить.

І не бачить, і не знає —
 Оглухли, не чують;
 Кайданами міняються,
 Правдою торгують.
 І Господа зневажають, —
 Людей запрягають
 В тяжкі ярма. Орють лихо,
 Лихом засівають. . .

І поет, вражений в саме серце, пророкує «недолюдам, дітям юродивим» скору, жакливу і неминучу загибель, малюючи апокаліптичну картину неминучої загибелі, майбутньої кари, що впаде на голови бай-

дужих, одурених, жорстоких людей. А через кілька днів, розметавши прокльони, як Бог небесні громи, пише реквієм собі самому:

Минають дні, минають ночі,
Минає літо. Шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світі волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...

Важко навіть уявити, що ці рядки написала та сама рука, яка перед тим кувала грізне й мужнє посланіє «І мертвим, і живим, і ненарожденним...». А тим часом не той чи той окремо взятий твір, хоч би який він був, не настрої, пережитий поетом, а саме поєднання, здавалося б, непоєднанного в одній людині і в один час, робить трагізм Шевченка таким жакливим, для звичайної людини майже непосильним.

Орлом злітаючи на вершини, неприступні жодному з його сучасників, поет тут же падає в безодню розпачу, — також, до речі, приступну не кожному, а тільки тому, хто мав велику віру, бачив багато і злітав високо. Падати можна тільки з височини. Розпач Шевченка — розпач мужньої людини, людини-воїна, що прагне дії, прагне боротьби, а кругом себе бачить глухих і байдужих людей. Його гнівні прокляття, адресовані «добрим людям», звучать у тій самій тональності, що й гіркі слова Чернишевського про «жаглогідну націю, націю рабів» («Зверху донизу — всі раби»).

І коли Шевченко від проклять переходив до відчай, його відчай не був декадентським, занепадницьким, він історично вмотивований, може, навіть неминучий, необхідний, і про нього не можна говорити виправдувальним тоном, і докоряти за нього — то вже гріх неспасенний. До того ж відчай Шевченка виступає як поетичний, отже, одномоментний чинник і не поглинає собою інших мотивів і настроїв його поезій; орел падає з верховини в безодню, але не розбивається, тим паче, ніколи не стає мокрим курчам — всього через чотири дні після тужного реквієму «Минають дні» Шевченко пише знаменитий «Заповіт», закликаючи людей рвати кайдани і кропити волю «вражою злою кров'ю». Після трагедії, пережитої Шевченком під час «Трьох літ», після драми духової вже ніяка чужа трагедія не могла бути для нього болючішою, різкучішою, страшнішою, і коли поета арештовують, кидують у похмуру Петропавлівську фортецю, судять і жорстоко карають — це була також трагедія, що забрала в нього і ті куці можливості, що він їх мав, але з тією, пережитою за «Три літа», нова трагедія не могла зрівнятися не лише тому, що вона впала на вже гартовані плечі, але й самою своєю суттю: тепер поета судили вороги (а від ворогів чого іншого чекати?), вороги жорстокі і кровожерні, проте відомі; раніше ж він втрачав сподіваних друзів, у яких до того вірив, вірою в яких жив. Ось чому цикл поезій «В казематі», «тюремний цикл», звичайно ж, не мажорний, але він не клекоче

вогненною пристрасстю «Трьох літ», сум поета втишеніший, без тієї розпуки і відчаю, після яких, здавалося, тільки й лишається, що накласти на себе руки. Шевченко картає себе,

Що дався дурням одурить,
В калюжі волю утопить.

І жахається своєї долі:

Холоне серце, як згадаю,
Що не в Україні поховають,
Що не в Україні буду жить,
Людей і Господа любить.

Але йому не доводиться ні переглядати свого життєвого шляху, ні переживати розчарування в найсвятішій своїй вірі, ні каються за свої вчинки, що завели його в неволю, ні вергати громами і блискавками на голови ворогів-нелюдів. Нова трагедія Шевченка, хоч і важка, але не така несподівана, тому і в поезіях цього періоду немає емоційної напруги першовідкриття, нема докорів (кому докоряти?), нема обурення нелогічністю своїх катів (у них є своя логіка — логіка для поета прикра і жорстока, але на якусь іншу він не сподівався): взагалі він звертається не до них і пише не про них, він пише про себе і своїх побратимів, що поділяють його долю гірку, а отже, об'єктом саркастичних посланій і грізних інвектив бути не можуть. Однак за зовнішнім спокоєм циклу «В казематі» відчувається та сама безодня, суспільна безперспективність, проти яких клекотіла Шевченкова муза «Трьох літ», і тому тюремні його поезії, хоч і мають іншу тональність, звучать як заключний акт трагедії, як її фінал, що настав раптово, одразу після бурхливої кульмінації. У першому ж вірші казематного циклу Шевченко пише так, ніби все вже закінчено, трагедія розіграна, фінал відомий.

Розійдемося, рознесемо
В степи, в ліси свою недолю,
Повіруєм ще трохи в волю,
А потім жити почнемо
Меж людьми, як люди.

На короткий час поета опановує навіть настрої смиренности, упокорености перед гіркою, але неблаганною долею — і з-під пера гнівного і грізного з'являються рядки не-шевченківської безперспективности.

Нехай і так. Не наша мати,
А довелось поважати.
То воля Господа. Годіть!
Смиріться, моліться Богу
І згадуйте один другого.
Свою Україну любіть.

Певно, що таких настроїв у вольового і мужнього поета могло б не бути, коли йшлося про арешт і суд, не такі вже несподівані, якби перед тим він не пережив трагедію віри, трагедію розчару-

вання, коли б його не овіяв холодний морок безнадії. І якщо взяти все це до уваги, не доводиться дивуватися, що в поета зазвучали такі смиренні ноти, подиву гідне те, що ці мотиви не закріпилися в його творчості надовго або не розвинулися до чорного песимізму й зневіри у всіх людських цінностях; подиву гідне те, що за довгі роки жорстокої неволі, солдатської кріпаччини Шевченко, відірваний від світу, від культури, від друзів, вийнятий з виру життя, як риба з води, все ж духово не зламався, не занепав і навіть тематика його творчості кардинально не змінилася. Звичайно, мотиви зневіри і безнадії, виявлені ще в роки суспільної кризи, тепер, у невольницькій самотності, дають себе знати знову й знову, а іноді виливаються у крик розпачу:

Як же його у неволі
Жити без надії?
Навчіть мене, люди добрі,
А то одурію.

Та все ж цей розпач, природний у такому стані, не сильніший за той, що виявлявся у період «Трьох літ», а головне — він виростає з того ж самого кореня, що й раніше: з конфлікту поета і «людей», з відчуття своєї суспільної самотності. Взагалі давні і сталі мотиви Шевченкової творчості не уриваються, тривають, тільки видозмінюються залежно від певних умов і частіше, ніж раніше, переходять в особистий, інтимний плян. Тема особистої долі, самотності, родинної невлаштованості, як легко бачити, щільно пов'язана з генеральним конфліктом, відображеним у його творчості — конфліктом доброї людини і бездушного загалу, конфліктом поета і «людей», вона, власне, є моментом цього конфлікту, і зародилася й розвивалася вона разом із самим конфліктом, як його поетична варіація. Уже на самому початку творчості, у вірші «На вічну пам'ять Котляревському», Шевченко нарікає на свою самотність, пише, що він — самотній сирота на світі в чужому краю, — і тим визначає одну з найпостійніших і найповажніших тем своєї поезії. А потім тема самотності, сирітства, родинної невлаштованості переходить із твору в твір, варіюючись на різні лади, то набираючи лейтмотивного статусу, то виявляючись як неодмінний супровід основної теми.

Образ сироти, такий частий у поезії Шевченка, переростає родинно-побутові рамки, розширюється, набирає суспільно-політичного звучання, стає містким і вагомим символом самотності, неприкаяної людини взагалі.

Відірваний від своєї матері України, Шевченко спершу відчуває себе самотнім сиротою саме тому, що живе на чужині і не бачить рідного краю. Набридливым лейтмотивом звучить йому думка про те, як тяжко, важко в світі жити сироті без роду, а надто, коли «кругом чужі люди»; йому здається, що доля йому не усміхнеться, аж поки він «ляже в чужу землю, в чужій домовині», поки не засиплють чужим піском очі. Думкою він лине на Україну, бо

Там широко, там весело
Од краю до краю. . .

Лише іноді в душу поета закрадається сумнів: чи справді так добре було б йому на Україні, як він сподівається?

А може, я й темний,
Нічого не бачу,
Злая доля, може, на тім боці плаче,
Сироту усюди люди засміють.

Та сумнів він одразу ж гасить, і люди, що сміються над сиротою, йому не лякають.

Нехай би сміялись, та там море грає,
Там сонце, там місяць ясніше сіяє,
Там з вітром могила в степу розмовляє,
Там не одинокий був з нею і я.

І свої думи, свої діти він посилає в рідний край, на Україну, пророкуючи їм щасливу долю:

Там знайдете щире серце
І слово ласкаве.
Там знайдете щирю правду,
А ще, може, й славу. . .

Свою особисту долю, а потім і свій тюремний світ Шевченко з самого початку пов'язав з метою України, і розв'язання всіх особистих проблем уявлялося йому в поверненні на Україну і злитті з нею.

Іншим способом позбутися самотності і сирітства для Шевченка були самі витвори його фантазії, поетичний світ, що нерідко заміняв йому світ реальний.

Я не одинокий, я не сирота,
Єсть у мене діти. . . —

виголошує поет, пишучи «Гайдамаків», і трохи згодом додає:

Я не одинокий, є з ким в світі жить;
У мойї хатині, як в степу безкраім,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У мойї хатині сине море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько Г р и ц я дівчина співає, —
Я не одинокий, є з ким вік дожить.

Життя серед власних образів, серед мрій і фантазій у Шевченка не є тим, що стосовно інших поетів літературознавці називають втечею від дійсності, солодким самообманом. Навпаки, якщо виходити з конкретної життєвої ситуації Шевченка, можна пересвідчитися, що це — скоріше своєрідний спосіб прилучення до суспільного життя України, своєрідна форма освоєння моральних засад народу. Та все ж це була фантазія, а таку живу і дійову натуру, як Шевченко, навіть найактуальніші фантазії не могли задовольнити, тим паче не могли заступити реальне життя, а повертаючись до сучасності, поет знову й знову бачить навколо себе суспільний вакуум — глухоту й байдужість одних, ворожість і аг-

ресивність інших, і знову мотиви самотності, сирітства і родинної невлаштованости звучать сильніше і сильніше, виявляючись важливим чинником загальної суспільної драми поета. Тим паче, що сподівання на щире слово, серце ласкаве, якими, гадає Шевченко, могли б зустріти його думи в рідному краю, не справджуються, і невдовзі вже в поемі «Слепая» (1842) стан свого конфлікту з людьми він визначає такими словами:

Я трепет сердца навсегда
 Оледенил в снегах чужбины,
 И только звуки Украины
 Его тревожат иногда. . .
 Но глухо все в родном краю!
 Я тщетно голос подаю,
 Мне эха нету из дубровы
 Моей козачки чернобровой.
 Там все уснуло! Пустота
 Растлила сердце человека,
 И я на смех покинут веком —
 Я одинокий сирота!

Після цього були ще «Три літа», але вони загострили конфлікт поета з «людьми» до непримиренности, довели до трагічного розриву, і невідомо, яким річищем розвивалась би далі творчість Шевченка, якби арешт і наступна солдатчина не зняли певною мірою цей мотив з порядку денного, саме *певною мірою*, бо цілком ані розв'язати, ані усунути його вже не було можливости, і він живе далі в поезії Шевченка аж до самої його смерті. Хоча в часи солдатчини та після неї дедалі частіше переходить у мотиви особистої неволі, родинної невлаштованости і відчуття непотрібности нікому.

У період «Трьох літ», коли конфлікт поета з людьми сягнув свого апогею, в поемі «Невольник» Шевченко писав про себе вже заупокійним тоном:

. . . Минає
 Неясний день мій; вже смеркає,
 Над головою вже трясє
 Косою смерть. І поховають,
 А там і слід мій занесе —
 Холодний вітер. Все минає.

Варто задуматися: ці страшні слова Шевченко написав, коли йому минув 31 рік! Тридцятирічна старість! — це звучало б дивно, якби не було у Шевченка так серйозно і трагічно.

А через кілька років, у неволі, в солдатчині, заупокійні мотиви повторяться і посиляться, коли Шевченко в пустельних пісках Косаралу оглянеться на своє минуле і побачить, що немає

Ніже единого случаю,
 Щоб до ладу було згадать.

І заголосить над собою, як над мерцем:

А душу треба розважати,
 Бо їй так хочеться, так просить
 Хоч слова тихого. Не чуть.
 І мов у полі сніг заносить
 Неохолонувший ще труп.

Думкою, як і колись з Петербургу, він знову і знову лине на Україну, хоч вона тепер і не часто ввижається йому земним раєм, хоч йому й не здається тепер, що

Там широко, там весело
 Од краю й до краю.

Тепер Шевченко думає інакше:

Не гріє сонце на чужині,
 А дома надто вже пекло.
 Мені невесело було
 Й на нашій славній Україні.
 Ніхто любив мене, вітав,
 І я хилився ні до кого.
 . . . Нігде не весело мені.
 Та, мабуть, весело й не буде
 І на Україні, добрі люде;
 Отже, таки й на чужині.

Колишнє протиставлення України й чужини, таке часте в Шевченка, тепер трапляється дуже рідко і втрачає беззастережність, альтернативність. Поет прагне у рідний край, але не тому що — на протигагу чужині — бачить його раєм. Навпаки, свій ідилічний настрій він переглянув і на все дивиться холодними критичними очима.

І виріс я на чужині,
 І сивію в чужому краї;
 То самотньому мені
 Здається — кращого немає
 Нічого в Бога, як Дніпро
 Та наша слава країна . . .
 Аж бачу, там тільки добро,
 Де нас нема.

І Шевченко малює страшну картину занепаду, руїни, спустошення під панським гнітом і сваволею. Там, на Україні, поет не чекає для себе щастя так само, як і на чужині, і от з-під його пера на папір лягають слова, раніше неможливі, — в них порівнюють ся чужина і Україна, але. . . не на користь останньої:

Погано дуже, страх погано!
 В оцій пустині пропадать.
 А ще поганше на Україні
 Дивитись, плакати — і мовчати!

Звичайно, ці слова, як і все в поезії, не мають абсолютного значення, і, сказавши їх, Шевченко не полишає мріяти і сподіватися, що колись повернеться на свою Україну, побачить її хоч перед смертю. Ці слова свідчать тільки про те, як тверезо мислив поет, як не творив собі ніяких втішних, але безпідставних ілюзій і —

яким самотнім почувався він! Про людей, що «божились та клялись, браталися, сестрилися» з поетом, поки не вдарив грім і вони «мов хмари, розійшлися без сльоз, роси тії святої», — він згадує тільки з докором, тільки для прокльонів. Від сподівань, що живили Шевченка перед «Трьома літами», не лишилося і згадки. У мріях поета все виразніше звучить мотив особистої долі, родинного затишку, побутового щастя:

Я тільки хаточку в тім раї
Благав і досі ще благаю,
Щоб хоч умерти на Дніпрі
Хоч на малесенькій горі.

Що й казати, в устах поета, чиї слова линули над Україною дзвоном на сполох, — мрії про хатиночку, та ще й бодай на малесенькій горі, звучать більше ніж скромно. А тим часом вони не такі випадкові в Шевченка, щоб їх можна обійти мовчанкою; вони повторюються не раз, і навіть у своїй останній «передсмертній» поезії, уже рихтуючи «вози в далеку дорогу», він думав про потойбічний світ категоріями родинно-побутового затишку — мовляв, і там:

То над самим Флегетоном
Або над Стіксом, у раю,
Неначе над Дніпром широким,
В гаю — предвічному гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насажу. . .

Такі безпретенсійні «домашні» мрії поета перед лицем смерти при поверховому їх прочитанні можуть видатися дрібними, і тоді можна чимало наговорити про спад громадянського патосу в поезії Шевченка, про згасання його поетичного генію і . . . багато вчених слів можна наговорити, бажаючи не так розуміти, як говорити. Тим часом переключення поетичної енергії з тем суспільно-політичних на родинно-побутові найкрасномовніше свідчить також про глибину духової драми Шевченка, викликаной пристрасною його любов'ю до України, прагненням розбудити революційні сили народу і глухою пасивністю широкого загалу, не визрілого для суспільно-політичних акцій.

Крім того, родинно-побутові теми й мотиви, такі природні в поезії взагалі, отже, і в поезії Шевченка, також не протиставляються тут мотивам суспільно-політичним як противага, як альтернатива, а сплітаються з ними, доповнюють їх, розвивають конфлікт поета з «людьми» до того ступеня, коли він стає всеоб'ємним, підпорядковуючи собі всі сфери життя, в тому числі й інтимно-особистого. І, може, великою мірою саме через таке взаємопроникнення й органічну єдність, гармонію різних життєвих сфер у Шевченка, коли трагедія, визрівши в одній, неодмінно зачіпає й усі інші; може, саме тому й родинно-побутові мрії поета спіткала та сама доля, що й суспільно-політичні: вирватися з поля трагічної самотності поет не міг ніяк. А, власне, розмежувати різні форми вияву Шевченкової трагедії, визначити, де починається одна і кін-

чається інша, буває неможливо, і коли, скажімо, поет творить ще один реквієм собі самому, він пише:

Минули літа молодії,
Холодним вітром од надії
Уже повіяло. Зима!
Сиди один в холодній хаті,
Нема з ким тихо розмовляти,
Ані порадитись. Нема!
Анікогісінько нема!

І тут помилився б той, хто здумав би звести трагедію поета, виявлену в цій поезії, до побутового рівня, — вже хоча б тому, що не десь, а в цьому ж таки вірші говорить поет про «думу вольную», про «думи гордії». Та й без цих слів у загальному контексті Шевченкової творчості ділити його поезію на побутову й політичну неможливо. Тим паче, що й тепер «чистий» побут не витіснив у Шевченка «чистої політики», і нас не дивує не так те, що в нього з'явилися нові теми й мотиви, як те, що трагічний конфлікт поета з «людьми» продовжує жити й у визрілій у період «Трьох літ», уже клясичній, традиційній для його поезій формі.

У вірші «П. С.» (1848) Шевченко малює скупий, але виразний портрет новітнього українського пана, «годованого кабана», «презавзятого патріота», що

У світі ходить меж панами,
І п'є горілку з мужиками,
І вольнодумствує в шинку, —

а разом з тим «в селі своїм дівчаток перебирає» та плодить байстрят. Портрет такий виразний, образ такий суспільно вагомий, що його можна мати за самодостатнє художнє відкриття. Та Шевченко самим портретом не задовольняється; більше того, не це є головним у поезії «П. С.». Атестувавши так свого героя, поет вигукує:

... Кругом паскуда!
Чому ж його не так зовуть?
Чому на його не плюють?
Чому не топчуть?!

Він таврує докором і зневагою уже не «годованого кабана», а його покірні жертви за їхню покірність:

...Люде, люде!
За шмат гнилої ковбаси
У вас хоч матір попроси,
То оддасте. Не жаль на його,
На п'яного Петра кривого,
А жаль великий на людей,
На тих юродивих дітей!

Слова про гнилу ковбасу, афористично влучні, стали, як приказка, словами напихваті, і ми їх завжди при потребі стосуємо до своїх ворогів, різного роду запроданців, саме в цьому вбачаючи найбільшу їхню актуальність. А за такою утилітарністю забуває-

мо або не помічаємо того страшного у своїй суті змісту, який вони мали свого часу в контексті всієї Шевченкової творчості. Шевченко адресує їх не окремим виродкам і навіть не якійсь більш або менш численній суспільній групі — а всьому тому загалові, який він охоплює соціологічно нечітким, але художньо містким словом «люде», — тій масі народу, в яку він раніше так палко вірив, на яку так довірливо і щиро покладався і в якій — у період «Трьох літ» — розчарувався так боляче і жорстоко. Викриття панства, в тому числі і ліберального «мужикофільства», не було для Шевченка головним художнім завданням; то було, на його думку, зло неприховане, самоочевидне, і його не бачив тільки той, хто не хотів бачити. Поета тому обурює не так саме зло, як ті, хто з ним мирився, хто за шмат гнилої ковбаси стає слугою і посібником зла. Поезія «П. С.» написана десь через рік після арешту й суду, але витримана в такому дусі, що, не знаючи справжньої дати її написання, її можна було б віднести до періоду «Трьох літ» — так мало змінилося щось в ідейно-художніх засадах Шевченка внаслідок судової розправи і солдатської неволі, так непідкупно вірно беріг він всі свої високі принципи «золотого віку» своєї творчості.

Не відступився Шевченко від тих принципів і пізніше: власне, він залишився вірним їм до останнього подиху, до останнього слова, що вийшло з-під його пера. Солдатська кріпаччина не зламала художнього духу поета, і з неволі він повернувся таким самим, як і був до неволі, — це істина загальновідома, і викликати сумнів вона може в людей аж надто тенденційних. Та тут важливо завважити, що Шевченко за цей час нічого сутяно не змінив і в оцінці суспільно-політичної ситуації на Україні, яку він з таким болям і самовідданістю виробив у собі в період «Трьох літ». І довгі й тяжкі роки ізоляції анітрохи не пом'якшили гостроти його трагічного конфлікту з «людьми». Уже відбувши кару, повертаючись із неволі на дуже відносну й умовну свободу, Шевченко в Нижньому Новгороді пише «Юродивого» — один з найкатегоричніших для теми «поет і люди» творів. Як звичайно, поет не багато уваги приділяє царським «сатрапам-ундірам», їхній моралі, їхнім злочинам проти народу. Одразу він переходить до основної теми — пасивності, упокореності загалу, «людей»:

А ми дивились, та мовчали,
Та мовчки чухали чуби,
Німїї, подлії раби,
Підніжки царські, лакеї
Капрала п'яного!

І, тавруючи донощиків і фарисеїв у «мережаній» лівреї, Шевченко накликає на їхні голови найбільшу з можливих кар — погибель:

О рODE суетний, проклятий,
Коли ти видохнеш?

Страшні слова! Немилосердні слова! А ще страшніше, що вони адресовані не катам і тиранам, а своїм же землякам кривим і суспільним своїм побратимам.

Не сотні вас, а мільйони
Полян, дулебів і древлян —

так визначає адресатів своєї святої ненависти сам Шевченко. І коли з-посеред них знайшовся сміливець, що в морду заточив капрала, та ще й у церкві, то він для Шевченка — один козак «із мільйона свинопасів», а ті мільйони — «юродиві!» — тим часом... оголосили юродивим святого лицаря. Сміливця, звичайно, заслали на каторгу.

Драма та — не в долі однієї людини, хоча б і святого лицаря, а в тому, що юродивим його зробили самі ж юродиві, заради яких і підняв руку святий лицар на сатрапа-капрала. Це ті самі «люде», з якими поет зайшов у конфлікт уже давно і воював проти них невтомно, воював проти них, але водночас і за них і часто себе не відмежовував від них. І те, що в «Юродивому» поет починав від першої особи («А ми дивились і мовчали»), а потім переходить на другу особу («Не сотні вас, а мільйони») вельми характерно і показово для позиції поета.

(1976)

Микола ШАТИЛОВ

ПРАЗЬКІ ПРОГУЛЯНКИ, ЧИ НАОДИНЦІ З ЄВГЕНОМ МАЛАНЮКОМ

Пам'яті Володимира Гуменюка

Під запашне зідхання лип

У тихій й затишній куп'янській, порослій споришем вуличці стояв присадкуватий домочок. Низенькі світлички пахли пересушеним деревом і протряхлими на сонячному вітрі постільками. А на чорно-лякованій етажерочці лежали альбоми, ще ті — у шкіряних із мідяними замочками палітурках, із фотографіями на цупкому й лискучому картоні. З-поміж них і трапився мені невідомий військовий в чужинській формі. «Наш, — пошепки пояснювала — царство їй небесне — бабуся, — петлюрівський офіцер», і я довідався, що була і в нас своя, українська, армія.

Дуже гостро все це пригадалося три роки тому, коли в київському журналі прочитав незнані досі поезії Євгена Маланюка. Прочитав, що «далі висиха Синюха», що «линя її весела синь», й примрився змілілий за літньої спеки куп'янський Оскіл і засліплюючо білі крейдяні скелі.

Прочитав, що «сняться матернії руки, стара солома рідних стріх», що «за весною весна минає, під запашне зідхання лип», «що мати слухають ночами бронхітне гавкання Бровка». . . А відтак пройнявся щемливим почуттям милої української провінції, якої, здавалося, вже й не пам'ятає ніхто.

Важко було уявити, що братіславський україніст Микола Неврлий, який, випередивши всіх, повернув українській поезії її виг-

нанця, може поділяти суб'єктивне — через українську провінцію — сприйняття маланюкової лірики; як і те, що фотографія петлюрівського офіцера в бабусиному альбомі спричиниться до нота-ток про Євгена Маланюка.

Ми не зазнали іншої музики

Євген Маланюк — поет *чести*.

Виняток в українській поезії. Поодинокий виняток, бо він поет «без шляху, без батька, без предтечі».

Поняття чести, на відміну од чесности, не загальнолюдське, а кастове. Мовимо ж, що честь — лицарська, шляхетська, офіцерська. . . Мовимо, але не в українському історичному контексті, бо кастовість не приживалася на позадержавному суспільному ґрунті: передбачливі москалі позбавляли український народ еліти. А без неї він не міг переконливо претендувати на те, щоб називатися *нацією*.

У категорично здекларованому — «без предтечі!» — нема ні всім зрозумілої поетичної пози, ні простимого молодецького максималізму. Євген Маланюк не погордливо, але з обов'язковою в митці самоповагою усвідомлював, що є першим українським поетом, чий вірш сприйняв принадно жорстоку мелодику кавалерійських атак і надхненно згубні формули військових наказів: «Під грім гармат, під вітру подих дикий гула дудонь з-під варварських копит, — ми не зазнали іншої музики і інших слів в вогні залізних літ».

Звичайно, у Євгена Маланюка йшлося не про світову, а московсько-українську, недовгу і незвитяжну війну 1918-1920 років. Жодна інша не зробила б з юного поручника дійшлого українського поета. Зробила навіть і не війна, а *поразка* в ній української армії.

В ар'єргардних бойовищах армією командував генерал Василь Тютюнник, а незмінним його ад'ютантом був Євген Маланюк. У Рівному, вслухаючись «в високий гуд, що ним співають верховіття про славу і воєнний труд», ад'ютант поховав командира. «Воєнний труд» трагічної кампанії Євген Маланюк поділяв із верхівкою українського офіцерського корпусу, з професійними вояками, яким кодекс чести правив за альфу й омегу і в хаотично фронтівому побуті: викликав же Василя Тютюнника на дуель полковник Володимир Сальський, і Симон Петлюра отаманською владою забороняв двобій. Українське військо лишало батьківщину, і херсонський хлопець в офіцерських погонах загострено хворобливо сприймав усе, що було пов'язано з військовою честю.

Національна ганьба була йому ганьбою особистою.

Позбутися її можна було, піднесши штатний бравнінг до скроні. . . Можливо, так і сталося б, і не «в безсоняшних щілинах Мангаттану» кінчив би дні свої старий і визнаний поет. . .

Поезія порятувала його.

Порятувала, «щоб в чорний час зневаг, насильства, гвалту й

муки, коли регоче хам над німеччю краси, — враз вовком кинуться, налять залізом руки і кров'ю ворога жагу свою зростить».

Слово *кров* кулею — навиліт — прохромлює геть увесь поетичний доробок Євгена Маланюка — від подебрадських інвектив аж до нью-йоркських передсмертних елегій; вживається у найрізноманітніших варіаціях, постає у найнесподіваніших іпостасях, міняється найхімернішими смислами. Євген Маланюк працював довго, працював плідно, працював, складаючи «кровоточиві літери в рядки». Поетове кредо — «я кривавих шляхів апостол» — не гіперболізованим, а констатаційно побутовим.

За нелюдські жорстоких, а ще й самим обраних умов — поезія була існуванням, а не засобом існування, як у Тичини, Рильського, Бажана, Сосюри. . . (див. «Українську літературну енциклопедію»). Апостол кривавих шляхів не стояв і не стоятиме в тій енциклопедичній шерензі. Клясиком він є, але *іншим*; клясиком України, що не переставала існувати. Хоч би і «в душі», як зазначав пожиттєвий поетів учитель Дмитро Донцов.

Вирішує не талант. Володимир Сосюра колись пообіцяв: «Шановний пане Маланюче! Ми ще зустрінемося в бою», а під старість зізнався, що жодного Маланюкового вірша не читав. Вирішує честь.

В тім ярмарку все творче гине,
Задушується все живе,
Все вічне робиться хвилине
Й стає живучим неживе.

А все ж із того ярмарку вряди-годи Євген Маланюк привозив й *вічне* — Максима Рильського. Певна річ, не большевицького академіка, а «буржуазно-модерністського» поета. У жалобно блискучому некролозі він заспокоїв вельможного небіжчика, сказавши, що його сталінські оди — літературний курйоз, і не втримався, додав: «хоч і досить шибеничного стилю».

Людина чести, Євген Маланюк скільки жив, стільки й змивав, змивав власною кров'ю ганьбу військової поразки й ганьбу політичної зради. Людина емігрантських далей, він спостерігав наче в надпотужному біноклі, наближено туманно, здобутки «клясиків». Слід було знаходитися всередині комуністичного пекла, аби збагнути, що не *життя* завжди переважало *честь*, а — найчастіше — життєвий добробут.

Страхом виправдовують усіх, навіть кагебістів, і все, навіть втрату чести. Проте не загроза ж загибелі диктувала Рильському десятки й десятки срамотних гімнів. Вистачало «Із-за гір та із-за високих», щоб уникнути небезпеки; а Тичині з верхом — недорікуватого «Партія веде»; а Бажанові — монументально потворної «людини в сірій військовій шинелі».

Але ж ні!

Ах, клясики, клясики. . . Земля вам пером! Ви отруїли свідомість не одного покоління. Та краще б ви. . .

Демократичний критик, а може, і найдемократичніший Іван Дзюба, хапає мене за руку: «Ви, націоналісти, воліли б, щоб усі —

як Хвильовий. . .² За декалогом чести!». Прости мені Боже, але я не вважаю, що, вигукнувши «геть від Москви!», він наклав на себе руки. Миколу Хвильового (прозу його надзвичайно цінував Євген Маланюк) застрелив московський большевик Ніколай Грігорьевич Фітільов.

. . . І краще б «українські советські клясики» емігрували з літератури тоді ж, коли українська армія пішла на вигнання.

І вічність на камінні Праги

Осіньного празького вечора на спорожнілій Яроміровій, під Нусельським мостом, Микола Неврлий запропонував: «Може, завітаємо? Маланюк же мешкає поряд. . .». А помітивши мое здивування, уточнив: «Поетів син. . . Богдан. . . Архітектор». Певен, що нам не дорікнули б пізними гостинами, бо в кишені критикогов кожущка лежала «Земна Мадонна» — синтетичне вибране Євгена Маланюка, книжка, що її Микола Неврлий упорядкував сам, прокоментував сам і сам написав до неї елегантну передмову. Поетового сина ми так і не навідали, знову зачепившись за вірші його батька.

На Альбертові з ботанічного саду долинали запахи сирової землі. Супутник мій запитав, котрий маланюків рядок вражає найбільше, а я, не замислюючись, відповів: «Бронхітне гавкання Бровка». Здивувався він. Довелося говорити і про незбагненність поетичного впливу, і про нашого куп'янського дворнягу, симпатичного й хронічно застудженого.

На узвозі, в застінку сивих монастирських стін, ми з'ясували, що Микола Неврлий прожив у Куп'янську до тридцять третього року й не забув, що з його зелених шпилів «отвором — даль», що в заоскільській далечині — «лілові плями чебрецю» й «трава поживкла від посухи».

А виходили ж на Карлову площу.

«Десь тут, — казав слобожанський чех Микола Неврлий, — я востаннє бачив Маланюка. Червоні були на околицях Праги. Армії Маланюк не боявся. Енкаведисти — інша річ. Він розумів, що ті вдеруться в місто із списками, де буде і його ім'я. Маланюк не тікав. Зосереджений, зібраний — ковбойка, похідні черевики, припасований рюкзак, — він відступав».

Все розраховане. Боїв не оминути

Дантон помилявся.

Батьківщину можна забрати із собою на підощвах чобіт.

Євген Маланюк забрав.

Україну, «похотливу скитську гетеру», він любив люто й ненавидів ніжно. Дорікав їй із несамовитою насолодою:

Тільки ти, перекохана мандрівниками, —
 Всім даруєш розтерзане тіло для втіх,
 І кусають, і душать брудними руками,
 І з плачем твоїм злиті харчання і сміх.

Він милувався її стражданням. Страждав сам. Проклинав — і сам ставав проклятим поетом. Здавалося, що України «неплідне лоно» не витримає безкінечного гвалту, й він досилав патрон у ствол бравнінга. . . Щоб позбавити її ганебної муки.

Євген Маланюк не був жорстоким.

Жорстокими були інші. Вони приплакували Україну в празьких парках і варшавських кав'ярнях, або ж обстрілювали в пролетарському Харкові й міщанському Києві. Перші намагалися не втратити душу, другі — й саме існування, але кожен прагнув порятувати себе.

Євген же Маланюк прагнув своєї загибелі.

Усе його перебування у світі було процесом усвідомленого самознищення: «щодня, щороку забивали живе життя ножами рим», — поділявся він з улюбленим Юліяном Тувімом. Нищив себе, щоб залишалася — бо «можна смерть лише смертю здолати» — вона, «повія ханів і царів».

Тому й не міг її *тільки* любити.

Ненавидів.

«Прокинувсь. І перо виводить ядом спраги: «Народе без пуття, без чести, без поваги». Не знаючи, що афористичний вислів стилетно вигострив «несамовитий Панько», можна було б не сумніватися в авторстві Євгена Маланюка, який всією своєю творчістю відповідав на одне, але вічне запитання: «чому стилетом був мій стилос і стилосом бував стилет». У Пантелеймона Куліша, зважаючи на вік минулий, анафемоподібна характеристика українців ще великою мірою гіпотетична, а літературно — сказати б — стратегічний досвід Євгена Маланюка надає їй незаперечності аксіоми: «це дійсности, а не утопій звучить громовий дигирамб». Дійсности, в якій поет був історичним свідком того, як народ зрадив своїх оборонців, спокусившись обіцянками поневолювачів.

У лапідарній, як бойове донесення, розвідці про Куліша, Євген Маланюк констатував: «З цілого його величезного творчого добробку, з тієї бібліотеки книжок завше пам'ятаємо той один рядок: «Народе без пуття, без чести, без поваги» — рядок, що болить, як незагоєна рана, що горить і пече. . .». Євген Маланюк був єдиним в українській поезії, хто, образно осмисливши вирок, сповнив його криваво конкретним, моторошним у своїй безсоромній оголеності змістом:

Хто гвалтував тебе? Безсила,
 Безвладна, п'яна і німа
 Неплодну плоть, убоге тіло
 Давала кожному сама.

Дзюбі вчувається «признак роздратування й зневаги до «плебсу», який виявився, мовляв, негідним своїх лицарів». Справедливо вчувається, якби не зверхне *мовляв*. Євген Маланюк був з тих людей, які вміли жбурляти «в чернь такі слова, що їй мороз ішов за шкіру».

Схоже, що як сприймали упереджено «поезію вигнання», так і сприйматимуть, бо вона ж ніколи не поетизувала плебс, який у советських письменників заступав собою народ і який вони за обов'язком ідеалізували й звеличували. Схоже, що прищеплений більшовиками антинаціоналізм укорінився в красному письменстві. Адже й найменш, як бачимо, побільшевичені критики від порогу заходжуються повчати «невтішного митаря», який причини української державної катастрофи «вбачає не в хибності самої боротьби, не в розходженні з соціально-політичними прагненнями народу. . . а в браковій волі, в органічних хибах України. . .» (І. Дзюба). «Останній печеніг» одержує гіркий урок сусловської політграмоти, підсолоджений посиленнями на Грушевського та Винниченка, з вини яких більшовики й притисли українську армію до польського кордону.

Повчати й напучувати мистця привчала й привчила своїх функціонерів служба пера, контрольована ідеологічними відділами ЦК-КГБ. А що вже наш київсько-харківсько-львівський критик звик сперечатися з поетами! . . . «Полемізувати з поезією, навіть коли вона наскрізь історіософічна, — марна річ», — із мудрим скептицизмом попереджав Юрій Шерех. Попереджав у рецензії на збірку Євгена Маланюка «Влада». У рецензії за обсягом, бо за змістом то філігранне, витончене й викінчене дослідження, що його резюме не порушать і монографії про вчорашнього «українського буржуазного націоналіста» й «фашиста». На думку справжнього критика, німецько-советська війна — «тільки малий, але доконечний епізод на шляху визволення України. . . вперше по війні здійснено єдність українську (духову, але й територіяльну має попри все своє значення), вперше проблема українська стала світовою, а не регіональною».

Про це Юрій Шерех прочитав у Євгена Маланюка.

У Євгена Маланюка, який і на сьомому десяткові снів:

Ні. Тиша пустки. Коней розсідлать.
Поставить варту. Кухню підтягнути.
Все розраховане. Боїв не оминуті,
Бо й ніч ось причаїлася, як тать.

У Євгена Маланюка, що його — «військового злочинця» — кривавий сталінський прокурор Андрей Вишинській пазурями видирає з американської окупаційної зони.

Прокурор не розумівся на поезії. Зате шкурою професійного вбивці відчував, що найстрашніші його вороги — українські націоналісти.

А над Прагою сяяли сонцем віки

Проходячи повз вікодавній празький будинок, повторюю маланюкове «тут мешкає Фавст» і мимоволі озираюся, бо поряд мешкав і молодий поет. А після лекцій забігала сюди красуня Зоя Равич, що їй завдячує своєю появою хрестоматійна «Варязька балада». «Ваша ласка запліднила душу, — сповідався Євген Маланюк майбутній дружині, — і Ви — мати цієї поеми»:

Куди ж поділа, степова Елладо,
Варязьку сталь і візантійську мідь?

А на Старомнеській площі відшукую вікна, що за ними у двадцять роки часто маячила висока, зі стройовою виправкою постань Євгена Маланюка, бо він полюбляв призначати зустрічі в українському ресторані.

Добре, що зустрічаємося з віднайденим клясиком і за рестораним столиком. Поети народжуються не з тим, щоб оспівувати «честь і совість епохи» й одержувати премії або ж не оспівувати й одержувати судові вироки. Незвично, зізнаюся, з книжки вибраного довідатися про складні інтимні колізії поетового життя, про те, яким винам він надавав перевагу, про те, як майстерно смажив чорноморську яєшню, про те, що в сонячному лісі подобалося йому гуляти в чому мати народила.

Зізнавався й Микола Неврлий, що спочатку не наважувався надавати слово деяким сучасникам Євгена Маланюка, а надавши, гадав, що не зможе без купюр. . . Далі ж — послав під три чорти самоцензуру. Ну що ж, жест уповні гідний автора і героя «Земної Мадонни».

Розкутість мемуаристів провокує й мене на припущення: в українському ресторані Євген Маланюк обирав столик біля вікна, бо за ним звично болючим докором тьмяніла «державна бронза» маленької країни.

.. Коли ж, коли знайдеш державну бронзу
Проклятий край, Елладо Степова?! . . .

. . .Принесли із середньовіччя

Леонід Лиман не приховує, що Євген Маланюк «по своїй натурі був націоналістом», а відтак обережно коригує: «у позитивному розумінні цього слова, тобто борцем-патріотом». Та й Микола Неврлий у «непоетичній» частині книжки помітно обережніший. Не подано й уривками найґрунтовніше в потужній публіцистичній спадщині «борця-патріота» есе «До проблеми большевизму», яке не лише сумнівів, чиї політичні погляди поділяв поет, хоч і не належав формально до ОУН.

Певна тенденція проглядає і в персональному доборі авторів. Богдан Бойчук умисно наголошує, що подає «відбронзований портрет Євгена Маланюка»; що націоналісти «забронзували його в імпазантні надлюдські виміри», а він «їх зрадив на кінці життя, ставши людиною». Мені не годиться спростовувати свідка, який близько спілкувався з поетом. Однак, сподіваюся, що уточнення у психологічному портреті письменника не вимагають обов'язкового приятелювання з оригіналом. А вони ж (уточнення) доводять, що така особистість, як Євген Маланюк, *психологічно* не здатна зрадити. Ні будь-кого, ні в будь-чому.

Зблизька суттєве завжди вбачається в несуттєвій облямівці, хоч

і вона може бути вельми промовистою. «Маланюк був старшиною української армії, і щось «офіцерське» збереглося в ньому до кінця життя. Його ніяк не можна уявити з «поетично» розбурханою чуприною, неохайно зав'язаною краваткою чи розхристаною сорочкою». Так запам'ятав Б. Бойчук. А з відстані вгадується в недорозшифрованому «щось», що Євген Маланюк був першим і останнім офіцером в українській поезії. Він започаткував традицію, що нею живилася клясична московська поезія: від поручника Державіна до поручника Гумільова. Традиція шляхетности, винятковости, обраности.

Здається, що і той природний процес, який на літературно-критичному жаргоні йменуємо «творчою еволюцією», відгонив Євгенів Маланюкові зрадою. Самому собі. Вдивіться у строфи «Війни», створеної сімдесятирічним поетом:

А треба було вдряпатись кігтями,
Закляклих рук в той кривнорідний ґрунт,
Зерном лишитись — хай би в вовчій ямі, —
Щоб вирости з землі і гнів, і бунт.

Вдивіться, й ви че спростуете, що складені вони з тих самих «кровоточивих літер» тим самим подебрадським студентом, який *знав*, що він — «залізних імператор строф».

У добі, коли національне може бути тільки націоналістичним, «імператор» перетворився на національного генія й «сягав рівня Шевченка й Франка» (М. Неврлий).

Євген Маланюк вільно поводився із світовою літературою, а в московській був наче у власній хаті. Подібна зорієнтованість забезпечила дослідженню про большевизм чільне місце в історії антикомуністичної думки. Століття російської експансії виробили в українського інтелігента абсолютно оригінальне ворожо-уважне ставлення до здобутків задоволеного супротивника. Заклик «геть від Москви!» з його, здавалося б, агресивністю насправді поміркований, щоб не сказати — поразницький, бо в ньому сконцентровано зворотний рух. Поступ втілено в іншому закличові — «... проти Москви!», що з нього і мусить починатися нова українська історія, історія народу, який покористається з усього найкращого в історії свого смертельного ворога. Тільки тоді на запитання —

Невже калюжею Росії
Завмре твоя широчина? —

Україна відповідатиме негативно.

Євген Маланюк звертався до російського дворянина Ніколая Гумільова:

Друже, з бронзи різьблене обличчя,
Яре серце й вогняний язик
Ми принесли із середньовіччя
В зубожілий пранцюватий вік.

Поручник Євген Маланюк виводив поза «хиже серце Росії» Ні-

колая Гумільова, бо він був не поетом «тхора й хама», а — трувером, що загинув «з іменем Мадонни на устах».

Загинув у «вовчій ямі». Так, як мріяв загинути Євген Маланюк. Та не судилося, і поет чести повертається в країну безчестя.

Примітки:

1 Євген Маланюк. «Земна Мадонна». Вибране. Словацьке педагогічне видавництво у Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві. Фундація ім. Олега Ольжича в Лондоні. 1991, 444 стор.

2 Літературний псевдонім Ніколая Грігорєвича Фітільова.

Володимир ЖИЛА

ЛЮБОВ КОЛЕНСЬКА

(до 25-річчя появи першої збірки новель «Самотність»)

«Буря важкими кроками пробіглася по садах» («Самотність»). В цьому малюнку, немов у дзеркалі, відбився навальний вітер з дощем, грозою, а взимку — зі снігом. Пейзаж цей вказує на місцецьке надхнення, багатство словесного малювання, майстром якого є Любов Коленська.

Любов Коленська вийшла на ниву української літератури в роз'янні у 60-і роки, принісши їй вроджену любов до свого народу й оригінальний письменницький талант. Життєвий і творчий шлях її нелегкий і в багатьох моментах трагічний. Народилася в Івано-Франківському (Станиславів), там і провела своє дитинство. Закінчивши середню школу у Львові, працювала в бібліографічному відділенні НТШ. Події Другої світової війни, зокрема повернення большевиків в Україну, заставили її, як і багатьох інших, залишити рідну батьківщину й шукати притулку на чужині. В Іннсбруку, в Австрії, навчалася в університеті, де на філософському факультеті закінчила студії філософії, включно з англійською та німецькою літературами. Там слухала виклади професорів Юрія Клена-Бурггардта, Т. Ерісмана та Карла Бруннера. Як студентка належала до Української Студентської Громади й брала активну участь в авторських вечорах, також у літературному журналі «Звено». В цьому журналі, 1946 року, розпочала свою літературну діяльність оповіданням «Турботи буднів». Друкувалася також у журналі «Життя і слово». Чулість до народного горя, ніжність і багатство краси з наскрізь дозрілими думками і почуттями — характеризують цей період її творчості.

1949 року, переїхавши з родиною до Америки, крім праці на добування засобів до існування, Л. Коленська продовжувала свою літературну творчість. В різних українських журналах у США, Канаді та Європі почали тоді появлятися її оповідання, есеї та новелі.

Перша збірка її новель «*Самотність*» вийшла в Нью-Йорку, 1966 року. Діяспоральна українська літературна критика прийняла збірку прихильно, бо вона подавала надію на краще, на нову письменницьку силу, що таїлася в авторці «*Самотности*».

Відомий поет, прозаїк і есеїст Василь Барка з приводу появи цієї збірки писав: «Збірка новель Люби Коленської має органічну мистецьку концепцію з проникливими філософськими думками, відкритими в елегійній прозі з глибокою задумою і сміливою метафорою. Найщиріший ліризм в описі міжлюдських відносин прибрано в імпресіоністичний стрій розповідної маніри, при багатстві психологічних рис в особливому, ніби музичному ключі новелістичної мови. Перша збірка новель дуже оригінальна і психологічними ескізами, і багатою гаразд опрацьованою ритмікою мови з вишуканими візерунками стилю — як буває в добрій орнаментальній прозі».

Уже з першої сторінки вибагливий критик помічає письменницький талант авторки. Її писання спокійні, зрівноважені, витончені, часто мають навіть характер особистих споминів з деякою пов'язаністю між собою. Дія в них розгортається широким ностальгічним руслом, що поволі зростає і, дійшовши до критичного рівня, виступає поза береги цього русла та набирає ще сильнішого ностальгічного характеру. Душевний стан персонажів тут тісно пов'язаний зі станом природи. Людина, яка не має мети в житті, але звикла жити з людьми, віднаходить тут свою безнадійну самотність у світанку, бо він «рожевий, м'який». Він дарує їй «щодня новий день, хоч не те саме життя». Але ця самотність не завжди безнадійна. Ось, що розповідає такий самотній про свій стан: «Вітаю на небі зорі, кличу птахів і сміюся, радію і люблю мою бездонну глибинну самотність».

Письменник і критик Іван Смолій знову вважав, «що коли б авторка залишилася в світі малої Улити з 'Роменів', вийшла б ціла збірка дуже суцільна й рівна. Але за світом Улити інша дійсність, там — вивозів, арештів і переслідувань, тут — гірких не раз переживань емігранта. Щоб змалювати цю дійсність треба, мабуть, інших мистецьких засобів, іншого тону, треба, може, більше простоти, в якій і скрита велична Стефаникова трагедійність, а менше красномовности, патетики й деякої штучности, яку відчуває читач от хоча б у сцені розмови батька з донею в новелі 'Ми не забули'».

В еміграційній новелістиці тон спогаду, втечі від дійсності у самоту не чуже явище, він помітний подекуди в Б. Нижанківського, а маркантно в І. Боднарчука. Яскравим зразком цього може послужити включно з назвою також збірка М. Понеділка «*Говорить поле*». Здається, що в цьому аспекті, мабуть, треба розглядати і «*Самотність*» Л. Коленської. Немає сумніву, що письменниця вразливо сприймає суперечності дійсності і з усією силою свого таланту відтінює їх у своїх оповіданнях. Прикладом цього є пекуча тема батьків і дітей, яку вона психологічно розробила, допомагаючи таким чином батькам і дітям себе взаємно краще розуміти. Вона розумно радить батькам, що треба вийти з світу минулого й

усвідомити собі дійсність, в якій прийдеться жити їхнім дітям. «З цього погляду, — пише І. Смолій, — новелі Л. Коленської заслуговують окремої уваги, і важко назвати якийсь інший твір в еміграційній літературі, де ці проблеми були б так заторкнені».

У збірці поетична концепція проведена переважно через метафори, з яких деякі широко розгорнуті, та через окрасні епітети, наприклад: «кидали іржаві тіні тюльпани», «очі — терпкі чорні ягоди», небо дивилося «щирими бузковими очима» тощо. Скрізь переважає високий ліричний ритм і мелодійний порядок кожного речення.

Цікаві думки про збірку «*Самотність*» висловив вчений-психолог Олександр Кульчицький. «Читаючи цю збірку вечорами невеликими шматками, — він писав, — я був під враженням сильного психічного самозаглиблення ('інтроверсії') та дуже оригінального стилю». Стиль цей, на його думку, у відрізненні від імпресіоністичного, що все зображує під кутом першого враження, щось на зразок штрихів пензля, у Л. Коленської виявляється крапками чи роздільними дрібними мазками, згідно з пізніше виниклим з імпресіонізму пуантилізмом. «Інколи в збірці Л. Коленської, — пише О. Кульчицький, — уважний читач може знайти також і глибокі думки, які усім нам слід запам'ятати, наприклад, що 'Не можна губити життя, навіть свого, бо воно не наше'».

В цілому, «*Самотність*», на мою думку, — це не спадщина почуття самотності, яка насторожує читача (як підкреслював один з критиків), а глибокі душевні переживання, в яких виразно звучать акорди віри в краще майбутнє.

«*Павлів тріумф*» (1977) — це дальше продовження творчого року письменниці. Збірка проінята психологічно-ліричними думками, просякнутими провідною ідеєю «Чи Ваш, Павле, тріумф не передчасний трохи?» У ній висловлено також і чимало надії, зокрема для тих, «хто вірить». Пишучи про красу, письменниця не забуває про людей, про їхні страждання й надії. Силою такого великого чуття і душевної тривоги сповнене оповідання, чи точніше — новела «Я знову на Україні». Тут письменниця, сприймаючи навколишню красу всеперемагаючої природи, дає кілька прекрасних ліричних образів, що сповнюють нас у душі надією, але тут же і дещо насторожують: «І там я. У білій хустині, як у лебединих крилах. . . Гостро і твердо черкається стежки місяць і там вже гойдається довго, довго. У нових чоботях полями пробігає мороз. . . І якби удвоє хтось розломлює срібну підкову — увечорі дзвенить, продзвонює холод». Хустина тут не звичайна частина одягу, який пов'язують на голову, шию чи напинають на плечі, — це лебедині крила — символ радості «із-за далеких морів». На неї набожно глядять жінки, а «їхні обличчя рожевіють». Вони, не торкаючись хустини, «дивуються і шепочуть: яка ж вона біла. . . А тоді одна за одною мовчки виходять, але в очах уже жаринка надії». Це ж пророка візія свободи, що поширюється в Україні і мандрує до людських сердець, наповняючи їх надією на краще.

Третя з черги книжка Л. Коленської — це збірка новел «*Дзеркала*» (1981). Тематика її, як і в попередніх творах, різномірна і

сучасна. Вона обговорює проблематику родини, молоді і, звичайно, любови. У новелі «Розмова з канделябром», що не має персонажів високої моралі, а точніше диваків, ми є свідками переходу у світ уяви, що створюється в героїні підсвідомо під натиском душевних переживань. «Зудар з дійсністю, відчуження від неї чоловіка, — пише Наталка Пазуняк, — доводить її до втечі від свого подружжя і від себе самої». »Розмова з канделябром» в цілому цікава образом «тітки Ольги» та добрим зображенням натяків на порожнечу в побуті певної частини нашого суспільства. А. Юриняк у «постаті балакучого канделябра» добачає навіть флер чи серпанок елементів символіки й містики.

Найкращим твором цієї збірки є «Дзеркала» — повість, написана за зразками кінця XIX — початку XX століть під впливом творів Кнута Гамсуна, Лесі Українки («Блакитна троянда»), Ольги Кобилянської тощо. Сося (Софійка) виростає тут «на справжню героїню, взірець найвищої посвяти людини для покритого ближнього». Ми відчуваємо її складний внутрішній світ, порухи її серця, її бажання і горіння.

Значним твором збірки є також «Загибель птахів». Ця річ цікава не так сюжетом, як змістом. Любов, що її змалювала письменниця, з'являється тут на тлі якогось психічного побоїща, викликаного нещирістю й поверховістю емігрантського життя. Доброю паралелею, що справді вражає в творі, є трагічна загибель птахів, які попали в пастку людського дому та, шукаючи виходу на волю, загинули, за винятком однієї пари, що зуміла врятуватись, вилетівши через вікно. Вдалим твором збірки є «Мій сусід» — унікальний образ наркомана в нашій літературі. На крутих дорогах заперечення правдивих засад моралі, наркоманії і національного самовідречення стоїть Каміля (новела «Каміля»). Вона «то наближається до Марка, українського юнака, то віддаляється від нього на бездоріжжях звихненого життя. Врешті відходять, вірна кличам 'починати нову епоху без безглуздя традиційних залишків'». . . Цілком діаметрально протилежні враження збуджує новела «Дженні, вернися». Дженні — Іванка, дочка мішаного подружжя, самотужки, без допомоги матері, починає почувати себе україночку, то знову повертається на старі шляхи заперечення, щоб вкінці мало не в підсвідомості таки дійти до свого рідного походження. Це глибоке духове самопізнання завершує і цементує подорож в Україну.

Молодість, любов, краса з'являються в окремих новелах Л. Коленської. Письменниця дорожить ними, проникаючи в найтонші порухи людської душі, щоб відкрити її щораз нові закутини та змалювати світла й тіні людської істоти. Тому психологічно і заглиблено вона зображує усе, що підказує їй серце та душа. Це в стилістичному розумінні, як пише Микола Щербак, наближає її до великого майстра мистецького слова Михайла Коцюбинського та його імпресіонізму. Проте «йдеється тут, — стверджує критик, — лише про мистецьке бачення світу. Любов Коленська, знаходячи себе, по-своєму відлунує людську душу, по-своєму добирає способи образного й поетичного відтворення життя».

Остання збірка Л. Коленської «*Потойбіч Рубікону*» (1988) охоплює оповідання, новелі, нариси і однойменну драму. Глибоке психологічне наснаження, добрий розповідний стиль разом з плеканою мовою характерні й для цього видання. Оповідання «Про любов, що ще й нині ходить по землі, або про Євгена, Тіну і трояндовий куш» напрочуд цікаве своїм змістом. Воно змальовує непереможне любовне почуття в противенстві до життя й навіть самої смерті. Цей стан, на думку Романа Кухаря, «набирає символічного забарвлення, стає наче б моттом для всього творчого циклу й надає суцільного характеру решті творів цієї змістовної книжки». В оповіданні є також чудові пейзажі, що мають не лише ключове значення, але також вагомий вплив на ідейне спрямування. Для прикладу відзначимо малюнок весни: «Нижче землі черкнулось своїм розсміяним і молодим обличчям сонце. Танечним кроком, ніби промінна, добра фея, пробіглась вулицями містечка весна, позолотивши навіть хідники вулиць». Пейзаж цей створений за принципом гармонійної співзвучності з внутрішнім станом героїв оповідання. В ньому письменниця вдається до яскравих епітетів, що роблять малюнок світлим і радісним. Такий підхід викликає у читача потрібний настрій, піднесеність та збуджує зацікавлення оповіданням. Але тут же жорстока доля приводить до трагізму зарученої молоді пари, Тіна вмирає, але шляхетні вартості переможного розвитку життя не пропадають, а, навпаки, приводять до перемоги духового принципу над матеріальним.

У нarisі «Незвичайне Різдво, незвичайні гості» змальовано Різдво 1939 року під большевиками в Західній Україні та трагічну долю молодого подружжя, що, не зважаючи на небезпеку переслідування з боку безбожної влади, рішається охрестити свою дитину, і то під час Свят-Вечора. Хоча це хрещення приховане, але воно наскрізь величне своїм змістом і чаром. «І так того вечора, — пише Л. Коленська, — Галочка стала моєю похресницею. Я завжди бачитиму, немов на картині, Євгена (старшина Червоної Армії) і Мар'яну (його дружина), блідих від хвилювання і водночас щасливих, та й Галочку бачитиму, коли я обійняла її, щоб стати їй хресною матір'ю. Мені завжди ввижатимуться її широко розкриті очі і урочистість, яка торкнулася її обличчя, коли мій вуйко зробив на її чолі знак хреста. І наче сьогодні — передо мною рука Галочки, коли в хвилині хрещення горнула до себе святечірнього янгола, який мав для неї більше значення, як для усіх дітей у вільному світі, що кожного дня можуть його бачити хоча б на візерунку». Це хвилини глибокого душевного потрясіння та духового піднесення.

Добре враження виніс я також від драматичного твору Л. Коленської в однойменній збірці. У ньому, як пише Роман Кухар, письменниця осягнула драматичний катарсис (очищення), викликаючи у читачів співчуття до страждань її героїв, страх за їхню долю та справедливий гнів на кривдників.

1977 року, Л. Коленську вперше нагороджено на конкурсі СФУЖО за її новелю «Дженні, вернися», а на 6-му літературному конкурсі

Українського Літературного Фонду імени Івана Франка журі признало їй другу літературну нагороду за збірку «Дзеркала».

Підсумовуючи, хочемо сказати: лаконізм, уривчастість фрази з прумовистими павзами, а поруч розгорнені яскраві метафори, влучні соковиті порівняння — такі питоменні особливості стилю Любови Коленської. Сюжетно, дрібнішим її творам характерна дещо силувана метафоричність, будована часто на різних взаємосуперечних асоціаціях. Беручи до уваги, що в справжній новелі дійові особи багато переживають і мало діють, новеля — це справді трудний жанровий різновид, що ґрунтується на глибокому знанні психології людей та на вмінні відтворити їх внутрішній світ. Керуючись цим принципом, хочемо ствердити, що далеко не всі писання авторки в збірці «Дзеркала» можна схарактеризувати як новелі. В цілому критика і читач уже знають письменницю, знають її обдарованість та її творчі успіхи не лише в мистецькій прозі, але також і в драматичному жанрі. Мушу тут ствердити, що зі слізьми на очах я закінчив читання її розлогого оповідання «Про любов, що й нині ще ходить по землі, або про Євгена, Тіну і трояндовий кущ». Цей твір, на мою думку, — це сучасне своєрідне шекспірівське *Ромео і Джульєтта* — мистецький шедевр.

У 25-річчя появи першої збірки «Самотність», побажаємо письменниці від щирого серця дальших мистецьких звершень, міцного здоров'я і багато років творчих дерзань.

Іван Вергун

БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ В ІСТОРИЧНОМУ НАСВІТЛЕННІ

Дев'ятого жовтня 1996 року мине 400 років від заключення Українською Церквою унії з Римом у Берестю Литовським. З перспективи часу пригляньмось тій важливій події в контексті тодішніх історичних обставин, проаналізувавши її причини та наслідки, заподуючи при тім думки визначних істориків.

1

Зв'язки між Українською Церквою й Апостольською Столицею почались вже в X столітті та продовжувались до XVI ст. включно. В них, час від часу, брали теж участь наші володарі. І так, Володимир Великий, визнаючи папу головою всесвітньої Церкви, навізував контакти з Іваном XV (985-996) та Сильвестром II (999-1003). А король Данило виделегував митр. Акеровича на Собор у Ліоні 1245 року.

В 1414 р. митр. Цамляк брав рівнож участь на Соборі в Констанці, а Ізидор — у Феррарі-Фльоренції у 1438-39 рр. Завдяки митр. Ізидорові, який був відтак за ту участь ув'язнений Московою

(1441), вдалось, сяко-тако, воз'єднати Українську Церкву з Римом. За це митр. Ізидор був іменований (1463) кардиналом. Це все відбулось за понтіфікату Євгена IV (1431-1443) та Пія II (1458-1464). Навіть князь Константин Острозький був, свого часу, згідний з'єднанню Української Церкви з Римом. У тій справі він написав листа (1594) до папи Климента VIII, в яким просив папу, щоб у данім випадку наша Церква була трактованою на рівні з Вселенською, тобто однаково¹.

Ці зв'язки України із Заходом були випадовою базою Берестейської Унії. Але, крім того, були ще й інші причини. І так, наприклад, Польща в той час намагалась підкорити собі Українську Церкву, щоб протидіяти московським впливам. Рівнож наші Братства не тільки втручались до церковних справ, але навіть мали від патріархів право усувати єпископів. З тих причин збільшувалось недовір'я серед наших єпископів до патріархів. Теж наша церковна ієрархія тим вчинком думала зрівняти українське духовенство з польським, яке було звільнене від податків та брало живу участь в трибуналах і сенаті².

Навіть деякі французькі історики вказують на деякі недоліки в житті Української Церкви, які послужили претекстом до Берестейської Унії. Роже Тіссеран вважає, що непорозуміння між нашими єпископами і патріархами були на тлі Братств, які користувались надмірними правами та не підпорядковувались єпископам³. Тої думки є рівнож Роже Порталь, який вважає, що причиною з'єднання Української Церкви з Римом був незадовільний освітній рівень українського духовенства та незадоволення з патріярших реформ...⁴.

2

Берестейському Соборові передувала «Нарада 4-ьох», скликана єпископом Гедеоном Балабаном у Белзі 1590 року. Цього ж року єпископи уповноважили луцького владику Кирила Терлецького, визначного дипломата й ерудита, перевести розмови з королем і католицькими ієрархами в унійних справах. В наслідок тих переговорів київський митрополит Михайло Рогоза (1589-1600) висилає у 1595 році в тій справі кир. Кирила Терлецького та владику Володимира-Волинського Іпатія Потія (київський митрополит від 1600 до 1613 р.) до папи Климента VIII. Результатом тієї авдієнції стала угода, підписана в Римі, дня 23 грудня 1595 року, яка пізніше була схвалена на Соборі в Берестю 9 жовтня 1596 р. Українській Церкві Святіший Отець гарантував повну автономію, а саме: вибір митрополита єпископами, але з ратифікацією папи та згодою короля. Митрополит мав теж право вибирати (іменувати) єпископів. Як доказ, митрополит Михайло Рогоза, діючи як патріярх, іменував Кирила Терлецького єпископом Луцька⁵.

Рівночасно в Берестю відбувався православний Собор під головуванням архим. Никифора та з участю Львівського єпископа Гедеона Балабана і перемиського Михайла Копистенського⁶. Але за непослух, як твердить француз К. А. Бауман (див. замітка 5-та),

вони були виключені митрополитом з Церкви. При тім годиться звернути увагу на те, що Перемишль прийняв Унію лише в 1692 р., Львів у 1700 р., Луцьк у 1703 р., Ужгород у 1646 р., а Мукачів у 1771 році. Отож, зараз по прийняттю Унії на Україні розгорілася полемічна боротьба між двома протилежними церковними таборами. Уніятів підтримували єзуїти, православних — протестанти. За Унією були владики, частина шляхти та міщан. Проти — більшість духовенства, козацтво, братства та селяни. Православні вважали уніятів «зрадниками віри», а поляки за «непоправних громадян, бо не хотіли польщитись...»⁷.

На цю порушену вгорі справу французькі історики мають трішечки відмінний погляд. Роже Тіссеран твердить, що за Унією було духовенство, шляхта та нарід, проти — Острозька Академія та Запорозжці⁸. А Роже Порталь додає, що православні українці шукали підтримки в козаків та в Москві⁹. З ними не погоджується К. А. Бауман, який діє противників Унії зачисляє переважно більшість шляхти, членів братств, монахів та козаків. Їхнім головою був кн. Константин Острозький, який спочатку був прихильником патріархату, а відтак, під впливом протестантів, підтримував православних¹⁰.

Полемічні сварки між обидвома українськими Церквами тривали теоретично до вибору Петра Могили київським митрополитом у 1632 році. Почали вони зменшуватись після убивства в 1623 р. полоцького архієпископа Йосафата Кунцевича, коли то виникла думка про створення українського патріархату, промоторами якого були: уніятський митрополит Петро Могила (1632-1647) та архієп. Мелетій Смотрицький, який перед тим був противником у Полоцьку кир. Йосафата Кунцевича. Всі троє старались помирити «Русь з Руссю». Першим патріархом об'єднаної української Церкви мав бути Петро Могила. Але цим заходам відносно українського патріархату спротивилась Апостольська Столиця...¹¹.

Вже у першій половині XVIII століття майже вся Україна визнавала папу римського своїм церковним зверхником. До цього спричинивсь Синод у Замостю, який зреформував Українську Церкву в 1720 р. як самостійну одиницю в злуці з Римом¹².

3

Заходи Української Церкви підпорядкуватись Римові не подобалися Москві, яка вороже поставилась до тої так важливої справи для України. Вже на початку українських зносин з Римом москалі ув'язнюють кардинала Ізидора (1441), якому вдалось возз'єднати, хоч не тривко, Українську Церкву з Римом.

По «возз'єднанню» України з Московією в 1654 р., царі видали розпорядок (1656) знищити уніятську Церкву в Україні¹³. Вона опинилась поза законом! «Тим часом, — як висловлюється «Великий Словник Лярус», — московський патріархат чим раз більше втручався в життя православних угруповань...»¹⁴.

Ці симпатії козацтва та деяких духовних осіб до православного

батюшки-царя увінчались Переяславською угодою (1654), яка відтак перемінилась у цілковите національне та релігійне поневолення, ще гірше, ніж було перед тим за Польщі. В Угоді говорилося теж, що київський митрополит надалі залежатиме від Москви. Правда, проти такого підпорядкування Української Церкви та «возз'єднання» України з Московщиною рішуче виступив тодішній митрополит Сильвестер Косів. Але це нічого не допомогло, бо ще 30 років перед тим (1624) митрополит Іов Борецький, бувший ректор братських шкіл у Львові та Києві (1616-1618), вислав до Москви холмського єпископа Борисковича просити царя взяти Українську Церкву під свою опіку, заявляючи: «У Малоросіян одна тільки думка: як би поступити під государеву руку»¹⁵. Розуміється, москалі почали, без жадного спротиву, обмосковлювати нашу православну Церкву, а уніятську переслідувати за те, що вона хилилась до Заходу та найкраще відповідала українським аспіраціям. . .

Переслідування уніятів москвинами почалось досить скоро. І так, цар Петро I, оглядаючи монастир у Полоцьку, наказав повісити двох монахів та спалити їхні тіла, а решту монахів заслати на Сибір під претекстом, що вони не віддали йому належної шани¹⁶.

Остаточно Українська Католицька Церква була зліквідована в 1786 р. за царювання Катерини II, коли то 8 мільйонів уніятів «навернено» на російське православ'я. Тоді українських владик заступлено московськими, скасовано наш обряд та церковну архітектуру¹⁷.

За царювання Миколи I (1825-1855) 2 мільйони українських католиків (уніятів) Холмщини та Підляшшя насильно навернено на московське православ'я. Позосталих 100 тисяч холмців волило перейти на латинський обряд, чим прийняти російське православ'я. У той час вивезено до Вятки холмського єпископа Кузимського. Ці події відбувались у 1874 році¹⁸.

«Руська Католицька Церква протиставилась проти обмосковлення русинів київської України й тим самим вважалась національною Церквою». «Помимо деякої латинізації, уніятська Церква зберегла руську ідентичність та стародавні звичаї, покинуті Православною Церквою. . .»¹⁹.

Про ці переслідування УКЦ москалями чітко й ясно висловився французький «Великий Словник Лярус» (том 15, стор. 10526, з 1984 року). В нім зазначено, що ця Церква була переслідувана російським урядом царським, як і советським. «Дня 11 квітня 1945 р. вся уніятська ієрархія була виарештована советами»²⁰.

4

Як бачимо з вищенаведених фактів, французькі історики позитивно оцінили Берестейську Унію для України. Тепер залишається слово за нашими істориками, переважно православними.

Історик Микола Костомаров, який під кінець свого життя хвалив батюшку-царя, був висловився про Унію прихильно. На його

думку, це було загальне бажання української церковної ієрархії визволитись з-під православного патріярха. Тому, продовжує він, «унія була не тільки потрібна, але й konieczna. . .»²¹.

Інший вчений — Вячеслав Липинський — підкреслює, що представники Унії були прихильниками самостійницьких національних змагань, тоді коли православні шукали підтримки Москви. Аналогічно висловлюється проф. Іван Мірчук, наголошуючи, що ініціатори Унії думали, що вона принесе «загальну користь для народу»²².

Відомий православний соборник Дмитро Донцов теж прихильно висловився про Унію: «Властивою вірою українців є унія. Вона бо дає українському народові його питому власну особистість, відмінну від польсько-католицької та від московсько-православної»²³.

Дмитро Донцов мав рацію, бо в ході дальшої історії українського народу виявилось, що уніятська Церква завжди працювала для народу, а православна легко піддавалась обмосковленню й тим самим денационалізації. Обмосковлення переводилось теж в границях поверсальської Польщі, де жило 2 з половиною мільйонів православних українців.

Все ж таки деякі наші вчені, між іншим проф. Дмитро Антонович, приписують УКЦеркві латинізацію, яка полягає тепер у celibаті духовенства. І до того додають, що галицький митрополит А. Шептицький мав тільки гоноровий титул, бо йому не підлягали інші єпископи. . .²⁴

Так, це правда! Рим старавсь і старається потрохи латинізувати УКЦеркву. Але головне є те, що ця Церква є все ж таки національною, бо чітко відрізняється від російсько-православної і польсько-латинської Церков. Вона завжди працювала і працює для українського народу. А тепер, у катакомбах, ставить найбільший опір Москві, застосовуючи гасло Миколи Хвильового «Геть від Москви!»²⁵. Теж, «УКЦерква ніколи, — як підкреслює наш видатний історик Дм. Дорошенко, — не зв'язалась з польським урядом, а стала головним забором проти польонізації»²⁶.

Західня Україна, відома як український П'ємонт, завдячує свій культурний, економічний і національний розвиток передовсім уніятському духовенству: о. Маркіянові Шашкевичеві, о. Михайлові Устияновичеві, о. прелатові Кирилові Селецькому, митр. А. Шептицькому та іншим.

Маркіян Шашкевич (1811-1843) збіркою поезій в альманасі «Русалка Дністрова» (1837) залочаткував ще перед появою «Кобзаря» культурне і національне відродження Галицької України. Рівнож Михайло Устиянович (1811-1883) працював у культурній і науковій сферах. А прелат Кирило Селецький (1835-1918), письменник, старався про піднесення культурного й матеріального рівня своєї пастви в невідрадних обставинах австрійсько-польської окупації. У тих же самих обставинах найбільшим меценатом-соборником виявив себе митрополит А. Шептицький, матеріально підпомагаючи різномодні культурні й економічні інституції. . . Тому, може, голова Директорії Володимир Винниченко, соціаліст, а може, й

комуніст, в розмові з Лонгвином Цегельським висловив бажання поставити митрополита Шептицького на чолі Церкви в Україні. Він заявив, що «кожний уніят з природи — українець. Ми б домовилися з Римом і зробили б Його Патріярхом України. . . І так відгородили б Україну муром від Москви і Польщі»²⁷.

Примітки:

1. 'L'Eglise Ukrainienne'. In 'Les Informations Cath. Internationales', №15, 15.2.1963.
2. Іван Холмський: «Історія України». НТШ-Мюнхен, 1949, стор. 171.
3. R. Tisserand: 'La vie d'un peuple — l'Ukraine'. Paris, 1933, p.101.
4. R. Portal: «Russes et Ukrainiens». Flammarion, 1970, p.19.
5. C. A. Baumann: 'Réforme et contre réforme du rite byzantin chez les Slaves d'Orient'. In 'Nouvelle histoire de l'Eglise', t.3, p.499 et suivantes.
6. Василь Біднов: «Українська Церква». Див. Дм. Антонович: «Українська Культура». УТГІ-Мюнхен 1988, стор. 220.
7. Мирослав Семчишин: «1000 років української культури». НТШ, 1985, стор. 76.
8. R. Tisserand, op. cité, p.127.
9. R. Portal, op. cité, p.19.
10. C. A. Baumann, op. cité, p.500.
11. 'Grand Dictionnaire Larousse (Eglise et rite ruthènes)' 1976, p. 10677.
12. о. д-р. І. Ортинський: «Гаємниця України». «В. Ш.» кн. 1, 1989.
13. Там же, стор. 53.
14. 'Grand Dictionnaire Larousse', op. cité, p. 10677.
15. о. д-р Богдан Курилас: «З'єднання архієп. Мелетія Смотрицького. . .» УНОТ-Бельгія, оон. Редемтористи — Вінніпег 1962, стор. 41. Н. Б. Лист еп. Борисковича був заадресований до царя Михаїла Федоровича (1596-1645).
16. A. Galitsin: 'La Russie au XVIIIes' Paris 1863, p.23.
17. 'L'Eglise ukrainienne', op. cité.
18. Prêtre anonyme: 'Les Missionnaires moscovites chez les Ruthènes'. P.1876, p.39.
19. 'Eglise et rite ruthènes', op. cité, p.10677.
20. 'Grand Dictionnaire Encyclopédique Larousse 1984', tome 15, p.10526.
21. о. Б. Курилас, цит. праця, стор. 128.
22. Там же, стор. 11.
23. о. д-р. І. Ортинський: цит. праця «ВШ» кн. 1, 1989, с. 59.
24. Дм. Антонович: «Українська культура». УТГІ-Мюнхен, 1988, стор. 234.
25. Микола Хвильовий (1893-1933) — блискучий письменник-стиліст. Хоч комуніст, обстоював самостійність укр. духовости, орієнтуючись на Західню Європу. У «Вальдшнепах» (1927) виявив себе українським державником, уважаючи російських комуністів окупантами України. . .
26. Мир. Семчишин, цит. праця, стор. 77.
27. Митрополит Володимир Стернюк: «Пастирське Послання до Високопреосвященства Кир Ізидора». Див. «Шлях Перемоги» ч. 26 з 25 червня 1989 р.

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ДЕ ПОЧИНАЄТЬСЯ СУРЖИК?

Негативно сприймаючи *суржик*, ми не всі усвідомлюємо, що цей ганебний спадок минулого закорінився не лише серед малоосвічених верств населення, але й серед найелітарніших українських мовців.

Аби переконатися, що це так, настроюю приймач на радіо Київ і прислухаюся до мови, яку там почую. Нехткою мовою дикторів, які не творять мовних стандартів, а йдуть у річищі норм, вироблених елітою, і прислухаюся до мови метрів, ерудитів, володарів дум, творців історії. Взоруватися на еліту буде не одне майбутнє покоління. І це покладає на еліту велику відповідальність в усіх сферах, отже і в сфері мовній. Чи свідома вона цієї відповідальності?

Слухаю і за якусь годину дізнаюся із уст саме цієї категорії мовців, що нині ми «живемо» у важких умовах, і це буде доти, доки ми не «переїдемо» до ринку і не «займемося» приватизацією.

Таке наголошення цілком відповідає мові *старшого брата*, але це не українське наголошення.

Українська мова має свої оригінальні моделі наголошення, і, нехтуючи ці моделі, ми, хотівши того, чи ні, вдаємося до суржику.

Наші предки вживали українські моделі наголошення стихійно: ці моделі існували в їхньому мовному центрі органічно, і без жодної освіти, українці минулих століть говорили:

живемо, несемо, йдемо, почнемо, кладемо, б'ємо, п'ємо, звемо, ковтнемо, зайдемо, займемо, приїдемо, розірвемо, підішлемо, відіб'ємо, підін'ємо.

Тепер же, в наслідок *взаємозбагачення* мов, на наголосові моделі у мовному центрі українця наклалися моделі наголошення *братніх* мов, і органічність українського наголошення втратилася. Щоб відродити у нашій свідомості ці моделі, треба вдатися до теоретичних міркувань.

Справді бо, не чувши правильної живої мови, важко вирішити, як наголошувати слова: *зайдемо, зайдемО чи зайдемо? зАйдете, зайдетЕ чи зайдЕте?*

розіб'ємо, розіб'емО чи розіб'ємо? розіб'ете, розіб'етЕ чи розіб'ете?

платимо чи платимО? платите чи платитЕ?

Щоб відповісти, звернімося до моделей дієвідмінювання (за *Грінченком*):

Я живУ, почнУ, гризУ, горЮ, захищУ, лечУ, ідУ, стаЮ
 ТИ живЕш, почнЕш, гризЕш, горИш, захистИш, летИш, ідЕш, стаЄш
 ВІН живЕ, почнЕ, гризЕ, горИть, захистИть, летИть, ідЕ, стаЄ
 МИ живемО, почнемО, гриземО, горимО, захистимО, летимО, ідемО, стаємО
 ВИ живетЕ, почнетЕ, гризетЕ, горитЕ, захиститЕ, летитЕ, ідетЕ, стаєтЕ
 Як бачимо, коли наголос у першій і другій особі однини падає на

закінчення, то в усіх дальших формах зберігається наголос на закінченні.

Отже, коли *надхнУ* — *надхнЕш* то й *надхнемО* — *надхнетЕ*
помрУ — *помрЕш*, то й *помремО* — *помретЕ*,
мнУ — *мнЕш*, то й *мнемО* — *мнетЕ*,
ждУ — *ждЕш*, то й *ждемО* — *ждетЕ*.

Але не всі дієслова відмінюються за цим зразком. У деяких дієсловах наголос у процесі відмінювання переходить із закінчення на основу (за Грінченком):

Я пишУ	зайдУ	плачу	перейдУ	розіб'Ю	розірвУ	надішлю
ТИ пишЕш	зайдЕш	платиш	перейдЕш	розіб'еш	розірвеш	надішлеш
ВІН пише	зайде	платить	перейде	розіб'е	розірве	надішле
МИ пишемо	зайдемо	платимо	перейдемо	розіб'емо	розірвемо	надішлемо
ВИ пишете	зайдете	платите	перейдете	розіб'ете	розірвете	надішлете

Як бачимо, коли наголос у першій особі однини падає на закінчення, а у другій особі переходить на основу, то наголос другої особи зберігається й у решті форм. Отже, коли *підірУ* — *підірЕш*, то й *підірЕмо* — *підірЕте*, *займУ* — *займЕш*, то й *займЕмо* — *займЕте*, *зітнУ* — *зітнЕш*, то й *зітнЕмо* — *зітнЕте*.

Як бачимо, в усіх випадках українці ніколи не наголошують склади ЕМ або ЕТ. Проте цей закон писано не для всіх.

Прислухайтесь до володарів дум. Чи вони дотримують його?

Ясна річ, що після століть русифікації важко вимагати від зрусифікованих мас правильної вимови. Але той, хто взяв на себе місію боронити українську мову, має боронити її до кінця, передусім контролюючи самого себе: чи не є він пропагатором суржику? Бо неправильна форма, вжита у мові літератора, артиста, культурного діяча, повториться згодом у мільйонах суржикових копій в устах *менших братів*.

Хочеться сподіватись, що ці міркування стануть у пригоді тим, хто дбає про неповторну красу й милозвучність нашої мови.

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

Спогади

о. Михайло ГАВРИЛІВ

ЗІРКА «ЧОРНОБИЛЬ» СВІТИТЬСЯ В НАС (Продовження, 3)

5 жовтня. Знов моя черга працювати у котельні. Прийшов до мене Сашко Порошкін — даосист і повідомив, що його будуть звільнювати, тому що командир частини ним не задоволений, має претенсії до його довгого волосся і бороди. Про Сашка хлопці мені розповідали таке: «Бачимо, стоїть 'батюшка' (цебто Порошкін) на тумбочці біля прапора, аж тут САМ підполковник Гордеев іде. Як побачив його, як закричить: «Пачему ето чучело здесь?!! Убрать немедленно!!!» А відтак бачили, як «батюшка» йшов на виклик до штабу».

Про свою розмову з Гордеевим Сашко тільки трохи мені розповів, а саме: командир приблизно годину над ним знущався, насміхаючись з його довгого волосся та бороди, грозив обстригти, старанно з'ясовував його релігійні погляди, яких так і не зміг зрозуміти, і тільки тоді заспокоївся, коли Сашко йому сказав: «Я православний даосист», на що САМ відповів: «Я также православний». Усе ж таки вирішив Порошкіна прогнати, щоб «не розкладав советской армії».

По обіді прийшли до кочегарки хлопці. Розпитують мене про різні віри, зокрема про секти, про релігії Сходу. Брак добрих знань і об'єктивної інформації у цій ділянці робить їх дуже допитливими, а їхні питання інколи звучать не тільки наївно, але й смішно. Проте, я стараюся цілком серйозно відповідати, щоб вони були задоволені. Солдати розговорилися й самі почали ділитися різними історіями з свого життя. Один говорить: «Написав я своїй жінці листа й вирішив трохи пожартувати: 'Мила дружино, як знаєш, несу службу військову в Чорнобилі, веселого тут мало. Радіків по коліна, не можу від них обігнатися. У цьому допомагають мені командири і товариші. Один вже помер, бо не мав доброї мітли. Та й цього листа я пишу на плечах вмираючого'. Через якийсь час приїздить жінка і привозить мітлу». Всі голосно регочуть. Хтось зауважує: «Маєш добру жінку, бо моя не приїхала б».

Ввечері слухаю звідомлення радіо про звільнення з тюрми литовського католицького священика о. Сварінскаса, за якого вставлялася перед Горбачовим вдова Мартина Лютера Кінґа.

6 жовтня. Мене чомусь вирішують перевести в намет число 21, де живуть солдати підрозділів розвідки й управління. Скоріше всього це пов'язано з роботою в іншій котельні, яка, у зв'язку з початком зимового сезону, ogrіватиме будинки штабу, ідальні та офіцерські гуртожитки. Доводиться переносити своє «майно» в 21-й намет і розкласти його в тумбочці. Навпроти мене лежить якийсь солдат. На вигляд йому років 50, як тут говорять, під градусом, тобто п'яний, і верзе щось цілком незрозуміле. Відтак починає до мене чіплятись, висловлювати свої претенсії щодо тумбочки. Думаю: чи часом це не провокація? Тут треба бути обережним, краще вступитись. Виходжу надвір, кружляю асфальтованими доріжками, молюся. Коли вертаю у намет, не знаходжу свого бушлата, виявляється, «старики» поцупили, цебто ті, що від'їжджають додому. Старшина, чи, як тут називають, «кусок» видає мені зі складу старенького бушлата, який «не світить», тобто не заражений. У новій палатці почуваюся спочатку трохи незручно, бо свіжі люди і треба до них призвичаїтись. Вони теж уважно приглядаються і вивчають мене. Згодом починаємо бесіду. Вони, як новичкові, старанно розповідають про свою роботу, про свої спостереження. Приміром, один вчитель історії з Буковини розповідає мені, що неподалік ЧАЕС бачили старика-дивака, який не збирається покидати зону, навпаки — хоче там жити і померти. Спочатку проти нього міліція воювала, але він повертався на своє місце. Відтак облишили. Цей старик їсть овочі й те, що інші йому дадуть, попиває горілку, ще й приказує: «Як багато пити, то зашкодить, а як небагато, то будеш жити до ста».

— Кріпкий старик, — відмічають цей дивний феномен солдати. «Прип'ять, — розповідає далі історик, — оточена дротом, є перепускні пункти, яких стережуть міліціонери ДАІ. Нікого не впускають у ЗОНУ».

— Кажуть, що десятого жовтня у Прип'яті відкриють ідальню для вахтових цивільних робітників, а також гуртожиток, — перебиває його інший солдат.

— Цікаво, хто там житиме? — зауважує третій. Але балакучий історик бере тоном вище і продовжує: «Чи знаєте, що тут, у зоні, можна кататися автом на прокат? Заплатиш 50 рублів, — і цілий день катайся, маєш права водія — не маєш, ментозаври з племені ДАІ навіть не питають, тільки з зони не виїжджай».

Після вечірньої перевірки зауважую, що мій п'яний сусід вже отверзів і конче хоче зі мною балакати. З його бесіди, переплетеної триповерховими матами, виходить, що сам він із Волині, має двоє дітей і жінку, яка його не любить, що завтра він від'їжджає додому, що життя його сіре, сумне і нецікаве і що єдиною розрадою для нього є горілка. Коли я відповідаю на його питання, то він звертає увагу, що не вживаю русизмів. Питає мене, чи я часом не сектант.

— Ні, не сектант, — чемно йому відповідаю, — я греко-католицький священик.

І тут розмова робиться предметом загального зацікавлення. Мене буквально засипають градом запитань, так що і відповідати не встигаю. Питання в основному стосуються християнської віри, різниці у вірах православній та католицькій, виникнення й історії сект, наступаючого Ювілею тисячоліття Хрещення України. Але найбільше вони цікавляться, як і чому я став священиком, де вчився, як вчився. Один волиняк між іншим зауважує:

— Твоє прізвище Гаврилів. Тепер знаю, чому ти мені знайомий. Про тебе радіо «Свобода» розповідало.

Із всіх мешканців палатки тільки один з Рівенської області заявляє, що він має атеїстичні переконання. Решта всі явно приносять до своєї віри в Бога, в Ісуса Христа. Їхні релігійні знання, звичайно, мізерні, та й звідки вони можуть взятися у громадян «країни масового атеїзму». Ще один цікавий штрих: ці мужчини таки добре розуміють непривабливу роллю ієрархії московської Церкви, вони розповідають мені навіть ганебні історії про священиків, а також різні анекдоти.

— Ми знаємо, хто вони і кому служать — узагальнює дану проблему один волиняк, — але що ж зробимо, мусимо у них дітей хрестити, бо до кого ж підемо.

Тим часом мій сусід набирає ще більшого смаку до розмови і охоти. Він цілком серйозно питає:

— Що ж мені робити?

— Перш за все я радив би Вам покинути п'ятику і обов'язково висповідатись у побожного священика. Окрім цього, треба молитись, щоб Господь допоміг Вам переіменити своє життя, — відповідаю йому лагідно та люб'язно. Він встає з ліжка і починає ходити вздовж ліжок вперед-назад. По якимсь часі він стає переді мною й каже:

— Хіба Бог простить мої великі гріхи?

Я виймаю Євангеліє і читаю йому історію Магдалини, розбійника на хресті. Це подобається не тільки моему сусідові, але й решті слухачів, бо вони ще й ще просять говорити. Розмова триває до другої години ночі.

7 жовтня. Перший день роботи на новому місці. Котельня — це два вагончики й одна товста витяжна труба між ними. У кожному вагончику по одному котлу із відповідними насосами, вентиляторами. Працюють котли на вугіллі, а це означає, що їх обслуговувати значно легше, ніж на кухні, де моє місце займає мій односельчанин Богдан Дощин, який любить смачно попоїсти. О годині 11-й викликає мене до себе замполіт Аверін. Він навіть вийшов мені назустріч і, привітавшись, каже:

— Як чуо, у нас новий замполіт появилсь.

— А що Ви маєте на увазі?

— Та ось солдати говорять, що ви їм цікаво про релігію оповідаєте і що ви священик.

— Так, з ласки Божої, я дійсно католицький священик.

— Якщо не заперечуєте, то запрошуюю вас до своєї хати на розмову.

— Ні, не заперечую, будь ласка.

Майор Аверін веде мене до свого офіцерського вагончика, просить сісти, кип'ятить воду і пригощає мене кавою. Розглядаюся по кімнаті і зауважую, що цей офіцер любить книги, серед яких багато т. зв. дефіцитних. Мабуть, він їх збирає. Це добрий знак. Майор Аверін здалека непоказний, але якщо приглянутись до нього зблизка, то можна зауважити, що він багато пережив і багато передумав. Високе чоло, що виглядає з-під кучерявого волосся, вкриті передчасними зморшками, очі нелукаві (а це дуже важливо), та й наче б то і гордості у нього, як на советського офіцера, небагато.

— Гаразд, — думаю, — будемо балакати.

Починаю про книжки. Розмова тече плинно. Майор Аверін трохи картавить, і в мене виникає припущення, що він єврей. Здалека починаю говорити на старозавітні теми. Браво! Він на цьому розуміється. Це добре, що мені доводилося читати «Історію єврейського народу» Гретца і я можу почуватися впевненим. Майор слухає з великим зацікавленням, зокрема про переслідування євреїв у Росії, про одеські погроми. Він признається мені, що в Чорнобиль прийшов добровільно з тим, щоб швидше отримати пенсію, а відтак хоче викладати в школі історію, бо у свій час скінчив історичний факультет. З цього випливає, що за військовою службою він не пропадає. Закінчуючи розмову, говорю йому:

— Було б непогано, якби Ви сприяли мені отримати якесь приміщення для молитви.

Аверін на хвильку замислюється й каже:

— Хіба що ленінську кімнату, але ж Ви самі не захочете помолитись перед бюстом Леніна. Краще всього моліться так, щоб ніхто не бачив.

— Але ж прошу мене теж зрозуміти. Служба Божа вимагає спеціального приміщення.

— Я не можу Вам нічого пообіцяти, самі розумієте, але порадилося з командиром полка і згодом отримаєте відповідь, — закінчує розмову майор Аверін.

Ця нарада замполіта з командиром закінчилася тим, що останній по обіді викликав мене до свого кабінету. Приходжу і згідно з військовим статутом доповідаю:

— Товаришу підполковник, греко-католицький священик, сержант советської армії Гаврилів за вашим наказом прибув!

Почувши такі слова, командир Гордеев почервонів, його очі за-

блискали небезпечними вогниками, і він, звертаючись до старшого лейтенанта, що сидів ліворуч його, п'яним голосом вигукнув:

— Ти слішишь, что он говорит?!! Відішь лі, он веріт в Бога, — а відтак, вже звертаючись до мене, закричав:

— Так ви, говорят, веріте в Бога!? Ви веріте в Бога, а я верю в (тут він сказав таке бридке слово, що страшно подумати), верю і буду веріть. . . ето единственное, во что я верю. . . хаділ по бабам і буду хадіть. . . вот даже севодня поїду. . .

Скільки я не намагався перервати цей плюгавий звірячий крик, мені не вдавалося. Командир ще більше розпалювався і ще гірше кричав тигрячим голосом:

— Так ви, значіт, із Західної України! Відішь лі, бандеровец обявілся! Бандеровец і вера ваша бандеровская!!! (тут він сильно грюкнув кулаком по столі, наче б хотів знищити цю віру). Смотри-те ка, вчера одного отправіл домой, а тут второй обявілся. Відіте лі, тот православний дасіст, філо-о-о-соф. . . меня учіть вздумал!!! А я также філософ. . . я солдатскую душу ізучаю вот уже много лет. . . люблю солдат і оні меня любяť. . . я вот в Афгане бил. . . вот ето філософія. . . а здесь моя задача: солдат накорміть, обуť, одеть, чтоб довольни билі, чтоб работалі хорошо.

Звертаючись до мене, гаркнув:

— Завтра поедете в Чернобыль!!!

— Окей! Куди накажете їхати — поїду, але 52 статтю Конституції СССР ви сповнювати будете. Я із замполітом говорив щодо кімнати для молитви і вам повторюю: мені така кімната дуже потрібна!

— Какая кімната, какая молитва, какая Канституція!!! Да я. . . ложіл на вашу Канституцію!

Тут він якось спинився і наче отетерів. Мабуть, второпав, що сказав зайве.

— А ви знаєте, підполковнику, що за оці ваші слова можете дорого заплатити? Адже ж Конституція написана для всіх, у тому числі й для військових, і для армії.

— А чем ви докажете, что я ето гаваріл? Где свидетелі?

Я подивився на червоного, як буряк, старшого лейтенанта, що неспокійно сувався по стільці, і зрозумів, що той правди не скаже.

— Підполковнику, давайте домовимося мирно. Для чого нам сваритись? Вирішимо питання, воно ж нескладне.

Мабуть, спокійний тон вплинув на Гордеева, бо він задумався і вже тихо сказав:

— Тут у меня своя Канституція. Комнати я вам не дам. А еслі хатіте моліться — молітьсь в лесу. Вон там відіте лес за окном, там і молітьсь.

— Гаразд. А за це мене не буде ніхто карати?

— Нічево не будет. Моліться! Но еслі узнаю, что ви солдат в свою веру агітуєте, сразу прокурору позвоню, вот по етому телефону. І сразу трі года тюрми. Ви што здесь хотіте мне уніатскій полк сделать?

Тут Гордеев підняв телефонну трубку, начебто лякаючи мене, що жарти з ним погані. Я продовжував спокійно та впевнено:

— Я нікого, як ви це сказали, у свою віру агітувати не буду, але задалегідь вам кажу, що як солдати питання мені будуть ставити, то відповідати буду об'єктивно. І прошу мене не лякати прокурорами. Для мене скінчилося підпілля, про це знає і Президія Верховної Ради, і Папа Римський. Я нічого таємно робити не збираюсь. Хочу відкрито молитись і відкрито про релігійні справи говорити. І нічого мене у підпілля в ліс заганяти.

Гордеев щось роздумував, а відтак вже спокійно сказав:

— Ну смотріте, еслі что — трі года тюрми. Вот я сейчас ребят із вашей палаткі визову і расспрошу, чем ви займаєтесь.

Дійсно, на його команду через декілька хвилин солдати злякано і неспокоїно товпилися у його кабінеті.

— Ви знаєте етого человека? — грізно спитав Гордеев.

Переминаючись з ноги на ногу, солдати мовчали. Один наважився і відповів:

— Знаємо. Це Михайло Гаврилів, у котельні працює.

— А што он за человек?

— Нічого так, нормальна людина, добре працює.

— Но он верует в Бога! Он уніатскій поп! — вигукнув командир.

— А ми нічого проти не маємо, — сказав хтось голосніше.

Тут солдати посміливішали і почали один наперед другого мене захищати. Один сказав між іншим таке:

— Ми його у всьому розуміємо, крім одного — чому він не одружений? Але це його особиста справа.

Гордеев, переконавшись, що солдати проти мене не підуть, примирливо сказав:

— Ну хорошо. Еслі што, я немедленно позвоню прокурору і его возьмут под следствие. Понялі? Ідіте.

Ми всі дружно вийшли з кабінету, а як прийшли у намет, всі почали мене розпитувати про те, що сталося, і заспокоювати. Зв'язки невидимого довір'я і одвертої дружби відтепер ще більш скріпилися. По вечірній перевірці на прохання хлопців я почав читати Євангеліє. В наметі стало дуже тихо. «З такою напруженою увагою навіть вірні не завжди слухають Слово Боже», — подумав я собі.

8 жовтня. В надвечірню пору вирішив відправити Службу Божу. Збираю речі. Хлопці питають:

— Михайле, куди збираєшся?

— Як куди? Іду в ліс Службу Божу правити. — При тій нагоді пояс-

ною їм, що це таке Свята Літургія. Виходжу надвір. За мною один волиняк, що на складі працює. Оглянувшись довкола, каже потихо:

— Я віруючий, п'ятидесятник. Хочу тебе на склад запровадити, щоб там помолитись. Чого у ліс підеш?

І справді, на складі є пристійний і чистий куточок, розкладаю речі на застеленому скатертиною столі і удвох починаємо молитися. Володимир (так звати мого нового приятеля) навіть апостола прочитав. З цього часу я або в хаті Уляни Михайлівної молився, або на складі з Володимиром.

Минає тиждень, як ми у Чорнобилі. Тим часом багато хлопців з нашого поповнення зауважують дивні зміни в організмі, а саме: болить голова й тисне щось у скронях, у горлі неначе б якийсь павук подряпує і воно пересихає, на підощвах ніг сильно лущиться шкіра, особливо ж після лазні відпадає, коли потягнути тупим лезом ножа. Зауважуємо також, що пиліока на чоботях проти сонця сильно іскриться. Мабуть, треба чоботи частіше мити.

— Ти розумієш, як прибув я у цей Чорнобиль, — говорить один солдат, — то своїх чобіт ні одного разу ваксою не мастив, але коли повернуся з зони і потягну щіткою, то блищать не гірше «ЛЮКСА».

9 жовтня. На сніданок дали таку липку кашу, що, скуштувавши її і вилаявшись, один солдат говорить:

— Цією кашою хіба що обої добре клеїти!

На що другий відповідає:

— Шкода обоїв, краще вже комуністичні плякати.

Командир кочегарів, лейтенант Дука, румун із Чернівецької області, оголошує, що у ленінській кімнаті будуть сьогодні політзаняття. Отож, усі з цікавістю приходимо послухати. Найперше лейтенант пояснює нам, чому ці політзаняття треба проводити:

— Ви зрозумійте мене, замполіт своїх лазутчиків посилає, перевіряє. САМ два рази появлявся. Зі мною п'ять годин балакав. Після цього у мене таке відчуття, немов би мішки з цементом тягав. Важко з комуністами розмовляти. Серед вас є комуністи?

Лунає сміх і дружна відповідь:

— Ні, немає!!!

Лейтенант виймає з кишені якусь брошурку і читає текст про «нові рубежі у світлі рішення» такого-то з'їзду КПСС. Відтак починає критикувати неякісну працю в країні, зокрема засоби масової інформації.

— Ви розумієте, ми перші новини спочатку від 'НИХ' дістаємо. Так було і у випадку Чорнобиля. Я особисто довідався про аварію на ЧАЕС, коли слухав «Голос Америки», а перед цим по Києву, де навчався, два дні ходив, нічого не підозрюючи.

Поступово бесіда переходить на справу будівництва комунізму. Один солдат заявляє:

— Комунізму нема і ніколи не буде.

На що лейтенант відповідає:

— А хіба з такими, як ви, комунізм побудуєш?

— У нас немає хазяїна!

Лейтенант:

— У нас народ — хазяїн.

— Який народ? Що голова скаже, те й буде.

Ще довго продовжується суперечка у такому ж руслі. Лейтенант нарешті каже:

— Вистачить. Тепер замполіт не буде мати претенсій.

Виходимо на двір. Солдати закурюють. На т. зв. розводі кожен отримує якусь роботу. Мені й Романові Козяру доручають збирати респиратори на дорозі. Замість класти у спеціальну скриню недисципліновані солдати, що повертаються з зони, кидають їх на дорогу. А тому, що дисциплінованих солдат майже немає, то дорога аж кишить респираторами. Наше завдання полягає в тому, щоб закопувати їх на краю дороги в землю. Ми черепашачим ходом посуваємося вперед, розмовляємо. Роман час від часу собі закурює. Він з Львівської області, вірить у Бога, не є байдужий до церковних справ і нам є про що поговорити. Вечором довідуємося, що має прийти новий замісник командира по тилу, якому ми, кочегари, будемо підпорядковані.

10 жовтня. Після сніданку кочегари отримують наказ зібратись дружно біля котельні для знайомства з новим командиром. Чекаєти доводиться довго. Хлопці курять і розповідають різні жарти, загадки, анекдоти. Один солдат питає:

— Знаєте хто такий чекіст? Це той, що вибиває чеки.

— Знаєте девіз радянських лісорубів? Не знаєте. Отже ж, 'вріжемо дуба якнайскорше'.

Або такий сумний жарт: «Виступає хор хлопчиків-чорнобильців. Він виконає відому російську пісню «Лучше нету того свету».

Нарешті приходить новий командир, якого ми, вишикувавшись у шеренгу, зустрічаємо напруженим мовчанням. Він знайомиться з нами. Майор Бекещенко, прибув у Чорнобиль згідно з наказом. Буде керувати господарськими справами. Уважно приглядаємося до його особи. Зім'ятий костюм і одутлувате почервоніле обличчя яскраво говорять про його тісну дружбу із зеленим змієм. Руде, поріділе волосся, непідголені щоки, пооране зморшками чоло та байдужий погляд очей свідчать про цілковиту приреченість офіцерській недолі. Й справді, в його бесіді немає патетичних ноток про високий обов'язок советського солдата, немає моралізаторських повчань, немає скритих погроз. Натомість він коротко висловлює надію, що ми всі разом будемо добре працювати і не будемо один одному робити прикростей. На наше хвилююче питання

«коли поїдемо додому», він висловлює припущення, що до Нового Року повернемося в рідні місця.

Тим часом все більше відчувається подряпування в горлі і все сильніше воно пересихає. Одного солдата з нашого поповнення поклали в санітарну частину з діагнозом ангіни. Я особисто рятуюся від цієї хвороби сульфамонетоксіном, що радикально діє, але викликає невелику алергію. Нас усіх обурює те, що в військовій частині немає таблиці з актуальним рівнем радіоактивності. Чи це свідоме приховування, чи забудькуватість командирів? . . . Однак такий ненормальний стан речей викликає у солдат недовір'я, невпевненість і страх за власне здоров'я.

Вечері слухаю звітлення римського кореспондента БІБІСІ Доменіка про стримане відношення Ватикану до нашої спільної заяви про вихід із підпілля. Причина — відсутність підпису під нею Львівського єпископа Володимира Стернюка. Дуже добре собі пригадую наші відвідини єпископа Володимира в його маленькій квартирі по вулиці Чкалова напередодні публікації цієї відповідальної заяви. Коли Йосип Тереля показав заяву з підписами двох єпископів, священників і вірних та запропонував Преосвященнішому поставити свій підпис, останній відмовився і, безперестанно потираючи руки, схвильованим голосом пояснював причини, головною з яких, на його думку, є невідоме майбутнє.

— Ви робіть, робіть, — говорив він.

Тоді ми з Йосипом Терелею клякнули і, тримаючи в руках заяву, просили благословення. І таке ми отримали. Йосип просив єпископа Володимира в якийсь спосіб звідомити Рим про дане нам благословення.

13 жовтня. Кожен день у своїй сірій одноманітності подібний до попереднього. Частіше можна побачити, як солдати безцільно тиняються асфальтованими доріжками, як відсутнім поглядом вдивляються у стелю, лежачи на ліжках, як апатично гортають газети у ленінській кімнаті. . . Тільки приїзд автолавки з деякими товарами та продуктами, якийсь цікавий фільм чи телевізійна передача, якась гостра розмова ще додають мажорну нотку в невеселе наше життя.

14 жовтня. Сьогодні кухар забарився з приготуванням сніданку. Перед входом у їдальню зібрався весь полк. Глухий гул незадоволення зростав і ставав небезпечним. Коли відчинили нарешті двері і солдати чим скорше почали пхатися до залі, хтось почав бекати, немов баран, решта дружно підтримала його почин. З беканням і меканням розсідалися за столами. Видовище було трагікомічне, але командири чудово зрозуміли — тут жарти погані, бо солдати неначе б їх попередили: «Вважайте, ми — не барани, не тварини, ми — люди». У майбутньому подібних зривів з їжею вже не траплялося.

17 жовтня. В котельні сталася аварія. Розірвало котел під час чергування Віктора Близнюка. Цей солдат взагалі трохи дивакуватий. Коли розмовляє, дивиться кудись убік і невідомо що думає при цьому. З його оповідань про себе виходить, що він досі ще неодружений. Вдома залишилась старенька мама. Працює в колгоспі на Волині. Ми сильно підозріваемо, що цей нещасний опинився в Чорнобилі замість когось іншого, тобто його коштом хтось відкупився від служби у Чорнобилі. Хоч як його лаємо за ту аварію, проте нам усім шкода Віктора.

— Воно ж нещасне, що з нього візьмеш, — зауважує хтось.

Віктор має постіль на другому ярусі, якраз наді мною. Він часто сідає біля мене й потиху, щоб інші не чули, розпитує про Бога, про християнське життя. Я бачу, як тяжко він переживає аварію, що спричинився до неї через неухважність. Він усвідомлює, що ремонтувати нещасний котел будуть змушені всі. Заспокоюю його, як тільки можу. Він несподівано заявляє мені:

— Я теж вірю, що Бог є, — і виймаючи з кишені хрестик, каже: — Ось мені мама дала!

— Вікторе, це добре, що маєш хрестик, але його слід носити не в кишені, а на грудях.

Я даю йому цупку нитку, він протягає її через верхній отвір хреста і, зв'язавши її, урочисто накладає на свої груди. Ніхто з нього не сміється і не кепкує, тільки один солдат зауважує іронічно:

— Якщо б не аварія, то, може, не повірив би ти в Бога і хрестика не одягнув би.

По обіді деякі з мешканців нашого намету вирішують піти на нічні подвиги в сусіднє село. Кажуть, що запросили їх «баби». Охочих до авантюри є тільки трое. Ми відраджуємо їх, але нічого не помагає. Незважаючи на небезпеку покарання гауптвахтою, небезпеку наптити собі хворобу, наші мушкетери, як смерклося, таки рушають в дорогу.

18 жовтня. Тільки двоє вернулося над ранком. Вони діляться своїми «враженнями» від пригоди, за яку довелося заплатити по тридцять рублів з кожного: десять — за «каву», а двадцять — «бабі».

— Любинецький, — кажуть, — мав більше грошей і тому залишився ще на одну ніч.

На запитання, чи хотіли б іще раз піти, мушкетери відповідають сердитим мовчанням. Мабуть, їх розвага не справила їм особливої приємності.

20 жовтня. Нарешті отримав давно очікувану посилку з дому. В ній найнеобхідніше: свіжі проскурки та богослужбове вино, розчинна кава й ще деякі дрібнички. Довідаюся тим часом, що на санітарно-перепускний пункт біля села Старі Соколи, Іванківського району, потрібні кочегари. Розшукую на мапі це село. Воно

розташоване безпосередньо на межі тридцятикілометрової зони. Що ж, варто було б перенестися на нову роботу, хоч це і небезпечніше, бо ближче до реактора. Звертаюся до командира частини з проханням відрядити мене у це село. Підполковник Гордеев говорить:

— Якщо організуєш відповідну команду кочегарів, електриків, слюсарів, будь ласка. Я не маю нічого проти.

— Але, товаришу полковник, мусить бути якась заохота, приміром, тривалість нашої служби — не довше, ніж до Нового року.

— Гаразд, я подумаю. Приходьте в понеділок.

22 жовтня. Поїздка в село Старі Соколи, так би мовити, на розвідку викликає хороше враження. Хоч роботи немало, бо треба і котельню підготувати до запуску, і опалення до житлових будинків запровадити, і водопроводи перевірити, все ж таки це значно краще, ніж у нашій понурій військовій частині. Тим більше, що від котельні село недалеко, а в ньому живі люди, бібліотека, пошта, телефон, а що найголовніше — начальство далеко. Розпочинаю агітувати. Охочих щось небагато, бо існує немалий ризик. Але запевнення Бекеценка, що всі із Старих Соколів до Нового року будуть дома, робить своє.

26 жовтня. Представляю майорові Бекеценкові список потрібних спеціалістів: нашим командиром мав би бути ст. лейтенант Коваленко, вища технічна освіта, живе у Тернополі, опалювачі: Доцин Богдан, мій односельчанин, Дулевич Володимир, Вознюк Михайло, Ховайло Микола, українці з Волині і Рівенщини, Скрябін В'ячеслав і Токмаков Юрій, росіяни, з Житомирщини, Гаврилів Михайло, підмінний кочегар і начальник зміни, Швець Мирослав, львів'янин, слюсар-фахівець, Козар Михайло, електрик-фахівець, родом з села Гірське, Миколаївського району. Разом 10 осіб. Майор Бекеценко цей список «благословив».

28 жовтня. Повернувся з похорону своєї мами підполковник Гордеев. Підходжу до нього і висловлюю йому співчуття з приводу втрати найдорожчої людини, а також питаю, як звали його маму.

— Акуліна.

— Товаришу командир, чи можна за неї помолитись, Службу Божу відправити?

— Я не знаю, чи це щось допоможе, але моліться.

Тут він уважно подивився на мене і сказав:

— Ти, прости мені за те, що так повівся тоді, знаєш, п'яний був. Та й наговорили мені про тебе багато нехорошого, але бачу, ти — порядна людина.

— А я ще тоді вам простив, бо християнська віра вимагає навіть ворогам прощати. Я буду і за вас молитись. Росіяни завжди тримались віри і тільки комунізм пошкодив. . .

Тут командир затривожився і, попрощавшись, відійшов.

По обіді приїхали автобусом артисти з Києва, влаштувають концерт о 17-й годині. Бажаючих назбиралося багато — майже весь полк. Спочатку імпресарію звертається до присутніх:

— Добрий день, прикарпатці. Сейчас перед вами виступят артисти Київської державної філармонії і ансамбль «Родные напевы». Начиная наш концерт извещает нас певица, представляющая наше украинское искусство в Берлине — Лидия Кондрашевская. Она исполнит «Днепровский вальс».

По закінченні цієї пісні імпресарію оголошує: «Послушайте в этом же исполнении песню «Соловей»». Тим часом невідомо звідкіль залетів у залю горобець, який літав від одної стіни до другої і голосно цвіркав. Це викликало у слухачів неабиякий сміх, особливо ж тоді, коли Кондрашевська, заламуючи руки і заплющивши очі, брала найвищу нотку і немов би наслідуючи солов'я пищала «а-а-ааа-ааа-а». По закінченні солов'їної пісні з участю горобця, «Байкальську баладу» на слова Р. Рождественського виконав артист філармонії Борис Лобода. У його ж виконанні прозвучала «Балада про ластівку» на слова Євтушенка. Його заступив артист Київської філармонії Віктор Кавун, який виконав «русскую народную песню» «Віжу чудное приволье», опісля заспівав, о чудо, українську народну пісню «Ніч така місячна», звичайно ж, без слова «Господи», і продовжив свій виступ піснею «Хай щастить вам, люди добрі», яку солдати сприйняли іронічно й образливо, бо ж про яке щастя можна говорити, а тим більше співати в 50-ти кілометрах від реактора. Виступали ще й інші артисти, серед яких своїм громовим голосом відзначився Григорій Гаркуша, особливо тоді, коли, затиснувши п'ястуки і потрясаючи ними, кричав пісню «Ето день Пабеда».

— А тепер я перейду на українську мову, — несподівано по-українськи сказав Гаркуша, — і прочитаю вам гумореску Павла Глазового «Де краще танцювати».

Закінчився концерт дуетом Кондрашевської і Гаркуші, які заспівали пісню «Ой на горі два дубки». Підполковник Гордеев подякував артистам і подарував їм військовий одяг польового зразка, т. зв. ВСО. У свою чергу артист Харитонов від імени цілої групи подякував командирові та присутнім і виконав спеціально для Гордеева вельми смішну гумореску, яка не розвеселила його, що втратив свою маму.

Відтак була вечеря, телевізор і стара наметна нудьга.

31 жовтня. Почали ми, кочегари, своє нове життя у дерев'яному будиночку неподалік санітарно-перепускного пункту (т. зв. СПП) в селі Старі Соколи. Ангіна, що тривала майже місяць, поступово мене покинула, шкіра на підощвах ніг нова, рожева, свіжа і більше не лущиться. Деколи ще поболіє голова, але то, кажуть, від погоди. Ці ж самі зміни відчують інші солдати. Вирішили ми

напитися кави. Націдив я з крана води у горнятко, включив кип'ятильник, через декілька хвилин вода закипіла. Вийняв кип'ятильник, заглядаю у горня.

«Та що це за мара?» — думаю. Вода стала цілком коричневою. Мабуть, кип'ятильник забруднився. Помив я його, знову зварив води, а вона — коричнева. Дивна річ: вода з крана чиста, мов сльоза, а нагрієш — темніє. Це ж добре, що ми вчасно зауважили. Що робити тепер? Треба, мабуть, у село йти за водою нерадіоактивною. Питаємо місцевих мешканців, де криниця.

— Єсть у нас дві криниці, — радо пояснюють нам дві старших жінки. — Оце ж одна посередині села, а друга на початку. Чи можна п'ять із неї? Питаєте. А чого ж не можна? Ми он п'ємо і нічого, не вмираємо. Та лучче купувать у магазині мінеральну, привозную.

Відчувається, що ці жіночки дуже співчувають нам, вони раді нам допомогти. Але їх постаті скоріше викликають у нас співчуття. Куфайки, сукняні, дешевенькі чоботи, невиразного кольору товсті хустки на головах, обличчя поорані передчасними зморшками, і що найстрашніше — порожні очі, без погляду у майбутнє, без радості, глибокі сумні очі, неначе на картинах Модільяні. Як повертаємо додому з водою, Богдан Дощин каже:

— Ці люди, безперечно, приречені.

Воду перевіряємо дозиметром, який каже: «В межах допустимого». Кип'ятимо її. . . нічого. . . не темніє. . . П'ємо запашну каву і беремося до роботи. Спочатку кожен влаштовує своє житло, кімнатку. Маємо партер і один поверх, чотири житлових кімнати, кухня, ванна, коридори, спіжарня. Немов готель який. Котельня працюватиме на солярці, а ми в ній за змінами по черзі: добу відробив, а дві дома. Продукти завозитимуть нам із частини, а готувати їжу будемо по черзі.

1 листопада. Важлива дата. День проголошення Західньо-Української Народньої Республіки і смерть митрополита Андрея Шептицького. Конче треба шукати віруючих людей в селі Старі Соколи. Беру літургійні речі і приходжу до крамниці, де завжди багато місцевих людей. Питаю жіночок, ті найбалакучіші:

— А хто з мешканців вашого села найстарший?

Трохи поміркувавши, кажуть:

— Єсть така у нас, Катерина Даниловна, живе недалеко од школи. А навіщо Вам?

— Так, хочу поговорити з нею. Про голодомор 33-го розпитати. Нам, галичанам, це цікаво знати. Може, і ви щось розказали б про це?

Жіночки переглянулися між собою і якимось боязко почали розходитись. Одну, що йшла в сторону школи, я наздогнав і так вчепився її, що таки змушена була показати хату Катерини Даниловної. Хата мені з першого погляду сподобалася, бо бідна і невеличка.

Але як господиня? Відкрив хвіртку, зайшов на подвір'я, підійшов до дверей із старомодною клямкою, постукав. Ніхто не відповідає. Натискаю клямку і, зігнувши голову перед низьким одвірком, входжу до темних сіней і знову стукаю. Ніхто не відповідає. Знову відкриваю двері і потрапляю до невеличкої кухонки, де за столом сидить дуже старенька бабця.

— Слава Ісусу Христу!

— А драстуйте, драстуйте.

— Пробачте, що тривожу. Оце люди сказали, що Ви у цьому селі найстарша. Рішив до Вас зайти. Служу тут неподалік, у котельні. Галичанин. Звати мене Михайло Гаврилів. Дозвольте поговорити з Вами.

— А чого ж, говоріть.

— Знаєте, бабцю, я священик, хочу помолитись, бо там, де живемо, немає відповідного місця. Чи дозволите у Вашій хаті молитись?

— А чого ж, моліться. Я сама у Бога вірую.

Я полегшено відіхнув. Ризик був великий. Не дай, Боже, натрапив би на лихих людей і все село знало б уже, хто я і що шукаю. І навряд чи погодився б хто пустити мене до своєї хати молитись. Тим часом бабця розговорилася.

— Я народилась в 1889 году, стара, як собака, пора вже й умирати. І голод цей страшний пережила отут, у Соколах. Багато тоді людей померло, особливо старих. Я не померла тільки тому, що трохи заможніше жили, але і нам приходилось кропиву і лободу їсти. Голод був тому, що запаси хліба забрали й не було де купити. Около п'ять душ на день умирало у своїх хатах. А як хто пішов за хлібом та й дорогою помер, то там його і хоронили. Та що ж це я кажу? Хоронили! Закопували!!! Це був страшний час. Страшніший од революції, од війни страшніший. Як війна почалась, так у нас тут хвактично війни і не було, не бились значить. Про церкву питаєте? Еге ж, була у нас і церква у Нових Соколах, так її по війні й розібрали. Ми плакали й ругали, ніщо не помогло. Як церква була, то батюшки по-українськи молились, оце ж так, як ми з вами говоримо.

— Катерино Данилівно, як думаєте, церква потрібна людям?

— А чого ж, конечно потрібна, без неї нічого доброго не буде, і далі не буде лучче, чим тепер.

— А як реактор вибухнув, то що діялось у вашому селі?

— У нашому селі силою не вивозили, люди самі втікали. Хотіли узяти свої речі, так їм не давали, бо ж заражені. Тепер мало осталось. Дітей у школі усього сімдесятять учиться. А це ж у всіх клясах. Малих дітей, слава Богу, і не видать. А їм он садок строять. Хто у ньому жить буде?

— Як уважаєте, чи християнська віра буде розвиватись тут на Східній Україні, чи не буде?

— Старші будуть віри держатись, а молодші — трудно сказати. Хіба друга власть прийде, а при нашій, що тепер, совітській, так ні. Та й батюшки тепер не так моляться, не по-нашому. Старий режим, кажуть, поганий був, так і новий нічого луччого не добився.

— А як думаєте, чи буде мати Україна кращу долю?

— Я українка. Люблю Україну! Яка її доля? Худше і худше. Луччого не видать. Може, всемірна війна буде, так все може змінитись.

— Катерино Данилівно, так ви дозволите помолитись у Вас?

— Будь ласка, будь ласка. Оце підемо в більшу хату.

Заходимо. Справа в кутку висить ікона Богородиці. Зліва ліжко чисто застелене, а справа дерев'яний тапчан, стіл під вікном. На мое прохання господиня застелює стіл, приносить горнятко з водою. Перед початком Служби Божої повчив бабцю, як треба молитись. Це ж треба, по стількох роках без церкви, бабця добре відповідала: «Господи помилуй», «Подай, Господи». Хотіла мене пригощати по Службі Божій, але я відмовився. Працюючись, домовились ми на завтрашній день на годину 16 зустрітись. Від Катерини Данилівної зайшов до бібліотеки, де господарювала завідувача Раїса Михайлівна, як виявилось — велика книголюб. На перший раз випозичила мені «Дети Арбата» Рибаківа, що на той час був, так би мовити, бестселером.

Продовження буде

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНІН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

Огляди, рецензії

Микола ШАТИЛОВ

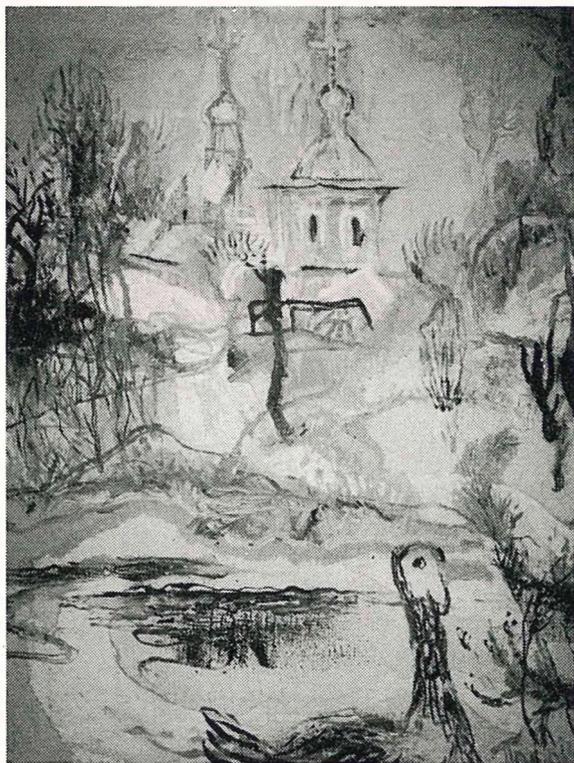
СОЛОДКЕ СЛОВО — СВОБОДА

Михайло Попов, що його виставка проходила в празькій галерії «Мімо», маляр український, але Україна велика, й конкретніше — маляр він слобожанський. Слобожанщина ж, як відомо, просторий північно-східній край, назва якого пов'язана зі словом *свобода*, і перше враження від полотен Попова, що затісно їм у геометричній скутості підрамників, що кожен сюжет має своє продовження десь поза їхніми межами.

А далі. . . Далі — вибуховий кольорит його палітри і принаджує, і водночас бентежить, як далека степов пожежа, нехай і продовжує залишатися заспокійливо буденною тематика. Попов працює на витончених психологічних контрастах, контрастах внутрішнього ефекту, і майже завжди добувається свого, бо є мистцем, втаємниченим у колірні світи. То що ж, буяння, як мовиться, фарб? Можливо. Розмаїття відтінкових нюансів? Може бути. А насправді — не те, не те. . .

Михайло Попов. Світло дня. Олія. Полотно. 55 × 64

Михайло Попов. На Чернігівщині. Олія. Полотно. 61,5 × 54,5

Мистецтво, в якому все зрозуміле, в якому все можна пояснити, позначене будь-чим — непідробним талантом, високою майстерністю, природним хистом, — але не печаткою самого мистецтва. Залишаючи загадку Михайла Попова навиклим до аналізу фахівцям, припускаю — нехай вибачать мені — аматорської аналогії. Коли б Попов був письменником, твори його не можна було б перекласти ані на жодну мову. Звучали б вони винятково українською.

І спробуйте сьогодні знайти ще маляра, якого не за мальовничо-етнографічними подробицями, не за національно-ошатною атрибутикою, а з першого погляду і безпомилково можна визнати за українського! Михайла Попова — можна.

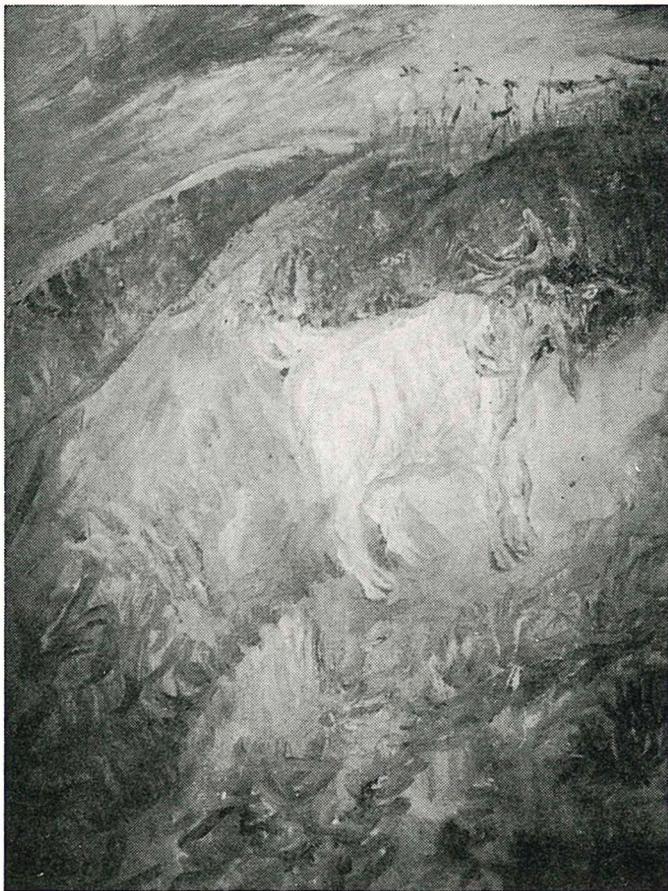
В улюбленому своєму жанрі — залюднений чи тільки позначений присутністю людини пейзаж — Попов працює без етюдів, сміливо й розгністо. Пензель його немов змахує деталі, й завершене полотно позначено

розмитістю степової далечини, якщо вдивлятися в неї крізь тремтливое повітря спеченого полудня. Гадаю, вже зрозуміло, що від Попова годі чекати ілюстративності в дусі «садок вишневий» або «ніч така місячна». І все ж таки. . . Невже жодного зовнішнього натяку? У тім-то й річ, що жодного. Але в усьому — слобожанське, харківське, вовчанське. . . Україна!

Мені здається, якби Михайло Попов змалював колись самі тільки хмари в бані слобожанського неба, та й тоді будь-яка старенька з Козачої Лопані впізнала б: «Ти диви, наші. . .» Проте не впізнала б себе. Люди не хочуть впізнавати себе такими, якими часто («клясичні» портрети — виняток) бачить їх маляр. Людина завше ідеалізує минуле й вірить у краще, бо не в кожній душі живе митець. Попов — митець, до того ж — постчорнобильський, а тому й рвуть його сюжети обрамований простір. І найпобу-

Михайло Попов. Щедре літо. Олія. Полотно. 79 × 49

Михайло Попов. Цапок. Олія. Полотно. 55 × 47

товіщі з них мають своє продовження не «десь», а у *фантазмагоричній* дійсності, бо після Чорнобиля *ми* іншої не маємо. Попов — не пророк. Надто він земний і плотський для цього. Але він — творець сучасного українського міту, трагічного в узагальненнях і оптимістичного у частковостях.

Михайлові Попову — сорок три, і не важко полічити, що як особа формувався він в епоху брежнєвського «розвиненого соціалізму», в епоху, що на дух не зносила української свободи. Але більш українського, більш бунтівливо-вільного у своєму світосприйманні маляра мені не доводилося зустрічати.

Тож не дивно, що він виламувався з офіційного мистецтва й відкрили його пізно — після 1986 року; не дивно, що найприхильніше зустріли його там, де люди (і серед них мільйони українців) ніколи не забували солодкий присмак слова *свобода*, — в Канаді та Сполучених Штатах Америки. Попов — один із небагатьох, хто не забував той присмак і в рідній

Михайло Попов. Стривожений птах. Олія. Полотно. 53,5 × 71

Україні. А відчуття свободи в нього суто українське, козацьке, гайдамацьке, яке не можна прищепити чи виховати, яке передається дитині з батьківськими генами.

«Усі ми родом із дитинства», — твердив поет, близький Попову за характером. І, згадуючи свою маленьку батьківщину, загублений у вовчанських степах хутір Ягли, Михайло казав мені: «Сонце сідало, і хутір засинав. Тиша. Насправді ж світло було. В небі світив білий місяць, чорний яр світився тереном білим. . . Світло ставало на душі від довгої пісні, яка раптом виринала з глибокого яру, довго виводилася і ховалась в людській душі назавжди».

З часом, розчинивши в собі перлини найбагатшого в світі українського фолкльору, такою піснею стала й творчість самого Попова. Мені доводилося чути, що картини його насамперед казкові, що він — химерний інтерпретатор народної поезії. О, як то було б просто! Але ні, Попов не інтерпретатор, а дослідник національної душі, для якої віками жадана воля завше поставала в серпанку казковості.

А досліди Попова природні, щирі, плідні, тому що він, хоча і навчався у поросійщеному Харкові, проте ні в чому не зазнавав російських впливів. І я дозволю собі визначення, яке не заведено вживати, поцінуюючи малярство: слобожанин Михайло Попов є маляром суто націоналістичним. І завдяки саме таким особистостям сповнені реального змісту слова нашого гімну: «Ще не вмерла Україна». . .

Харків — Прага

Михайло Попов. Дно яру. Олія. Полотно. 41 × 60

Михайло Попов. На горді. Олія. Полотно. 59 × 79

Д-р Роман КУХАР

ПОВІСТЬ-ХРОНІКА «НЕПЕРЕМОЖНИЙ ЛЕВ»

Наша широковідома журналістка Софія Наумович, сестра недавно померлої письменниці Оксани Керч, вона ж і письменниця Ольга Вітошинська в одній особі, авторка історичної повісті «Анна Ярославна — королева Франції». Дослідні студії Ольги Вітошинської, що завершилися докторатом паризької Сорбонни й доцентурою в УВУ, дали привід до її особливих зацікавлень різними періодами історії України старої й новітньої доби. Вислідом її заглиблення в період першої та початку другої советської окупації Західньої України в 1939-44 роках стала й повість-хроніка «Непереможний Лев», себто Львів у трагічних воєнних роках терору советської імперії.

Цей рід повісті становить особливий літературний жанр, оскільки твір спирається на історичні факти, а водночас авторка перемережила його своєю творчою інвенцією, коли їй треба було рельєфніше представити події, досі ще не освоєні достатньо. До таких епізодів, позначених авторською т. зв. «ліценція поетика», належить зокрема живо відпечатаний перебіг конференцій у митрополичій палаті, в яких засвідчено благородність і великодушну добродичність титана гуманности, князя нашої Церкви, митрополита Кир Андрея супроти жидівських рабинів Кагане, Левіна й їхньої пастви. На жаль, ізраїльський кнесет і досі не знайшов у Саду Праведників «Яд Вашем» місця для відзначення пам'яті рятівника жидівських дітей і провідних людей кагалу слуги Божого Андрея.

Хроніка подій того фатального для долі нашого народу часу навітлена в повісті автентично (як, наприклад, тортури наших в'язнів у Замарстинівській енкаведівській катівні, що їх символізують допити матері-ігумени Йосифи) або ж дуже ймовірно (театральна дискусія над «Тріумфом прокурора Дальського» Костя Гупала, перебіг подій, пов'язаних із Актом відновлення державности України з 30 червня 1941 р.). Тут Ольга Вітошинська віддала значну суспільну послугу звітодавця досі повністю не задокументованих нашою історією дій та їх характеру.

Незважаючи на обширність інформативного охоплення різних проявів суспільно-культурного життя описуваної доби, дещо треба доповнити до авторчиних характеристик. У складі персоналу Львівського оперного театру не можна поминути такого видатного діяча сцени, як Володимир Карп'як, чи надійного молодого актора й водевіліста Сліпенького, який згодом згинув на стійці вояка Дивізії «Галичина» у битві під Бродами.

Вражає пропущення у списку талантів Львівського оперного театру солістки Люби Німців, а особливо сопрано-кольоратури Ніни Шевченко, яка виконувала провідні партії у «Фавсті» (Маргарета), «Ріголетто» (Джільда) й у Лисенковому «Ноктюрні». І В. Карп'як, і Л. Німців, і Н. Шевченко вже у вічності.

Теж годиться справити деякі неточності в обговорюваній повісті-хроніці. У процесі Екзекутиви ОУН брали участь 59 підсудних, а не 69, як подано в тексті книжки (між засудженими на смерть були тоді Арпад Березовський,

Максимів, Володимир Комар, Роман Горбаль, Наталка Винників і т.д.). Спікером на радіостанції ім. Євгена Коновальця у Львові був Юліян, не Юрій, Савицький. Правопис російського слова «бути» (майбутнього часу) є «будет», не «будьот», як подано у вислові «вам плохо будьот».

Це незначні огріхи, які можна легко справити у другому виданні книжки. Вона має неабияку хронікальну вартість у відтворенні течії життя поневоленого, проте нескореного народу в той жакливий, іноді здавалось, безнадійний час ворожої брунатної та червоної сваволі на тратованій танками, грабованій, кров'ю і смертю значеній українській землі. «Непереможний Лев» чітко зображує обридливу советську дійсність з її типовими атрибутами: органами НКВД, Спецбюро, загсами, сексотами, застінками, парашами тощо. Тут детально виведено теж атмосферу й побут у сірій займанщині Райху — в дистрикті Галичина гітлерівської Генеральної Губернії. Читач знайде у творі багато інформативного матеріалу й деякі невідомі факти, що їх ретельно вибирувала Ольга Вітошинська, наприклад, про знищення енкаведистами накладу недрукованої праці проф. Михайла Возняка з історії української літератури під заголовком «Церковно-слов'янські старовинності».

Софія НАУМОВИЧ

ФРАНЦУЗЬКІ КНИЖКИ ПРО УКРАЇНУ

Серед повені московських книг, які перекладаються на французьку мову, таких авторів, як українофоб Булгаков або Горенштайн, що хоч «любить рускую землю» та має «приятеля-кагебіста», та все ж обурюється, що москалі вважають жидів «відповідальними за все», — нарешті появилися деякі книжки про Україну.

Це, в першу чергу, розкішне видання «Церкви в потребі», багато ілюстроване, з великою цитатою Папи на обкладинці «Українські католики — від катакомб... до світла»¹. Вистачає прочитати заголовки окремих розділів, щоб зразу зрозуміти зміст книжки, з портретами кард. Любачівського, який написав вступ, Папи Івана-Павла II та свідків переслідувань, як Патріярх Йосиф Сліпий, митр. В. Стернюк, священники Орест Гурлевич, Михайло Гаврилів, Микола Кузьмич та оо. студити Йосип і Валерій, побіч світлин Стефанії Шабатури, Ірини Калинець та Степана Хмари й ін. з їхніми статтями: «Правда — справжня сила», «Воля нашої Церкви й народові» та кінцевою статтею о. Івана Дацька «Сьогоднішня ситуація Католицької Церкви в Україні». Слідують ще короткі інтерв'ю та свідчення про вислугування православної московської Церкви советським «органам», знімки церков, в тому й львівського собору св. Юра, авторів статтей, релігійних відправ, вірних, мордовського концтабору й т. п.

На цю книжку зразу появилися рецензії, м. ін. у «Ля Круа» (1.12.91), п. н. «Україна: від підпілля до волі», авторства Гвендоліни Ярчик, яка сама побувала в Україні. Вона хвалить автора книжки, Дідіє Ранса, який зумів так добре описати переживання героїв, що «видно, як живуть і терплять, надіються і діють», зокрема ж жінки: Неоніля Гурлевич, Стефанія

Шабатура, Ірина Калинець. . . Або ж «тридцять шість років підпільного апостоляту еп. Стернюка, від 1952 до 1988 р.». Поруч: три знімки — Ст. Шабатури, еп. В. Стернюка та о. Йосипа.

Журнал французького видавництва, з підозрілою назвою «Істина», присвятив січневе число «Берестейській унії 1596 р.»² й, на диво, дуже об'єктивно подає історичні факти. Це, мабуть, тому, що в ньому, крім єдиної статті якогось Б. Бобрінського на одну сторінку, в якій він плутає українське православ'я з московським та мріє про «заник уніяцтва», усі інші статті мають за авторів французів і українців. Тож Бернар Дюпір у статті «Православ'я Київської Русі» пояснює у чому київське православ'я різниться від візантійського і «пізнішого московського». І він повчає, що «московські християни повинні врешті признати особливість українських християн», які були більше звернені до Заходу. Москалі ж зате завжди проявляли недовіру: зокрема до католиків, — незважаючи на «вікно», яке Петро I пробив на Захід. . . Хай же Мати Божа «Оранта», що від 950-ти років підносить свої руки у соборі св. Софії, . . . допоможе у відродженні святої віри!»

Та найдивніша поява на книжковому ринку Франції — це, безперечно, щойно перевидана книжка Ж. Бенуа-Мешена «Україна — фантом Європи» (з першого видання 1941 р.) у В-ві Рошер-Вальмонд³. Найдивніша вона із двох причин: 1. автор, дуже правий, — втішається у соціалістичній Франції симпатією; 2. він двічі пов'язував визволення України із німецьким «Дранг нах Остен», а це теж не подобається все ще антинімецьки наставленим французам. А все ж таки ця книжка появилася у поважному видавництві та дістала прихильні рецензії. І наш власний висновок: велика потреба у перекладах українських творів на французьку мову!

Знаменна передмова до цього видання Еріка Руселя: «Від віків існують прихильники і вороги вільної, незалежної України. . . Уже в 1918 р. Німеччина сприяла Україні Гетьмана Скоропадського. . . Французький парламент цікавився цією старовинною країною скитів. У своїй 'Історії Карла XII' Вольтер твердив, що Україна завжди змагала до незалежності. Проспер Меріме висловив це у своїй статті у 'Моніторі'. . . Цю традицію підтримав Ж. Бенуа-Мешен у творі, в якому заблистив його рідкісний талант. . . і в якому він висловив свою велику симпатію народів, так несправедливо потраченому історією. . . Країні козаків і поетів, гетьманів і селян, прекрасного Гоголя, . . . гордих і добродушних людей, що вміють сміятися під час найсильніших бур. . . Ясно, що автор помилився у своїх прогнозах, заперечених історією, наче б то німці визволять Україну від комунізму та московської 'опіки', . . . що саме тепер відбувається на Сході. . . Та чому один депутат у Києві гостро виступив проти московського імперіялізму у Солженіциновому творі 'Як нам облаштувати Росію'. . . Пробудження національностей, заповіджене Геленою Карер д'Анкос, Бенуа-Мешен передбачив ще у сталінську епоху! . . .»

Прихильну оцінку цій книжці дав журнал «Рівароль» (6.12.91): «Блискуча актуальність. . . повністю виправдала перевидання книжки Бенуа-Мешена, написаної півстоліття тому. . . Читаючи її, можна добре зрозуміти волю до 'сецесії' цього 'шпихліра', такого необхідного для Росії. Б. Єльцин знає це добре. . . Але національні прагнення не від учора. Бенуа-Мешен розказує історію цієї країни, на яку зазіхають з давнини. . . від татар до

Сталіна, та, може, до броньовиків Горбачова й Єльцина?.. Слід підкреслити якості автора: елегантний стиль, його культуру та дивну інтуїцію, яка допомагає йому схопити душу народу та його глибокі тенденції, — навіть коли пізніші події припізнали його передбачення. . . Додаймо, що його географічні, політичні й господарські дані (як теж мапа України — С. Н.) — складаються на підручник незаперечної ужитковості».

А ми додамо, що побіч цих книжок, знаходимо ще й в інших цілі розділи або й довші згадки про Україну, яких із-за браку місця не можемо переказати^{4,5,6}.

Примітки:

1. Didier Rance, «Catholiques d'Ukraine», éd. Aide à l'Eglise en Détresse, Paris, 1991.
2. Revue trimestrielle «Istina», janvier 1990. Paris.
3. J. Benoist-Méchin, «Ukraine — le fantôme de l'Europe», Editions du Rocher Valmonde, Paris, 1991.
4. Bernard Lecomte, «La vérité l'importera toujours sur le mensonge», (Comment le Pape a vaincu le communisme) éd. J-C Lattés, Paris, 1991. (Ст. 315-337 присвячені Україні).
5. André et Jean Sellier, «Atlas des peuples d'Europe centrale», éd. La Découverte, Paris, 1991. (Про Україну: «Mille ans de l'histoire» et «Les Ukrainiens», ст. 70-80)
6. Hélène Carrère d'Encausse, «La gloire des nations ou la fin de l'Empire soviétique», éd. Fayard, Paris, 1990. (Про Україну в розділах «Le double pouvoir», «De la souveraineté à l'indépendance» та інших, ст. 203-297).

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

З листів до Редакції

МЕМОРІАЛЬНА ТАБЛИЦЯ БІЛЯ ХАТИ МИХАЙЛА СОРОКИ

Пропам'ятна дошка Михайла М. Сороки біля хати, в якій він народився.

У дні 17 листопада 1992 року встановлено Меморіальну дошку з портретом сл. п. Михайла Сороки біля хати, в якій Покійний народився, в його родинному селі Кошляки.

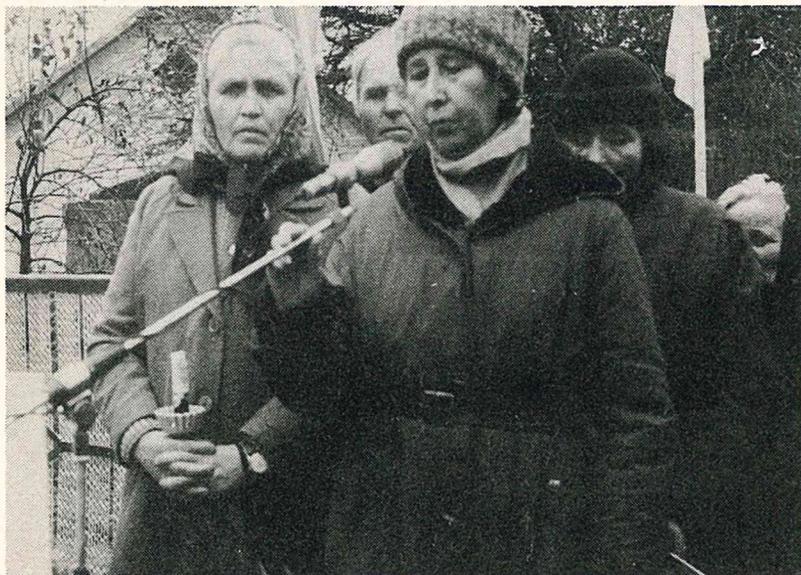
Церемонія встановлення Меморіальної дошки розпочато Заупокійним Богослуженням у церкві, по якому всі учасники перейшли під синьо-жовтими прапорами до хати народження Покійного. В цьому місці місцевий священник відправив Панахиду. Під час Тризни, присвяченої св. п. Покійному, промовляли: п-ні Марія Вуйчик, яка з великими труднощами

Під час промови біля мікрофону — п-ні Марія Вуйчик, а в її правій руці стовпець з табличкою і номером гробу Покійного в Мордовії. Вона привезла Тлінні Останки М. Сороки до Львова.

перевезла Тлінні Останки Покійного до Львова, та інші бувші політв'язні. Ці фотознімки, які пересилаю, зображують це величню подію.

У дні 8 грудня 1991 року в нашій церкві відбулось Богослуження і Мольба, присвячені Незалежній Вільній Україні, а також і Панахида за тих національних героїв, які поклали свої голови за Україну в тюрмах,

На фотознімки перша зліва при мікрофоні п-ні Дарія Гусяк, яка пройшла довгий мученицький шлях по тюрмах та концтаборах з дружиною М. Сороки — Катрусею Зарицькою.

концтаборах, катівнях і в боротьбі за волю України. По закінченню Бого-служебних відправ учасники перейшли з вінками та букетами квітів до Меморіальної дошки М. Сороки, де поклали вінок, а опісля на цвинтар до Стрілецької могили, де також поклали вінки та букети квітів.

16.12.1992.

З повагою до Вас,

Ольга і Марія

РОЗШУК

До Редакції «Визвольного Шляху» зголосилася п-ні Теодора Шеремета в розшуках за своїм братом *Василем Миколайовичем Геличаком*, який був зв'язковим в УПА під кличкою «Хитрий». Його самого, або тих, хто знав його або знає, де він зараз знаходиться, просимо ввійти в контакт з нашим журналом у Лондоні, Англія.

Редакція «ВШ» і сестра Теодора

Київ, 24 березня 1992 р.

Вельмишановні добродіі!

Про місячник «Визвольний Шлях» мені раніше багато доводилося чути, але лише тепер пощастило ознайомитися із змістом одного з його чисел, а саме: з кн. 9 за 1991 р., передрук якої здійснила котрась із політичних організацій в Україні. Приємно, що зміст журналу не обмежується лише статтями на суспільно-політичні теми, а друкується також багато літературно-мистецьких матеріалів.

Насамперед хочу подякувати і побажати щастя справжньому борцеві за Правду панові Святославові Караванському. У нас в Україні відомі його статті про проблеми правопису, що друкувалися у газеті «Слово» та журналі «Світо-вид».

Раніше я нерідко зустрічав у газеті Київського інженерно-будівельного інституту «За будівельні кадри» статті п. Віктора Чепелика про українську архітектуру, але не знав, що вони друкуються також і в Лондоні.

Завдяки публікації у «Визвольному Шляху» я по-справжньому відкрив для себе нашого чудового поета Остапа Лапського, хоча й раніше інколи зустрічав згадки про нього у пресі.

Дуже зацікавила мене і стаття Миколи Степаненка до 120-річчя одного з найбільших і найшанованіших наших письменників — «Василь Стефаник і Велика Україна». Раніше мені пощастило придбати ще одну цікаву зарубіжну публікацію, присвячену Стефаникові, — монографію Олександри Черненко «Експресіонізм у творчості Стефаника», видану «Сучасністю» 1989 року.

Але, на превеликий жаль, статтю М. Степаненка у кн. 9 надруковано не до кінця — і нема де взяти наступну книжку із закінченням.

Адже українські книжки та часописи з-за кордону й досі майже не потрапляють до нас. Потрапляють хібащо приватним шляхом і до книгарень та кіосків не надходять.

Останнім часом дуже зменшилася також кількість книжок і журналів, що виходять в Україні — кажуть, що нема паперу. Але для тих видавництв, що випускають російськомовну пригодницьку літературу та порнографію, папір знаходиться.

Не знаю, чи відомо у світі, що в книгарнях столиці України українські книжки складають меншість.

Очевидно, за кордоном люди можуть вільно купувати або передплачувати нашу пресу, а ми закордонну — ні. Живемо й досі — наче од світу відрізані.

«Визвольний Шлях» має свої представництва у багатьох країнах, але в Україні не має.

Тож важким і неблизьким є ще шлях до справжньої вільної України.

Дуже прошу Вас, якщо можна, допомогти мені придбати закінчення статті Миколи Степаненка «Василь Стефаник і Велика Україна»!

Дякую за увагу.

Із щирою повагою та побажанням успіхів,

Веніамін Еппель

НОВЕ ВИДАННЯ «УКРАЇНА — КНИГА-АЛЬБОМ ІСТОРІЇ ТА МИСТЕЦТВА

Ця книга-альбом великого формату, з твердою обкладинкою, гарно оформлена, люксово видана. Вона містить у собі понад 450 кольорових знімок, усі тексти в ній англійською мовою.

До книги ввійшли матеріали з історії України, від легендарного переказу про заснування Києва й до наших днів: Княжа доба, великий князь київський Володимир, король Галицько-Волинської держави Данило, князь Острозький, Гетьманська доба. Широко ілюстровано Запорізьку Січ, подано портрети великих людей минулого України, культурні, духово-релігійні, історичні пам'ятки, замки, фортеці, могили визначних осіб, могили матері Тараса Шевченка Катерини, могили Миколи Лисенка, Василя Симоненка, Володимира Івасюка. . . світлини зруйнованих соборів та церков, козацьких могил, міст і сіл України. Подано мальовничі краєвиди, лани пшениці, соняшників, льону, гречки, винограду. В книзі бачимо науково-історичні місця, музеї, наукові установи, Лавру, козацьке барокко, скульптуру. Ваблять око чудові краєвиди Карпат, наводять сум розкопані могили замордованих національних героїв. А далі мистецькі вироби з дерева, різьба, вишивки, кераміка, ноша, килимарство, писанки, народні звичаї. Красу України бачимо в чудово виконаних світлинах краєвидів української землі, у кращих зразках мистецтва, багатства культури.

Автор книги-альбому об'їхав Україну, побував у понад 70 містах і селах, збираючи матеріали, зробив понад дві тисячі фотографій, часто натрапляючи на перешкоди і труднощі з боку влади, був п'ять разів затриманий під закидом порушення закону, який вимагає спеціального дозволу на подорожування й відвідини тих місць і об'єктів, що цікавили його.

«Україна» — книга-альбом історії та мистецтва — це паспорт української землі, це ілюстрація невмирущої краси, яка викликає любов і гордість за нашу землю і наш народ. Видання віддзеркалює сучасну дійсність в Україні, красу нашого народу, стародавню культуру наших предків, історію наших борців-героїв за свободу і незалежність нашого народу аж до виникнення українських демократичних сил у наші дні в Україні.

Вступне слово до книги-альбому написав проф. Михайло Л. Лаврівський.

Видавництво «Фотуна»

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler,
5039 BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

Чикаго і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ, ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
